

1997

1

VI. évfolyam

CSALÁD, GYERMEK, IFJÚSÁG

Tartalomjegyzék
1997., 1. lapszám

Szerző

Aczél Ágnes, Somorjai Ildikó

Kovács Eszter

Bihari Zoltán, Szabó András, Valachi László

Demetrovics Zsolt

Makai Éva

Molnár László

Molnár László

Kenyeresz Rózsa

Sipos Ferencné

Székács Eszter

Molnár László

Joó Katalin

Dr. Radoszav Miklós

Piegelné Dr. Csényi Magdolna

Kisgécziné Szabó Ilona

Cím

Felmérés a nevelőszülőkről

A fegyver mindkét vége áldozatokat szed

A háború gyermekei

A mai fiatalok hétköznapi boldogsága – és ahogyan szert tesznek rá (Részlet egy felmérésből)

A család és a drog

Csendes ünnep, Ádám Zsigmond hajdúhadházi
Gyermekvárosa

A nonprofit szervezetek és a szociális
szektor

Jogszabályok a gyermekvédelemben

„Megszoktam, hogy mindenki ellenem volt”

Otthonra találni...

Anya nélkül

Szakmai Fórum
Balatonlelle, 1996

Bemutakozik a Grund Színház Stúdió

Új lehetőség a gyermekek napközbeni
ellátásában
Családi napközi Kiskunhalason

Nők jogegyenlősége a jogi szabályozásban
és a gyakorlatban

Háború után...

Írta: Aczél Ágnes, Somorjai Ildikó

Felmérés a nevelőszülőkről

A nevelőszülők tevékenységének megítélése időről-időre a gyermekvédelmi szakemberek érdeklődésének fókuszába kerül. A megfogalmazott vélemények nem mentesek a szélsőségektől sem. A higgadtan gondolkodók hamarabb belátják, hogy a különböző ellátási formákat inkább fejleszteni szükséges ahhoz, hogy növekedjen az esélye annak, hogy a saját családi gondoskodást nélkülöző gyerekek közül egyre több kerüljön a fejlődését leginkább elősegítő gondozási közegbe.

A nevelőszülők eközben meg teszik dolgukat, döntő többségük eredményesen megküzdve a problémákkal, kisebb hányaduk a kudarcoktól megfáradva, nem egyszer a hivatalnak kiszolgáltatva viseli el, hogy előkészítés és átmenet nélkül kerüljön el családjából a gyerek, talán azért, mert már a családba helyezése is elhibázott volt.

Az országban működő Gyermek és Ifjúságvédő Intézetek munkatársai igen eltérő módon élnek a nevelőszülői elhelyezés lehetőségével, s az országosan összesített statisztikai adatokból nem kiszámítható az, hogy az állami gondoskodásban részesülők közül hány százalék él nevelőszülőnél, vagyis, hogy az országos 35,3%-hoz viszonyítva megyénként mennyire preferált ez az elhelyezési forma. De általában nem sokat tudunk a nevelőszülői családokról, mert a velük való foglalkozást, a nevelőszülők kiválasztását, felkészítését, szakmai támogatását az egyes GYIVI vezetők az intézet „belügyének” tekintik.

1995 őszén a nevelőszülői szakképzés megalapozása érdekében országos felmérést kezdeményeztünk a Népjóléti Minisztérium XIV. Főosztályának támogatásával a nevelőszülők körében, a nevelőszülők életkorára, élethelyzetére, képzettségére és igényeire vonatkozóan. A vizsgálat célja az volt, hogy adatokat nyerjünk az egységes alapú nevelőszülői képzés kialakításához. Adatokra támaszkodva célszerű dönteni abban, hogy mely életkor alatt lehetséges egy pótlólagos beiskolázás, milyen települési szinteken lehet gazdaságosan megoldani a képzés megszervezését, milyen iskolai és szakmai előképzettsége van a foglalkoztatott nevelőszülőknek, s milyen többlet segítséget igényelnének munkájukhoz. A nem túlzottan sok kérdésből álló adatlapokat a nevelőszülői tanácsadók a nevelőszülőkkel együtt töltötték ki - már ahol kitöltötték — mert vagy arra hivatkozva, hogy nemrégiben volt a megyében e témában felmérés, vagy azért, mert a megyében munkaerőhiány van, voltak, akik megtagadták az együttműködést, s így az adatlapok a nevelőszülők 20%-hoz el sem jutottak.

Ebben a tanulmányban a beérkezett 4006 adatlap feldolgozásából nyert adatokat közöljük, s meggyőződésünk, hogy a válaszadó 80% adatai, véleménye hiteles és jelzésértékű az országos helyzetre vonatkozóan is.

Mindenesetre gondolatébresztő adatsorok állnak immár rendelkezésünkre: a változtatásokon, fejlesztéseken, helyi sajátosságokkal bíró, ám országosan egységes alapú nevelőszülői szakképzés kialakításán közösen kellene gondolkodni.

A nevelőszülők számát és az elhelyezett gyerekek számát érdemes megvizsgálni a statisztikai adatok (1994) és az 1995-ben felvett adatlapok szerint. -

Hagyományos nevelőszülő		Az összes nevelőszülő %-ban	Hivatásos nevelőszülő	Az összes szülő %-ban
1994. Stat. adatok 1995. Adatlapok	4.553 3.597	90.9 90.5	457 374	9.1 9.5
Hagyományos nevelőszülőnél elhelyezett gyerek		Az összes nevelőszülőnél elhelyezett gyerek %-ban	Hivatásos nevelőszülőnél elhelyezett gyerek	Az összes szülői gyerek %-ban
1994. Stat. adatok 1995. Adatlapok	6.742 5.432	77.9 76.9	1.916 1.628	22.1 23.1'

Az adatsorból nyilvánvalóan kiolvasható a hivatásos nevelőszülők igen magas leterheltsége.

Ezt kiegészítendő az adatlapok feldolgozásából kiolvasható, hogy a foglalkoztatott nevelőszülők döntő többsége hagyományos formában dolgozik, mégis vannak megyék, ahol a hagyományos-hivatásos nevelőszülők aránya jelentősen eltér az országos átlagtól.

A viszonylag több hivatásos nevelőszülőt foglalkoztató megyék: Pest-, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megye valamint a Főváros. Békés-, Zala — és Heves megyében az tapasztalható, hogy összességükben nem magas a foglalkoztatott nevelőszülők száma, a hagyományos és hivatásos nevelőszülők aránya viszont jobb az országos átlagnál. Békésben az összes foglalkoztatott nevelőszülő 27,5%-a, Zalában 20%-a és Hevesben 19,6%-a hivatásos nevelőszülőként dolgozik.

Hivatásos nevelőszülőket, akiknek ez a főfoglalkozású tevékenysége, a-melyet a munkáltatóval való megegyezésben munkabéért végez 1980 óta tudunk a nevelőszülők között, de megemlítendő, hogy általában az 1980-as évektől vált újra nagyobb arányban élő gyakorlattá a nevelőszülői gondoskodás.

Az tény, hogy 1980 óta évente egyre többen válnak nevelőszülővé, sőt 1989-ben 287 új belépő nevelőszülő volt, 1990-ben 246. 1991-ben folytatódott az enyhe visszaesés, ekkor 228 fő volt a működését megkezdő nevelőszülő. 1992-ben 274 fő, 1993-ban 292 fő és 1994-ben 350 fő. Tehát a nevelőszülők foglalkoztatása növekedő tendenciát mutat.

A lendületes növekedési ütem mellett háttérbe szorul az, hogy ezekben az években is sokan fogadhattak a családjukba úgy gyerekeket, hogy erre nem voltak szervezett formában felkészítve és így állt elő az a helyzet, hogy a nevelőszülők közül több, mint 3000 fő nem vett részt nevelőszülői képzésben. Ha a nevelőszülői képzések szabályozásával sokáig késlekedünk ez a szám csak növekedni fog. Nem mintha bármilyen képzéssel meg lehetne szüntetni a nevelőszülői családokban nem egyszer kialakuló problémákat, mégis rögzítendő az, hogy szakszerű, szervezett és a kiválasztódást is szabályozó előkészítő tréning nélkül felelőtlenség egy „idegen” gyerek családba helyezése.

Mindamelletts annak is tudatában kell lenni, hogy a nevelőszülői gárda meglehetősen idős. Joggal tehető fel az a kérdés, hogy mi a nevelőszülővé válás ideális életkora. A személyiség feladatra való éretlensége miatt kockázatos 25 éven aluliakat nevelőszülőként foglalkoztatni, de bármily sokat jelent az élettapasztalat, nevelőszülői tapasztalat az 56 év feletti nevelőszülők valószínűleg fáradtabbak társaiknál.

A legtöbb idős - 66 év feletti nevelőszülő Bács-Kiskun megyében, BAZ megyében és Szabolcs Szatmár megyében él. Bács-Kiskun megyében a foglalkoztatott nevelőszülők 37,4%-a elmúlt már 56 éves.

25 éven aluli nevelőszülő mindössze 41 fő van az országban. Vas megyében éri el csak a 45 év alatti nevelőszülők százalékos aránya az 56%-ot, itt viszont az egész megyében mindössze 75 nevelőszülőt foglalkoztatnak.

<i>A nevelőszülők életkora</i>		
66 év feletti	291 fő	7.3%
65-56 év	651 fő	16.3%
55-46 év	1.149 fő	28.9%
45-36 év	1.375 fő	34.5%
35-26 év	475 fő	11.9%
25 év alatti	41 fő	1.0%

<i>A nevelőszülők életkori megoszlása a foglalkoztatás minősége szerint</i>		
	<i>Hagyományos</i>	<i>Hivatásos</i>
66 év feletti	285	-
65-56 év	627	17
55-46 év	994	144
45-36 év	1.208	160
35-26 év	423	50
25 év alatti	40	1

A hagyományos formában dolgozó nevelőszülők átlagosan idősebbek, de szükségesnek tartom rögzíteni, hogy a női nyugdíjkorhatárt meghaladó és e korhatárt hamarosan elérő mintegy 100 fő hivatásos nevelőszülő nyugállományba helyezésének feltételei nincsenek előkészítve, sőt nincsenek megnyugtató módon szabályozva sem.

A nevelőszülővé válás szempontjából az életkor igen meghatározó — 30 év alatt és 40 év felett nem ajánlott a képzésbe és a foglalkoztatásba „pályakezdő nevelőszülőként” embereket bevonni. Az idősebb nevelőszülők a serdülőkori krízisek kezelésében nem mindig tudnak sikeresek lenni, míg a túl fiatal nevelőszülőnek az élettapasztalat hiánya okozhat problémát.

Az iskolázottság nem meghatározó tényező a képzésbe-foglalkoztatásba vonhatóság szempontjából, sőt azt is tudomásul lehet venni, hogy a nevelőszülők 17,3%-nak nincs befejezett általános iskolai végzettsége. Csáki Judit és Hazai Istvánná 1987-ben végeztek vizsgálatot a hagyományos nevelőszülői hálózatról. E vizsgálattal összehasonlítva a jelenlegi adatokat, megállapíthatjuk, hogy a nevelőszülők iskolai végzettsége napjainkban lényegesen jobb, mint 1987-ben volt. A nyolc általánost be nem fejező nevelőszülők akkori csaknem 30%-os aránya csaknem a felére csökkent. A középiskolai érettségivel és felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya emelkedett. A hivatásos nevelőszülők valamivel iskolázottabbak, de ez az eltérés abból is adódhat, hogy a hagyományos formában dolgozó nevelőszülők között több az idősebb, akik alacsonyabb iskolázottságúak.

Az iskolai végzettségnek a nevelőszülői képzések kialakításánál úgy lehet szerepe, hogy az iskolázottabb nevelőszülők — ha ezt igénylik - speciális kiképzésekbe és ezt követően

speciális foglalkoztatottságba vonhatók be úgy is, mint bántalmazást elszenvedett gyerekek nevelőszülői vagy egyéni fejlesztési programokat és/vagy szakemberrel közösen megvalósító nevelőszülők. Egy szakszerűen és hatékonyan működtetett nevelőszülői rendszerben - melytől a hazai gyakorlat még távol áll - elképzelhető az érdeklődésen és érdekeltségen alapuló kihelyezési gyakorlat, amelyben az alapozó-felkészítő tréning nélkül nem helyezhető ki gyermek a családba, de egy második képzési lépcsőben már lehet az arra vállalkozó professzionális nevelőszülő és egy újabb képzési blokk után speciális helyzetek kezelésére is vállalkozhat a nevelőszülő, akár úgy is, hogy egy gyerekkel foglalkozik hivatásos nevelőszülőként.

Nyilvánvaló, hogy ez előreszaladó álmódosítás a fejlesztésről és a különböző képzési tartalmakról, blokkokról. A jelenlegi helyzetben csak az a minimális cél rögzíthető, hogy a már foglalkoztatott 45 év alatti nevelőszülőknek felkészítést kell (kellene!) biztosítani, s mint láthattuk ők is 1.882-en vannak, s meghozni azt a döntést, hogy e felkészítés nélkül nem helyezhető állami gondoskodásban részesülő kiskorú a családba. A 35 év alatti nevelőszülők is 514-en vannak, lehet, hogy a jelenlegi anyagi kondíciók csak az ő utólagos kiképzésüket teszik lehetővé.

Mindezek mellett rögzíteni szükséges azt, hogy a jelenlegi rendszerben a nevelőszülők igen jelentős része nem vett részt nevelőszülői képzésben, s amikor ez viszonylag alacsony iskolázottsággal is együtt jár, akkor nagyobb az esélye annak, hogy a nevelőszülő feladatainak egy részében működésképtelenné válik. Súlyosabb esetekben a gyerekeknek - akiknek az állam vállalta és garantálja az életkorának is szükségleteinek megfelelő gondozását - hátránya származik abból, hogy gondozója-nevelője, szüleit helyettesítő nevelőszülője ebbéli tevékenységére nem készült fel.

A képzésbe vonhatóságnak lényeges akadálya lehet a nevelőszülő lakóhelyének településjellege. Értelmszerűen nehezebb egy esetleges képzési helyszint megközelíteni tanyáról vagy községből, mint városokból vagy a megyeszékhelyről.

	<i>Nem vett részt képzésben</i>		<i>Részt vett képzésben</i>	
X	hagyományos	hivatásos	hagyományos	hivatásos
Főváros	317	17	19	17
megyeszékhely	351	4	47	20
város	851	26	237	98
község	1.363	45	278	138
tanya	37	-	6	3
<i>összesen=3874</i>	2919	92	587	276

Arra a kérdésre, hogy szeretne-e szakemberekkel találkozni, a nevelőszülők 33,5%-a válaszolt csak igennel. Akik részt vettek már felkészítésen 86%-ban szeretnének szakemberekkel találkozni, míg a részt nem vevőknek mindössze 28%-a. Ami azt jelenti, hogy egyrészt a felkészítés inkább inspirál további képzésre és a többséget nem riasztotta el, de ugyanakkor valószínűleg az egyéni motiváltságnak is tág tere van.

Az adatlapokban megkérdeztük, hogy „milyen többlet segítséget igényelne nevelőszülőként, anyagi támogatást, szakmai, nevelési segítséget, támogatást a vérszerinti családokkal való kapcsolattartáshoz vagy egyéb segítséget. ”

Mint ez várható volt, az anyagi segítség igénylése meghatározó és emellett alig jelenik meg egyéb igény, ami nem azt jelenti, hogy más segítségre nincs szükségük a nevelőszülőknek, de egyrészt a családok többségének életszínvonal romlása ezeket a sokgyerekes családokat különösen sújtja, másrészt feltételezhetően nem tudják, hogy mit várhatnának el.

A gyereket nevelő családok közismerten rossz anyagi helyzetéből értelemszerűen következett, hogy a legtöbben, a válaszoló nevelőszülők 89%-a igényelne több anyagi támogatást. A nevelőszülőknek biztosított gondozási díjak és juttatások évek óta rendkívül alacsonyak. A jótékonyági elem és a saját család életmódjának rovására is kiható áldozatvállalás bekalkulálódott a nevelőszülők foglalkoztatásába. Miután nincsenek számítások arra vonatkozóan, hogy mibe kerül egy gyerek és a hazai népességben nem kis számban vannak akik a szégyenletesen alacsony 9.600,- forintos minimum nyugdíjból élnek, feltehető, hogy, a nevelőszülői családok között is igen nagy számban vannak olyanok, akiknél az egy főre jutó jövedelem a szegénységi küszöb alatt van, vagyis meg sem közelíti a létminimumot. Döntően anyagi segítséget igénylő a válaszoló nevelőszülők 89%-a, mint ahogy azt már említettük. Ez Zala megyében mutatkozik meg a legszélsőségesebben, ahol is anyagi támogatást igényel 98.5% és 1.5% válaszolta azt, hogy neki nem kell semmi. Csongrád megyében 95.8%, Nógrád megyében 94.7% az anyagi támogatást igénylők százalékos aránya.

A továbbiakban vizsgáljuk meg a többlet segítségek iránti igényeket, leválasztva erről az anyagiakra vonatkozó igényeket.

	<i>Hagyományos nevelőszülők</i>	<i>Hivatásos nevelőszülők</i>
Szakmai, nevelési segítség	205	16
Vérszerinti családokkal kapcsolatos	26	3
Mindkettőben	8	4
Egyéb	89	27
Nem kell semmi	44	-

Elégge szembetűnő, hogy a vérszerinti családokkal való kapcsolattartásban a 3756 válaszoló közül mindössze 29 igényel segítséget. Ha másra nem is, arra mindenképpen lehet következtetni ebből az arányból, hogy a vérszerinti családokkal való kapcsolattartás a nevelőszülői gondoskodási formának igencsak neuralgikus pontja. Ez sajátosan összecseng azzal, hogy a nevelőszülőknek több, mint a fele már nem él együtt vérszerinti gyerekkel vagy egyáltalán nincs saját gyereke.

<i>Nevelőszülővel egy háztartásban élő' vérszerinti gyerekek</i>							
Gyerekek száma	<i>Hagyományos</i>				<i>Hivatásos</i>		
	Főváros		Országos		Főváros		Országos
	%	fő	%	fő	%	fő	% fő

Nincs	63.7	242	54.6	1965	19.5	8	29.4	110
1	16.3	62	23	827	29.3	12	25.4	95
2	12.6	48	16.6	597	22	9	27	101
3	6.1	23	4.7	169	19.5	8	12.8	48
4 -	0.5	2	0.8	30	4.9	2	4	15
5	0.8	3	0.2	8	2.4	1	1.1	4
5-nél több	-	-	0.0	1	2.4	1	0.3	1
	90.3	380	90.6	3597	9.7	41	9.4	374

A hagyományos nevelőszülői családban 1-2 a családban élő gyerekek száma, a hivatásos nevelőszülői családban viszont 5-6 a gyerekszám.

Ha ehhez hozzászámítjuk, hogy nevelőszülőhöz általában a legproblematiszabb, az intézetben legnehezebben tartható gyerekeket adják, világos, hogy sok nevelőszülő szinte lehetetlen feladatra vállalkozik. Szükséges lenne, hogy a gyerekek számát ne minimalizálják. A családhoz kerülő gyerekek számának a gyerekek állapotától, szükségleteiktől és a család teherbíró képességétől kell függnie és nem valamilyen íróasztal mellett kitalált rendeletről. A gyerek állapotánál nem csak egészségi, mentális állapotát kell figyelembe venni, hanem lelki szükségleteit is. Van olyan egészséges gyerek, akinek kifejezetten előnyös lehet a nagycsaládban való nevelkedés, de van, akinek egykénnek kell lennie, mert így érhető el a nevelőszülőktől elvárt eredmény. Ahogy van olyan nevelőszülő, aki nagyon jól nevel, akár öthat saját és ugyanennyi nevelt gyereket, de olyan is, aki tökéletes egy-két gyerekkel, de többet nem tud megfelelően színvonalasan nevelni.

A hazai gyakorlat szerint a nevelőszülők döntő többsége a gyermek és ifjúságvédő intézetek munkatársaival van kapcsolatban. A néhány területre és az adminisztratív nyilvántartásokra vonatkozó kapcsolat azoknál a nevelőszülői csoportoknál is megmarad, ahol a GYIVI-ből való kiválás megtörtént. A nevelőszülők számára megszervezett képzéseket is döntően a gyermek-és ifjúságvédő intézetek munkatársai szervezték.

Az alábbi felsorolásban is akad beazonosíthatatlan képzésszervező, de így is érdemes áttekintem, hogy kit neveznek meg a nevelőszülők képzésszervező intézményként.

Tanfolyamszervező	A megnevezők száma
GYIVI	482 fő
Comenius	41 fő
Csecsemőotthon	32 fő
Gordon Isk. Egyes.	27 fő
Fehér Kereszt Alapítvány	15 fő
Educom	12 fő
Népjóléti Minisztérium	10 fő
OIK GYIFO	9 fő

Önsegítő Nevelőszülők Egyesülete	9 fő
Nevelési Tanácsadó	8 fő
Művelődési Központ	8 fő

A nevelőszülői képzések döntő többsége 1992 után szerveződött. A képzésekben résztvevők majdnem egyharmada 1995-öt jelölte meg a képzés befejezési évének. Az adatokból kitűnik, hogy milyen jelentős ütemben növekedtek a képzések, melyeknek egyenletlensége erősen valószínűsíthető. A képzések diverzifikálódásának vagyunk tanúi, tehát még inkább időszerű kialakítani egy egységes képzési alapot, ami természetesen színesíthető a helyi, vagy sajátos elvárásokkal.

A képzések óraszámára igen nagy eltérést mutat. 83 fő 10 óra alatti képzési időben határozta meg a kiképzésének óraszámát. Kétszáz óra feletti képzési időt tudhat magáénak 14 fő.

Szerettünk volna információkat kapni a tanfolyamokon, nevelőszülő képzéseken használt módszerekről, bizonyos ismeret, készség és értékközvetítői formák elterjedtségéről. Ez nagyon kevésbé sikerült és nagyon rapszodikus a válaszolók aránya a tanfolyami fonnák közlésénél.

Előadások a képzések 76%-ában voltak.

Tréningmódszereket a képzések 19%-ában alkalmazták.

Beszélgetés, saját élmények feldolgozása a képzések 72%-ában volt.

Filmvetítési a képzések 15%-ában alkalmazták.

Esetmegbeszélés a képzések 47%-ában volt.

Játék a képzések 13%-ában volt.

Sajnos nincs információ az egyes képzéseken belül használt munkaformák arányáról, mint ahogy a tanfolyamok befejezéséről, illetve a képzésben való részvétel hatékonyságáról és a minősítésről sem. Annyit azért szabadjon megjegyezni e csekély információk láttán is, hogy az előadásokon kapott információkhoz többféle úton lehet hozzájutni, a saját élményeket, érzéseket és problémákat feldolgozó csoportmunkát, tréningmódszereket nem pótolja semmi.

Összeállította: Kovács Eszter

A fegyver mindkét vége áldozatokat szed

Azim Kamisha kaliforniai üzletember a Stand for Children nevű szervezet egyik előadója volt. Egyetlen fiát, a húszéves Tariqot 1995-ben lőtte agyon a tizennégy éves Tony Hicks. „Azon az éjszakán Amerika két gyerekkel lett szegényebb” -mondja Kamisha – „a fegyver mindkét vége áldozatokat szed.”

Azim Kamisha megalapította a Tariq Kamisha Alapítványt, így sikerült fájdmát a cselekvés irányába terelnie. Az Alapítvány keretében elkészítették Tariq történetének videováltozatát, amely arra próbálja ráébreszteni az amerikaiakat, hogy mi az oka a sok erőszakos cselekménynek. Kamisha Tony Hicks családjával is felvette a kapcsolatot; a fiú egy tizennyolc éves bandafőnök parancsára húzta meg a ravaszt, és most életfogytiglani börtönbüntetését tölti. Ples Félix, Tony nagyapja azóta Kamisha barátja, szövetségese és a Tariq Kamisha Alapítvány kurátora.

Az Alapítvány az országszerte járványszerűen terjedő fiatalkori bűnözést szeretné megfékezni. „Amikor elvesztettem a fiamat – vallja Kamisha -elvették tőlem életem minden célját és értelmét. Ez a küldetés ad újra értelmet az életemnek. De küldetésünk túlnő az én életemen. A gyermekek akkor válnak gengszterré, ha életük céltalan. San Diegoban, ahol én élek, ötven gyermekbanda van. 1984-től 1994-ig 850%-kal nőtt a fiatalkorúak által elkövetett emberölések száma. Képtelenek voltunk más alternatívát kínálni ezeknek a gyerekeknek. A bandák jelentik számukra az életet, a családot.”

Amerika a Föld leggazdagabb országa. És mégis, minden 92. percben egy gyermek a fegyverek áldozatává válik. A költségvetés az újságok címlapján szerepel, míg ezek a tragédiák a hátsó oldalakra szorulnak. Mikor váltak természetessé ezek a gyilkosságok? Miért teszünk úgy, mintha normális lenne az, hogy gyerekek gyilkolnak gyerekeket?

„Rá kell ébresztenünk Amerikát a fiatalkori erőszak mértékére, meg kell találnunk a jelenség okait és a megoldásokat.

Nem tudtam, mekkora az öldöklés, amíg meg nem halt a fiam. A legtöbb ember így van ezzel. Legelső célunk az, hogy a problémát minél mélyebben tudatosítsuk az emberekben. Rá kell ébredniük, hogy ebben a kultúrában valami nagyon rossz irányba halad. Sok dolgot jól csinálunk Amerikában, de mindez feledésbe fog merülni, ha nem foltozzuk be a társadalom szövetén megfigyelhető szakadásokat. Az a nyilvánosság, ami az Alapítvány tevékenységét kíséri, számomra azt jelenti, hogy a folyamat, bár lassan, de halad előre.

Ha ráébrednek az emberek arra, hogy nem működik az, amit csinálnak, akkor a következő lépésben megpróbálhatjuk a probléma gyökereit azonosítani. Ez hamarabb sikerül, ha a gyerekekkel beszélgetünk, mintsem a kriminológusokkal. Abban az általános iskolában, ahová Tony járt, júliusban kezdtük a Violence Impact Forums előadássorozatot. Aznap 150 gyermekhez jutott el a szavunk, és még másik 5000-hez fog, mire a program véget ér.

1997 közepére tervezzük, hogy tartós megoldások után kutatunk. Szervezetek vezetőit hívjuk össze, azt hiszem ez jó ötlet. De lehet, hogy a megoldást, kérdéseinkre a választ az Egyesült Államok határain kívül fogjuk megtalálni...”

A közvéleményt mélyen megindította Kamisha-nak Tony nagyapjával, Ples Félix- szel való kapcsolata. Amikor egy folyóirat riportere arról faggatta őt, miért döntött úgy, hogy

felveszi vele a kapcsolatot, Azim Kamisha így válaszolt: „Tudatni akartam vele, hogy nem gyűlölöm sem őt, sem a családját, és szerettem volna, ha megismeri az Alapítványt és célkitűzésünket. Ő volt Tony gyámja a fiú kilencedik születésnapja óta. Rögtön kimutatta együttérzését, és felajánlotta segítségét. Megtaláltuk a minket összekötő lelki kapcsolatot.

Mellékesen Tony teljes felelősséget vállalt tettéért, és már elsőfokon bűnösnek vallotta magát. Lemondott a bírósági tárgyalás jogáról, és vállalta a maximális büntetést, így akarta megkímélni saját családját és minket a további fájdalomtól.”

Azim Kamisha ismert és sikeres nemzetközi üzletember, számos testület tagja. Mind üzletemberként, mind testületi tagként problémákat old meg. Erre az amerikai erőszakkultúra kérdésére is csak úgy tekint, mint bármely más problémára.

„A két világháború ehhez a kihíváshoz képest gyerekjáték volt, de biztos vagyok benne, hogy képesek vagyunk ezt a problémát megoldani” -mondja.

„Ezt az országot választottam, hogy felneveljem gyermekeimet. Miután sikerült Ugandából Idi Amin terrorjától idemenekülnöm, mindig azt mondtam a fiamnak és a lányomnak, hogy a legtöbb, amit valaha is tettem értük az volt, hogy amerikaiak lettek. Miután Tariqot megölték, ezek a szavak üresen és keserűen hullottak vissza. Sok időbe került, de Végül úgy döntöttem, okkal választottam ezt az országot, és érdemes harcolnom érte.”

Kitekintés

A háború gyermekei

1992 júliusában az Amerikai Egyesült Államok Szenátusában a gyermekekkel és a családokkal, a drog-és alkohol prevencióval foglalkozó albizottság lehetőséget kapott, hogy hallattassa hangját

A megszólalók között civil szervezetek képviselői, szenátorok, közrendőrök és gyerekek is voltak. Az esemény nagy port kavart, de nem csak a médiát mozgatta meg, hanem a döntéshozók és a polgárok szunyókáló lelkiismeretét is felrázta.

Az alábbiakban részleteket közlünk a felszólalásokból.

Amerika ifjúsága és az erőszak

Amerikában ma a 15-19 éves korosztály esetében a halál második leggyakoribb oka az emberölés. Connecticutban a tinédzserek körében az erőszakos halál aránya 45%-kal növekedett 1984 és 1989 között. Egyértelmű, hogy egyes területek és csoportok veszélyeztetettebbek. A leghátborzongatóbb a fiatal fekete férfiak helyzete – az ő esetükben az emberölés sokkal több életet követel, mint az elhalálozás bármely más kiváltó oka.

Nem nehéz megtalálni a halálos áldozatok növekvő száma mögött működő hajtóerőt – fegyverek, fegyverek és még több fegyver. 1979 és 1989 között a tinédzserek körében a löfegyverrel elkövetett emberölések száma 61%-kal növekedett, míg az egyéb módon elkövetett emberölések száma 29%-kal csökkent. Minden nap 186.000 gyermek visz magával löfegyvert az iskolába, legtöbbjük azért, mert fél. De ezeknek a fegyvereknek a pusztja jelenléte is nagy mértékben növeli az erőszakos cselekedetek valószínűségét – valójában ez egy önmagát beteljesítő jóslat.

Ezek csak statisztikai adatok. Megdöbbennek, aztán elszibbasztják érzékenységünket aziránt, amit képviselnek és jelentenek. De újra és újra történik valami, ami reflektorfénybe helyezi a tragédiát, nemzetünk veszteségeit. Ilyen volt Connecticutban Cesar Sandoval esete: a new haveni óvodást lövés érte, miközben épp az iskolabuszról szállt le, ellenséges bandák kereszttüzébe került. Ennek a kisfiúnak – aki szerencsére túlélte a szörnyűséget – a tragédiájában mutatkozik meg azoknak a fiataloknak az esztelensége, érzéketlensége, akik a konfliktusaikat csak egy pisztoly csövén keresztül tudják megoldani; és az egyetlen biztonságos hely számukra a fantázia világa. Nem csak a testük, de lelki egyensúlyuk, fejlődésük is nagy veszélyben van.

Ezek tehát Amerika háborús gyermekei – akik erőszakot követnek vagy szenvednek el, és akik a félelem árnyékában élnek. Mi teszi ki őket ilyen veszélyeknek?

Számos külső tényező és egyéni jellemvonás vezethet erőszakos cselekedethez. Nincs egy bizonyos földrajzi helyhez vagy fajtához kötve. De van egy tényező, ami magasan a többi fölé emelkedik a szegénység. Az erőszak sokkal nagyobb valószínűséggel fordul elő alacsony jövedelmű közösségekben, miközben a frusztráció, a nélkülözés és a kétségbeesés a felszínre törnek. Ezért olyan magas a fiatalok emberölési rátája a nagyvárosokban. Ezért olyan magas az arány a fiatal fekete férfiak esetében, akik közt aránytalanul nagy a szegények száma.

Az erőszak tehát egyértelműen egy sereg más társadalmi baj – munkalehetőségek hiánya, rossz lakáshelyzet, alkohol- vagy drogfüggőség, széteső családok – velejárója. Talán halálos

áldozatainak száma végre nyilvánvalóvá teszi, mennyire fontos és sürgős ezekkel a problémákkal foglalkozni. Mert foglalkozni kell velük, ez bizonyos. Hiszen itt, a lehetőségek hazájában valami többet is kell tudnunk nyújtani a gyermekeinknek, mint a korai halál lehetőségét.

Nincs kizárólagos, egyetlen megoldás. Foglalkoznunk kell mind a ma kamaszkorú fiataljaival, mind pedig azokkal a gyerekekkel, akik a holnap kamaszai lesznek. A szakértők számos különféle intézkedést javasolnak: az erőszakmentes konfliktusmegoldás oktatását, a fegyverhez jutás megnehezítését, a frusztráció másfajta levezetésének biztosítását, az erőszak csökkentését a tévé képernyőjén.

Két dologra kell koncentrálnunk: a fiataloknak pozitív alternatívákat kell felmutatnunk, és a veszélyeztetett gyerekek esetében sürgetni kell a korai közbelépést. Legfőbb feladatunk, hogy jó munkalehetőségeket teremtsünk, és a fiatalokat olyan tudással lássuk el, amely lehetővé teszi, hogy sikeresen végezzék ezeket a munkákat. De más alternatívák is segíthetnek a helyzeten.

Ám a rövidtávú gyorssegélyeknek hosszú távú megoldásokban kell kicsúcsosodniuk. Amellett, hogy ellensúlyozzák az erőszak hatását, a korai beavatkozási programok jelentősen befolyásolják a gyerekek kamaszkori fejlődésének irányát. Kimutatták, hogy a magas színvonalú óvodai programok csökkentik a későbbi, bűnüldözésben való részvételt.

Christopher J. Dodd
szenátor

Bandaterror

Az Erikson Gyermekfejlődési Kutatóintézet egy kutatóközpont és posztgraduális oktatási intézmény, amely az Illinois állambeli Chicagóban található. Az elmúlt öt évben azt tanulmányoztam, hogy milyen hatással van a gyerekekre és a fiatalokra, ha tartósan erőszakos magatartást tanúsító közösségekben élnek. Ezek a tanulmányok kiterjedtek a világháborús vidékeire és a bűnözés és bandaterror sújtotta amerikai városok lakónegyedeire is.

*Nemzetközi munkám során ellátogattam Kambodzsába, Nicaraguába, Mozambikba, Észak-Írországra, Izraelbe és az általa elfoglalt területekre, Kuvaitba, Irakba és Hong Kongban lévő vietnámi internáló táborokba. Ennek a munkának az eredményét két nemrégiben kiadott könyv tartalmazza, a **Nem gyerekek való hely: Háborús zónában felnőni** (J. Garbarino, K. Kostelny, és N. Dubow, Lexington MacMillan, New York, 1991) és a **Gyermekek veszélyben: A közösségekben tapasztalható erőszak következményeinek kezelése** (J. Garbarino, K. Kostelny, N. Dubow, és CPardo, Jossey Bass Publishers, San Francisco, 1991).*

Több százezer amerikai gyereknek kell szembenéznie azzal a kihívással, amit a tartósan erőszakos magatartást tanúsító közösségekben való élet jelent. 1974 óta a súlyos támadások (késsel vagy fegyverrel elkövetett, potenciálisan halálos támadások) aránya 400%-kal nőtt Chicagóban (és más nagyvárosok esetében is hasonló a helyzet.). Az Erikson Intézet felmérő beszélgetéseket folytatott chicagói lakótelepeken élő családokkal, melynek sorári kiderült, hogy gyakorlatilag minden gyereknek volt lövöldözéssel kapcsolatos közvetlen tapasztalata, még ötödik életévük betöltése előtt; és a lelki trauma széles körben elterjedt jelenség.

Más felmérések kimutatták, hogy a magas bűnözési rátájú lakónegyedekben élő gyerekek 30%-a gyilkosság szemtanúja volt tizenötödik életévének betöltése előtt, és több mint 70%-

uk látott már súlyos támadást. Ezek a számok sokkal inkább hasonlítanak más országok általam meglátogatott háborús zónáinak tapasztalataira, mint arra, amit mi a saját gyerekeink részére elvárhatnánk, lévén, hogy „békében” élünk.

A kockázat halmozódik. Ez az egyik következtetés, amit a mai Amerikában tartósan erőszakos magatartást tanúsító közösségekben élő gyerekekkel kapcsolatos megfigyeléseinkből levontunk. A gyerekek meg tudnak birkózni egy vagy két fő kockázati tényező jelenlétével. De amikor a kockázat halmozódik – megjelenik egy harmadik, negyedik, ötödik kockázati tényező – ez a gyermek fejlődésében károsodásokat vált ki. Ez a fejlődési modell különösen fontos annak megértésében, hogy hogyan hat a tartósan erőszakos magatartást tanúsító közösség a nagyvárosi gyermekekre.

A közösség erőszakos magatartásával való találkozás a veszélyeztetettség szélesebb körén belül következik be. Ezek a gyerekek gyakran szegények, gyakran apa nélküli családban nőnek fel, gyakran küzdenek azzal, hogy, szüleik képtelenek a szülői feladatok ellátására, mert depressziósak vagy szerfüggőségben élnek, gyakran olyan szülők nevelik őket, akik iskolázatlanok és rosszak a foglalkoztatási kilátásaik, és gyakran vannak kiteve a családon belüli erőszaknak.

A kockázati tényezőknek ez a csoportosulása már önmagában is óriási veszélyt jelent a gyerekeknek. Számukra a közösség erőszakos magatartásával való találkozás traumája gyakorta valóban az utolsó csepp a pohárban.

Ennek a környezeti összeesküvésnek a hatásaival azoknak kell foglalkozniuk, akiknek a gondjaira vannak bízva ezek a gyerekek: szüleik és más rokonaik, tanárok és tanácsadók. De ezek a felnőttek, amellet, hogy rájuk hárul ez a feladat, maguk is óriási kihívásokkal kell, hogy megbirkózzanak. Megállapítottuk, hogy az erősen erőszak sújtotta körzetekben dolgozó humánszolgáltató szakemberek és oktatók is traumát szenvednek el az erőszakkal való találkozás hatására.

Sok külvárosi gyereken észlelhetők a trauma utáni ideg-feszültségi zavarok (Post-Traumatic Stress Disorder nevű betegség tünetei), melyek közt szerepelnek alvászavarok, elbambulás, a traumát kiváltó esemény játéka közbeni felidézése, hirtelen hatásokra adott túlzott és szélsőséges reakciók, csökkent elvárások a jövőre nézve, és biokémiai változások az agyban, melyek hátrányosan befolyásolják a szociális és iskolai magatartást. Ez a trauma jelentős pszichológiai problémákat okozhat, amelyek zavart keltenek a tanulásban és a helyes iskolai szociális viselkedésben, valamint megzavarják a normális szülő-gyermek viszonyt. Hatására az érintett gyerekek a bandákban való részvétel első számú jelöltjeivé válhatnak. Ezekben a bandákban a tiltott drogok erőszakkal párosuló kereskedelme az összetartozás és a szolidaritás érzését nyújtja a gyerekeknek, valamint a készpénzhez jutás lehetőségét; és ezeknek a gyerekeknek kevés, a társadalmi normákba beleilleszthető alternatívája van ezek elérésére.

Az e téren végzett saját munkám, valamint kollégáim kutatásaival és kórházi tapasztalataival kapcsolatos ismereteim alapján arra a következtetésre jutottam, hogy nagyon hasonlóak a világháborús vidékein felnövő gyerekek, és a tartósan erőszakos magatartást tanúsító közösségekben felnövő amerikai gyerekek élményei. Ezek a hasonlóságok számomra akkor váltak leginkább nyilvánvalóvá és megdöbbentővé, amikor összehasonlítottam a Thaiföldön, Hong Kongban és a Közel-Keleten található menekülttáborokban élő gyerekek helyzetét a Chicago és más városok lakótelepein élőkével.

– Mind a menekülttáborokban, mind pedig a lakótelepeken rengeteg a fegyver – egyfajta „fegyverkezési verseny” folyik itt és ez elmérgesíti a konfliktusokat és súlyosbítja az erőszak hatásait. Gyakori, hogy a fiatalok, különösen a fiúk, állig felfegyverkeznek és

fegyveres támadásokban vagy visszavágásokban vesznek részt. Magas a „megfigyelők” által elszenvedett sérülések száma.

– Mind a menekülttáborokban, mind pedig a lakótelepeken a társadalom „derékhadának” képviselői csak részleges befolyást tudnak gyakorolni az eseményekre. A munkanap végén a nemzetközi segélyszervezetek dolgozói, valamint a szociális dolgozók és oktatók elhagyják a táborokat, a lakótelepeket. Éjjelente a táborok és a telepek a helyi bandák felügyelete alatt állnak. Tehát semmilyen nappali akció nem lehet sikeres, ha a közösséget éjszaka uraló bandák nem fogadják el azt. Például voltak olyan esetek chicagói lakótelepeken, hogy a helyi bandák saját kezdeményezésükre éjszakai kijárási tilalmat rendeltek el, vagy hogy a bandák döntenek el, hogy valakit, aki bűncselekményt követ el a helyi lakosok ellen felkutassanak és megbüntessenek-e vagy sem.

- Mind a menekülttáborokban, mind pedig a lakótelepeken a nők –különösen az anyák– reménytelen helyzetben vannak. Óriási nyomás alatt állnak, gyakran az otthonokon belüli erőszakos magatartás alanyai, és nagyon kevés gazdasági és művelődési forrásuk vagy lehetőségük van. A férfiak hosszú távon mellékes szerepet játszanak a családok életében –különböző okokból, pl. a harcokban való részvétel, az ellenség elől való menekülés, sérülés és (különösen az amerikai lakótelepek esetében) börtönbüntetés végrehajtása miatt általában távol vannak. Mindezek miatt jelentős probléma az anyák depressziós állapota: A tanulmányok szerint mindkét környezetben a nők 50%-a súlyosan depressziós.

- Mind a menekülttáborokban, mind pedig a lakótelepeken az anyák depressziójának egyik következménye a gyerekek elhanyagolása. Ezt az összefüggést egyértelműen kimutatták a kutatások. Ez az elhanyagolás a gyermekeket érő „véletlen balesetek” számának növekedéséhez vezet, továbbá a gyerekek sebezhetővé, védtelenné válnak az antiszociális befolyásokkal szemben.

Mind a menekülttáborokban, mind pedig a lakótelepeken a gyerekek és fiatalok elvárásai, a jövővel kapcsolatban alacsonyak. A pozitív jövőre tekintés hiánya depressziót és vad dühöt eredményez, valamint – a saját és más – életének semmibe vételéhez vezet.

A nemzetközi akciók változást hoznak a menekülttáborokban élő családok számára. Például egy békeszerződés aláírásának következtében a Khmerben élők hazatelepülhetnek Kambodzsába, ahol valódi közösségi életet kezdhetnek élni. De ha nem teszünk hasonló nemzeti erőfeszítéseket, melyek eredményeként létrejöhetne városainkban a megbékélés, a társadalmi igazságosság és egy jelentős békefenntartó erő, az amerikai városi háborús zónákban élő családok többsége továbbra is ott marad, és a gyermekek egy újabb generációja fogja átélni a tartósan erőszakos magatartást tanúsító közösségek okozta traumát. És itt jelentkezik egy fontos különbség a világ menekülttáboraiban és az amerikai lakótelepeken élő gyerekek között. A háborús zónákban van remény a békére, a hazatelepülésre, a közösségi élet megújítására. Amerikában, az erőszakos magatartást tanúsító közösségek esetében a háborúnak sosincs vége, a béke soha nem jön el.

Törekvéseink, hogy megértsük a tartósan erőszakos magatartást tanúsító közösségeknek a világszerte és a saját városainkban élő gyerekekre gyakorolt hatását, számos problémát emelnek ki: mint például a fedezetlen egészségügyi szükségletek, a szegénység és az erőszak megélésének a személyiségre és az iskolai teljesítményre gyakorolt romboló hatása.

Szerintem mindezek közül a legjelentősebb az, hogy a trauma átélése eltorzítja a gyerekek értékrendjét., „Végzetes gondolkodásmódot” eredményez, olyan nézeteket, miszerint a jövő csak fájdalmat, frusztrációt és korai halált hozhat. Ha nem sikerül őket gyógyító élményekhez juttatni, és nem biztosítunk számukra egy olyan morális és politikai keretet, amin belül feldolgozhatják a tapasztalataikat, a traumatizált gyerekek valószínűleg olyan csoportok és ideológiák vonzásába kerülnek, amelyek törvényesítik és jutalmazták a

dühöt, a rettegést és a gyűlölködő cinizmust, amik ezt a „végzetes” gondolkodást megtestesítik.

Az 1992 tavaszán Los Angelesben és más városokban bekövetkezett lázongások kétségbeejtő emlékeztetői közösségi életünk törékenységének, véleményem szerint „társadalmi szívinfarktusnak” is felfoghatóak. És miként a valódi, biológiai szívinfarktus, arról szól, hogy valami nincs rendben a közösségben. Ha ezeket a figyelmeztetéseket nem vesszük figyelembe, önmagunk veszére törünk. Vannak kizárólag önös érdekeiket szem előtt tartó, antiszociális egyének és csoportok társadalmunkban, akik készek mobilizálni és kihasználni a dühöt, az elidegenülést és az ellenségeséget, amelyet oly sok gyerek érez.

Emlékezzenek rá, hogy Macchiavelli „A fejedelem” című cinikus politikai kézikönyvét nem sokkal azután írta, hogy városának kormányzata börtönbe vettette és durván bánt vele. A traumatikus élmények termékeny talajt hoznak létre a kártékony, veszélyes politikai és vallási meggyőződések, szervezetek számára. Terroristák, vallási fanatikusok, bűnözők és vakbuzgó szektások életútja általában hasonló mintát mutat: erőszakoltál okozott traumatikus élmények társulnak a társadalom általi kizsákmányolással és elnyomással.

A rasszizmus és a szegénység, amely tartósan erőszakos magatartást tanúsító közösségek hatásának leginkább kitett amerikai gyerekeket körülveszi, egy veszélyesen fortyogó társadalmi és pszichológiai üst. Nagyon remélem, hogy belügyeink közt nagyon magasan kiemelt helyet biztosítunk e gyermekeink, családjaink és közösségeink jólétét fenyegető veszély elhárításának.

Túl kell lépniünk az olyan megközelítéseken, mint az egyszerű törvényvégrehajtás vagy a szociális segítő szolgáltatások. Szükségünk van egy „békefenntartó” modellre, az ENSZ külföldi háborús övezetekben folytatott tevékenységének mintájára „prevenciós zónákat” kell létrehozni. Egy ilyen megközelítés egyesíti a törvényvégrehajtást – a közvetlen fizikai biztonság érdekében – a szociális beavatkozási programok elemeivel, amelyek újjáépítik a közösségi intézményeket, gyógyítják az erőszak és a trauma áldozatait, és támogatják az erőszakmentes konfliktusmegoldást. Ezt továbbá össze kell kötni gazdasági fejlesztési programokkal, melyek lényege a közösségek infrastruktúrájába való beruházás és munkalehetőségek létrehozása.

Az, hogy vége a nemzetközi hidegháborúnak, lehetővé teszi, hogy hazai forrásainkat átcsoportosítsuk, és a prevenciós zónák költségé béke-osztalékként kellene és kell, hogy járjon nemzetünk gyermekeinek: Véleményem szerint nincs ennél sürgetőbb probléma országunk napirendjén.

James Garbarino gyermekpszichiáter

The City, Inc.

„A The City, Inc. egy gyógyító, fejlesztő, képviselő erő, amely részt vesz muhi kulturális közösségek építésében azáltal, hogy kapcsolatot tart fenn a nagyvárosokban élő fiatalokkal és családokkal.”

A The City, Inc. szociális ellátó szolgálat, mely átfogó, egymáshoz kapcsolódó szolgáltatásokat nyújt a problémákkal küszködő nagyvárosi fiataloknak és családoknak. Az 1967-ben alapított szolgálat programjait a szegény közösségekben élő családok és fiatalok számára dolgozza ki; arról a nagy szegénységről van itt szó, amit sokan úgy neveznek: a városi alsó néprétegek. A szolgálata legveszélyeztetettebb fiataloknak nyújt segítséget – több mint 80 százalékuknak már volt dolga a kiskorúak bíróságával, különböző bűncselekmények

miatt. Ezek a fiatalok nagyon szegény családokból származnak; több mint 70 százalékuk egyszülős családban nevelkedik; több mint 80 százalékuk színes bőrű. A szolgálat programjaiban nagy szerepet kap a kultúra, többek között az alábbi szolgáltatásokat, lehetőségeket nyújtják: "alternatív általános és középiskolák, foglalkoztatási és gazdasági fejlesztés, kamaszterhességi és szülői segítőszolgálat családterápiás programok (beleértve az indiánok és a feketék identitás megőrzésének kultúra-központú és helyes megközelítését), lakóhelyi és közösségi alternatív kezelési programok kamaszoknak, bíróságon kívüli és belüli ügyvédi-képviselési szolgáltatás bandákba tartozó, vagy a bandába tartozás veszélyének kitett fiatalok számára, valamint a szervezet irodáiban elérhető és szabadidős szolgáltatások.

Indulása óta a The City Inc. a nagyvárosi fiatalok és családok érdekében emel szót. Ez a tevékenységük védői képviselési programok és szolgáltatások széles skálájának kidolgozásához vezetett, az utcai szociális segítségnyújtástól egy kutatási projectig, amely a városi szegénységgel foglalkozik. A védők szerepét úgy értelmezi, hogy ők a „harcos társadalmat” képviselik, melynek feladata, hogy óvja és védje a közösséget.

A The City Inc. hat éve foglalkozik fekete fiatalok bandáival, és két éve indián bandákkal. A „szolgáltatások veszélyeztetett fiatalok számára” (ARYS) egy olyan, az egész közösségre kiterjedő program, amely utcai szociális segítséget nyújt fokozottan veszélyeztetett és/vagy bandatag fiataloknak azáltal, hogy eredményes és gondoskodó felnőtt kapcsolatot alakít ki velük és bevonja ezeket a fiatalokat olyan hosszabb távú oktatási és szociális szolgáltatásokba, amelyek valóban az ő szükségleteiknek és problémáiknak felelnek meg (továbbtanulás; foglalkoztatás képesség; pozitív kapcsolat a családdal és a kortársakkal).

Minneapolisban a bandáknak nyújtott utcai szociális segítség terén a legnagyobb erőfeszítéseket az ARYS program tette. Ez a program volt a bandák közötti fő békefenntartó erő, nekik köszönhető ebben a városban az ügy növekvő hivatalos elismerése, ők kezdeményezték egy helyi banda-tanács létrehozását az erőszak és a konfliktusok további csökkentése érdekében, jelentős beavatkozásokat vezettek be, és ifjúsági csoportokat hoztak létre a Minneapolis-i köziskolákban. Az ARYS program egyik legfőbb eleme a veszélyeztetett és bandatag Minneapolis-i fiatalokkal való foglalkozásnak, mind a fekete, mind pedig az indián fiatalok esetében, és az egész közösség jobbulására, növekvő reményt keltett Minneapolisban.

James Nelson,
a The City Inc. elnöke

A megoldás része

A nevem Samuel Kenneth Willis, de Sharif Willisként is ismernek. A The Almighty Conservative Vicelord Hátion nevű szervezet ötcsillagos különleges és legfőbb igazságügyi minisztere vagyok. Jelenleg utcai szociális segítőként és probléma-megoldóként dolgozom a minnesotai Minneapolisban, a The City Inc. „Szolgáltatások veszélyeztetett fiatalok számára” (ARYS) nevű programjában.

1951. április 21-én jöttem világra, széles mosollyal az arcomon, szokta mondogatni anyám, Helona. Ám rögtön veszélyessé és gyanússá váltam, midőn beléptem egy szubkulturális szervezetbe, közismertebb szóhasználatul élve egy bandába, melynek neve The Almighty Conservative Vicelord Nation, és melynek több mint 20 éve tagja vagyok.

Korai éveim a Vicelordokkal a chicagói utcákon való iszogatóssal, énekléssel és táncolással teltek. Gyakran keveredtünk összetűzésbe más csapatokkal, de mindig csak a lányok miatt, és valahogy sosem használtunk fegyvert.

A Vicelordok társadalmi tevékenységet kezdtek folytatni, erről már vagy öt könyvet írtak. A 60-as években és a 70-es évek elején közösségi programokat dolgoztunk ki. Iskoláskorú gyerekeknek reggeli-, a nyugdíjas lakosoknak, pedig ebédprogramokat szerveztünk. Óriási gyerekcsapatokkal felsöpörtük az utcákat, kifestettük a síkátorokat a „Cseréld a cserepet főre” című programunkban. Volt számos kisebb vállalkozásunk, többek közt egy étterem, egy biliárd terem és egy művelődési ház működtetése.

De befolyásunk túl nagyra nőtt a közösségen belül. Első összeírásunkkor 5000 tagot számláltunk. Akkoriban komoly hatást tudtunk gyakorolni különböző közösségi választások kimenetelére, és számos vitánk volt a polgármesterrel, mert úgy érezték, komoly veszélyt jelentünk a Chicago politikai életét kézben tartó klikk érdekeire nézve.

Szintén erre az időszakra tehető a drogok megjelenése közösségünkben. Szinte ingyen osztogatták nekünk a heroint a házibulikon. A környékbeli fiatalok, akik eddig nem akartak mást, csak bort inni és énekelni, két lábon járó tőpárnákká váltak, akiket csak a következő adag megszerzése érdekelt. 1976-ban, amikor láttuk, hogy a heroin áldozatai mi magunk voltunk, és hogy ennek eredménye saját örülségünk, megtiltottuk a narkotikumok intravénás használatát. Ezt szervezetünkön belül törvényerőre emeltük, és komoly büntetést alkalmaztunk, ha valaki ellenállt.

Jelenleg egy, „A békéért egyesültünk” nevű mozgalom elnöke vagyok. Ez az Iker Városok négy vagy öt legnagyobb szervezetének koalíciója; a Bloods, a Disciples, a Souls és a Vicelords nevű szervezetek képviseltetik magukat benne. Azért jöttünk össze, hogy elősegítsük a béke megteremtését és hogy csökkentsük az erőszak mértékét közösségünkben. Nem elég már fölismerni, hogy egy probléma létezik. Az erőfeszítéseket most a megelőzés szolgálatába kell állítani, és ezért keressük mi az együttműködést különböző közösségi ügynökségekkel, hiszen ha a probléma részének tartanak minket, akkor a megoldás részeként is számon kell hogy tartsanak.

Nem élek abban a tévhitben, hogy a mi társaságunk teljes mértékben eltörli az erőszakot és a bűnözést közösségünk vadhajásaiból, mivel az erőszak, a fegyverkereskedelemből kifolyólag, és a bűnözés nagy üzletet jelentenek. Naiv társadalomban élünk; a józan észnek ellentmondó irányokba manipulálnak minket. Te ellenem vagy – én félek tőled. Csak ha végre azokra a valódi okokra és szándékokra tudunk koncentrálni, melyek miatt ezt a manipulált drogcsapást kitervelték, akkor szállhatunk szembe a bűnözéssel és az erőszakkal (...)

Sámuel „Sharif” Willis

Kezükbé vették sorsukat

A Los Angelesben történt lázongások a nagyvárosi erőszak egy drámai és robbanékony változatát vitték el minden amerikai otthonába. De sok külvárosi családnak be sem kell kapcsolnia a tévét ahhoz, hogy borzalmakat és erőszakot éljen át. Éjjelente lövések zaját hallják, otthonaikban, utcáikon lövöldözéseket, késeléseket látnak; mind a támadók, mind pedig a sérültek rokonaik vagy szomszédaik közül kerülnek ki. Míg a mentők a sérülteket azonnal kórházba szállítják, a lelki sérültek – gyermekek és szülők – ott maradnak, apadión alszanak éjjel, nem mozdulnak ki a lakásból, és remélik, hogy a fizikai biztonság érdekében tett erőfeszítéseik segítenek elhalványítani az erőszak félelmetes képeit és emlékét. Ezek a

képek és félelmek pedig nem halványulnak el, és különösen a gyerekek fizetnek nagy árat a hozzájuk való kényszerű alkalmazkodásért.

Valójában az erőszak lelki, pszichológiai áldozatainak száma jóval magasabb a kórházi ügyeletekre és az újságok címlapjaira kerülő orvosi eseteknél. Egy, 2500 new haveni iskolással nemrégiben készített felmérés szerint 40%-uk tanúja volt legalább egy erőszakos bűncselekménynek az elmúlt évfolyamán. Ennek a csoportnak a legnagyobb része nem érzi magát biztonságban az otthonán kívül, és a megkérdezett 14 évesek szinte mindegyikének volt olyan ismerőse, akit megöltek. Más városok kutatói hasonló eredményekről számolnak be.

Egy erőszakos esemény látványa által kiváltott érzésre a gyermek esetleg úgy reagálhat, hogy a mindennapi élet rutin tevékenységeitől félni kezd és kerüli azokat. Az erőszak többszöri megtapasztalása gyakran állandósuló lelki zavarokhoz vezet, melyek különböző problémás viselkedésformákban tükröződnek. A gyerek visszahúzódná és deprimálttá válhat, gondjai lehetnek az odafigyeléssel, társadalmi vagy iskolai elvárások teljesítésével. Vagy felveheti az agresszív elkövető szerepét. Ha a passzív félelmet cselekvésre váltja, a gyermek az eredetileg oly félelmetes erőszakos cselekvésben találja meg önmaga számára a biztonságot. Az ebbe az utóbbi típusba tartozó gyerekek áldozatok és elkövetők is egyben; borzalmas tapasztalataikkal a közösség más tagjait is megsebzik, és lakónegyedükben az erőszak körforgását táplálják.

Abbéli erőfeszítésükben, hogy a közösségekben tapasztalható erőszak okozta lelki sérülésekre megfelelően tudjanak reagálni, a Yale Egyetem Gyermekkutatói Központja és New Haven rendőrsége összefogtak. Kidolgoztunk egy programot, amelyben a közösségre alapozott rendfenntartás rendőreit úgy képezik ki, hogy felismerjék az olyan gyerekeket és családokat, melyek erőszakszemtanúi voltak, és az ő érdekükben avatkozzanak be. A program részei:

- 4 hónapos „klinikai képzés”, fejlesztési, beavatkozási és mentálhigiénés stratégiák oktatása, felügyelő tiszteknek;

- 10 hetes szeminárium a gyermekek és a serdülőkorúak fejlődéséről, újonc és veterán tiszteknek;

- 24 órás Konzultációs Szolgálat, melyet egy mentálhigiénés orvosokból és különlegesen kiképzett tisztekből álló csapat lát el, melynek feladata, hogy azonnal reagáljanak az erőszaknak kitett gyerekek és családok szükségleteire;

- az esettanulmányi konferenciákon hetente megbeszéljük, értékeljük és továbbfejlesztjük az egyes esetekben alkalmazandó stratégiákat.

A gyermekfejlődési és közösségi rendfenntartási program eredményeképp olyan gyermekekkel és családokkal találkozunk, akik a rendőrség javaslatai, átirányítása nélkül sosem részesültek voltak mentálhigiénés szolgáltatásokban. Hogy egy példát mondjak arra, ahogyan dolgozunk: a múlt hónapban egy iskolabusz, ami hat óvodást szállított, egy drog-üggyel kapcsolatos lövöldözés keresztútjába került. Egy 5 éves kislány fejbe lőttek. Mikor a rendőrök megkezdték a helyszínen a vizsgálatot, értesítették a konzultációs szolgálatot. Az egyik orvos azonnal a buszon lévő gyerekekhez sietett. Egy másik orvos a rendőrökkel találkozott, hogy megbeszélje velük: óvják meg a gyermek-szemtanúkat a traumatikus nyomozási kihallgatásoktól és a média kíváncsiságától, valamint konzultált az óvoda dolgozóival arról, hogy hogyan viselkedjenek a többi gyerekkel és a szülőkkel. Folytatólagos mentálhigiénés szolgáltatásokat ajánlottak fel mind a hat gyerek szüleinek, és a gyerekek közül néhányat már viszontláttunk a Gyermekkutatói Központjáró beteg klinikáján.

A program lehetőséget nyújt a mentálhigiénés szakembereknek arra, hogy tapasztalt rendőrtisztektől halljanak a városban felnövő gyerekek tapasztalatairól, és olyan

családokkal és gyerekekkel hoz minket kapcsolatba, akik korábban valószínűleg sehova sem fordultak volna mentálhigiénés segítségért. A program arra szólít fel minket, hogy változtassunk szolgáltatásaink az érintettekhez való eljuttatásának módján, hogy ezen családok számára is elérhetővé tegyük a gondoskodást, és ahogy egyre többet tudunk meg az erőszakot megtapasztaló gyerekek élményeiről, megjelenik a kihívás, hogy hatékonyabb beavatkozási stratégiákat dolgozzunk ki.

Reméljük, hogy ha a rendőrség és a mentálhigiénés szakemberek részletesebb információk birtokában következetesebb figyelmet fordítanak az erőszak közvetlen és közvetett áldozataira, ez segít majd a gyermekeknek az erőszakra adott legelkeserítőbb és önmromboló reakcióinak megelőzésében. Reméljük azt is, hogy programunk kezdeti sikere más közösségeket is arra ösztönöz majd, hogy együttműködési kísérleteket dolgozzanak ki a rendőrség és a mentálhigiénés szakemberek között. Hisszük, hogy a gyermekek és az erőszak az egész nemzetet érintő, döntő fontosságú probléma – olyan, amely állandó vizsgálatot igényel. Társadalmunkat aszerint fogják megítélni, hogy hogyan siet legsebezhetőbb polgárai segítségére.

Steven Marans

Brookside: egy lakónegyed példája

New Haven északnyugati csücskében található három lakótelep, amelyek együttesen Brookside néven ismertek. Sok család a létminimum szintjén vagy alatta él.

A CBP amolyan Polgári Szolgálat; Brooksideban való bevezetése előtt az NHDP (New Haveni Rendőrség) egy járőrautóval szolgálta ezt a térséget. Erre a kijelölt autóra ruházták egy földrajzilag nagy, Brooksideon kívül eső terület járőri szolgálatának felelősségét is. Ebből következik, hogy a brookside-i közösségnek csak akkor volt kapcsolata a rendőrséggel, ha a rendőröket panaszeset vizsgálatára hívták ki. A területföldrajzi méreteinek, és Brookside fizikai elhelyezkedésének köszönhetően nem volt ritka, ha a rendőrség megjelenése a helyszínen meghaladta az átlagos reakcióidőt.

Tovább bonyolította e közösség problémáit, hogy a lakótelep a szociális szolgáltatások helyszínétől izolálva és távol helyezkedett. Hiányzik továbbá a brookside-i lakosság igényeit kielégítő alapvető fogyasztási cikkek kereskedelmi hálózata. A környéken előforduló sürgős orvosi esetek ellátása is nehézségekbe ütközött, a fent említett okok miatt.

A lakótelep talán legszembeötlőbb problémája az olyan itt élő gyermekek nagy száma volt, akik a saját vagy a képességeik fejlesztése céljából igen keveset, vagy semmit nem tehettek. A problémát növelte a lövöldözéssel járó esetek nagy száma és a nyílt, zavartalan drogkereskedelem. Mindezek eredményeként a telepen lakó gyermekek jelentős része fiatal életének egy adott pontján erőszakos bűncselekmény áldozatává vagy szemtanújává vált. Néhány esetben ez az élmény ismétlődött.

A CBP Brookside-ba való bevezetésével a résztvevő rendőrök kidolgoztak egy stratégiát, hogy megnyerjék a telepen lakók bizalmát. További céljuk a lakosokkal való együttműködés kifejlesztése volt, és hogy elérjék, hogy pozitív és hatékony szolgáltató szervezetnek tekintsék őket. A rendőrök azt a következtetést vonták le, hogy ezen célok elérése érdekében el kell kötelezniük magukat Brookside jövője mellett. A stratégia középpontjába a brookside-i gyermekek védelmét állította.

Következésképp eldöntötték, hogy az állomás mindig nyitva lesz a brookside-i gyermekek számára. A gyereket meghallgatják és beszélgetnek vele. A rendőrök úgy érezték, hogy pozitív üzenetet kell közösen átadniuk, és modellt szolgálniuk a gyermekeknek. A

gyermekkel való kapcsolatteremtés sikeres volt. Ezek a kommunikációs kapcsolatok alternatívákat nyújtanak a gyermekeknek.

A gyermekekkel való kapcsolat kihangsúlyozta az oktatás szerepét; a rendőrök könyvgyűjtési akcióba fogtak, a melynek eredménye az állomáson belül egy könyvtár létrehozása lett.

Az iskolaév alatt a Yale Egyetem, a Dél-Connecticuti Állami Egyetem diákjai, érintett és elkötelezett közösségi tagok dolgoztak a gyerekekkel egy iskola utáni program keretében. Ez érezhetően növelte a továbbtanulás iránti érdeklődést.

Egy másik helyiséget televíziós és videómagnós szobának rendeztek be. Itt a gyerekek olyan filmeket néztek meg, amelyek a szerfüggőséggel, az AIDS-szel és más hasonló problémákkal foglalkoztak. Végül a Junior Rendőrségi Program szabadidős programok és sportversenyek kialakulásához vezetett.

Vitathatatlan, hogy mind a gyerekek, mind a lakosok magas fokú bizalommal és tisztelettel viszonyulnak a rendőrséghez.

„Nézzenek egy amerikai gyermek szemébe...”

Nevem Bernice Price. Tizenhárom éves vagyok. Három évig éltem otthontalanok számára fenntartott menedékhelyeken. Most éppen az Arthur Capper Lakótelepen lakom. Láttam erőszakot, kábítószerkereskedelmet és kétségbeesést.

Mi nem tudtuk, hogy az Egyesült Államokban ilyen nehéz sors lesz szegény gyermeknek lenni.

Nem arra születünk, hogy gyengén teljesítsünk az iskolában!

Arra sem, hogy ne legyünk egészségesek!

Arra sem, hogy kábítószeressé legyünk!

Arra sem, hogy nemi betegségeket szedjünk össze!

Arra sem, hogy öljünk vagy megölessünk Amerika utcáin!

Amikor megszülettünk szépek, boldogok, okosak és jók voltunk! Éppen olyanok, mint a ti saját gyermekeitek. Isten szemében a szegény kisbabák és a gazdag kisbabák egyenlőek. Lehetnek, amik csak lenni szeretnének beleértve az Egyesült Államok elnökét is!

De isten nem politikus. Nem ő hoz olyan szociális intézkedéseket, amelyek árthatnak a szegény gyermekeknek.

Tehát... azok a kisbabák, akik a kórházban egyenlőek, a hazamenetel pillanatától már nem egyenlőek.

A kiváltságos kisbabák olyan otthonokba kerülnek, ahol a lehetőségeket olyan természetesen kapják, mint ahogy levegőt vesznek.

A szegény gyerekek olyan lakótelepekre vagy menedékhelyekre mennek, ahol semmiféle lehetőség nincs semmire.

Talán most azt kérdik magukban, hogy „azok az anyák miért nem látják el jobban gyermekeiket? „

A mi anyáink mindig is „hívatlan vendégnek” érezték magukat itt, Amerikában. Azt mondtak nekik: „hagyd abba az álmodozást, kölyök, a szegény embereknek nem adatott meg az, ami az álmokat valóra váltja.” így a mi anyáink félrerakták álmaikat és tankönyveiket, és helyette gyerekeket szültek.

Miért? Mert a gyerek szerint a mamája a legfontosabb ember a világon. A mi anyáinknak szükségük van gyermekeik szeretetére, mert Amerikában senki mástól nem kapnak szeretetet és senki nem tanúsít irántuk tiszteletet.

Amikor a mi anyáink segítségért fordulnak azokhoz, akiket azért fizetnek, hogy segítsék a szegényeket, azok azt éreztetik velük, hogy olcsók és koszosak, mint a szemét. Az én mamám olyan, mint egy királynő. De önök ezt soha nem fogják megtudni.

Az önök számára ő is csak egy szegény fekete asszony, akinek túl sok gyereke van, s a város rosszabbik felében lakik.

Én egy vagyok a „túl sok gyerek „ közül. Hazám velem is úgy fog bánni, mint az anyámmal?

Talán most azt kérdik magukban, hogy „azok az apák miért nem látják el jobban gyermekeiket? „

Ha egy szegény fekete férfi vagy, aki a város rosszabbik felében lakik, álmaid semmit nem jelentenek! Ezek az álmok nem tartoznak Amerika kincsei közé. Ezeket az álmokat félresöprik, mint Amerika szemetét.

Így aztán a mi apáink halott álmaikkal minimális bérekért dolgoznak. És ez a minimális bér nem elég egy család köztámogatások nélküli eltartására. De mi nem kaphatunk állami segélyeket, ha apáink velünk élnek, ahogy egy normális családtól az elvárható.

Kérem, magyarázzák meg nekem, családjaink miért nem élhetnek családként együtt csak azért, mert szegények vagyunk.

Önök elítélik apáinkat, mert közülük néhányan isznak és kábítószeresnek. Néhányukat még börtönbe is zárják.

Önök, mint férfiak mit tennének, ha a törvény azt mondaná, „nem élhetnek együtt családjaikkal”?

Önök, mint férfiak mit tennének, ha dolgoznának, mint egy ló és ennek ellenére sem lenne elég pénzük egy kisházra, és az „utcán vagy menhelyen kellene élniük?

Önök, mint férfiak mit tennének, ha a rendőrség azért üldözné önöket, mert a parkban elaludtak egy padon?

Amerika apák millióit rúgta ki az életünkből.

A fivérem is egy „ilyen ember” fia. Hazám úgy fog bánni vele is, ahogy apánkkal?

Így tehát csak az anyáinknak és nekünk gyermekeknek egyedül kell megvédenünk magunkat az erőszakkal teli helyeken, ahol élünk, „a város rosszabbik felében „.

Kihez fordulhat a gyermek, ha lövöldözés kezdődik, és a lövedékek épp a nappali ablakán keresztül csapódnak be? A 911-t hívni csak bajt hoz a nyakunkra. A fegyveres férfiak kiderítik, ki telefonált és előbb vagy utóbb bosszút állnak.

Tudják, hogyan töltöttem Szilveszter éjszakáját? Hat testvéremmel együtt a fürdőszoba padlóján hasaltunk, mivel amikor lövöldözés elkezdődött ez volt az egyetlen biztonságos hely a lakásban.

Tudják, hogy közülünk sokan miért lógnak az iskolából? Azért, mert attól félünk, hogy iskolába menet lelőnek minket!

Mindenki azt mondja nekünk gyerekeknek, hogy a tanulás az, „ útlevelünk a jövőbe „. Mégsem teszünk meg minden tőlünk telhetőt az iskolában. Miért?

Hát... hadd mondjam el önöknek, hogy miért. Nehéz odafigyelnünk, mert általában éhesek vagyunk. A túlélésért folytatott küzdelem nagyon kimerít minket. És minduntalan hátrafelé pislogunk, mert bármelyik osztálytársunknál lehet kés vagy pisztoly. A központi teszteken nem érünk el magas pontszámokat. Önök mit érnének el, ha általában fáradtak, éhesek és halálra rémültek lennének?

Amikor önök gyerekek voltak, kint a szabadabban is tudtak játszani, ugye? Ma, amerikai gyermekek milliói már nem játszhatnak a szabadban. Félünk attól, ami velünk odakint történhet!

Ezzel a tanúságtétellel amerikai gyermekek millióinak üzenetét közvetítem. Nem kérünk külön kiváltságokat.

Kérünk esélyt arra, hogy egészségesek lehessünk, mint más gyerekek. Kérünk védelmet a drogok és az erőszak ellen. Kérjük azokat az embereket, akiket azért fizetnek, hogy segítsenek nekünk, végezzék munkájukat. Kérjük, hogy játszassunk odakint, ahogy önök tették, amikor gyerekek voltak. Biztonságos iskolákat kérünk és olyan tanárokat, akik arra ösztönöznek minket, hogy „a csillagokat is elérjük”. Követeljük a törvények megváltoztatását, hogy apáink hazajöhessenek hozzánk.

Csak gyerekek vagyunk.

Félünk.

Szomorúak vagyunk.

Néha úgy érezzük, Amerika megfélekezett rólunk, ahogy megfélekezett anyáinkról és apáinkról is. A kábítószerkereskedő tud erről. És itt vár minket a sarkon túl drogokkal és hazugságokkal.

Felszólítom önöket arra, hogy nézzenek mélyen egy szegény amerikai gyermek szemébe. Ennek a gyermeknek a szemében meglátják Amerika legnagyobb tragédiáját.

Ha nem segítenek rajtunk ma, örökre elveszítenek minket.

Bernice Price

Írta: Bihari Zoltán, Szabó András, Valachi László

A mai fiatalok hétköznapi boldogsága – és ahogyan szert tesznek rá (Részlet egy felmérésből)

A boldogság önmagában egy definiálhatatlan fogalom, illetve ahány ember, annyiféle felfogás. A vizsgálat révén nem próbáltuk mi sem megoldani ezt a talán sok ezer éves problémát, és nem kívántuk definiálni sem a boldogság napjainkra érvényes fogalmát. Megközelítésünk távolról sem filozófiai, sokkal inkább pragmatikus. Azokat a pontokat, kapaszkodókat kerestük, amelyek a mindennapok kisebb-nagyobb akadályain – melyek mindannyiunk elé tornyosulnak időnként – átsegítenek és további lendületet adnak. A boldogságot felfoghatjuk egyfajta emberi erőforrásnak is, ami segíthet bennünket továbblépni egy-egy konfliktuson, ami abban segíthet, hogy egy-egy probléma miatt ne rekedjen meg az életünk. A Kapocs önkéntesei úgy tapasztalták, hogy azok a problémás fiatalok, akik meg tudnak fogalmazni valami célt, vagy fel tudnak idézni olyan örömeket, amik a jövőben is reálisan elérhetők számukra, vagyis van (valami vagy valaki) kapaszkodó az életükben, sokkal könnyebben lábálnak ki nehéz helyzetükből. Ugyanakkor borzasztó nehéz segíteni az olyanoknak, akik szeme előtt nem lebeg semmiféle elképzelés önnön boldogságukról. A felmérés lényegileg arra irányult, hogy megtudjuk, a fiatalok körében saját boldogságukról milyen kép él, mit jelent számukra a boldogság.

A megkérdezett fiatalok 46%-a vallotta magát általában boldognak. Ez az eredmény a különféle módon vizsgált csoportokban gyakorlatilag nem mutatott szignifikáns különbséget. A válaszok szerint a fiatalok boldogsága gyakorlatilag nem függ attól, hogy az ember milyen nemű, hol lakik és, hogy 15-19 vagy 20-24 éves-e. Az „általában boldog vagy?” kérdésre adott válaszok megoszlása attól sem függ, hogy a fiatal jár-e az iskolába, vagy szülei együttélnek-e.

Mégis vannak-e akkor egyáltalán, s ha vannak, melyek azok a tényezők, amelyek befolyásolják a boldogságra adott válaszokat, egyáltalán, a fiatalok számára mi az, boldogság?

A „Szerinted mit jelent, milyen az boldognak lenni?” kérdésre sokféle válasz érkezett. A harmónia, belső béke, szeretet, törődés, bizalom téma-• körökben kaptuk a legerőteljesebb válaszokat. A fiatalok a sikerélmény, a szabadságélmény, az elégedettség, pozitív érzelmi megnyilvánulás, a gondatlanság fogalmaival jellemezték még a maguk boldogságát – sok más, kisebb számban említett, talán kevésbé jelentős fogalom mellett.

A boldogságra vonatkozó kérdéseinket a jóval konkrétabb,; könnyebben megválaszolható formában is feltettük. A fiatalok a „miért érzik magukat boldognak”, vagy hogy „mi kellene, hogy boldogok legyenek” kérdésekre adott válaszaikban toronymagasan vezetnek a tartozni valakihez, a szeretet, a törődés, a társ kategóriái. Viszonylag nagyobb számban említették még a sikerélményt, a harmóniát, a biztonságérzetet, az anyagi hátteret, a kiegyensúlyozottságot – a domináns társas kapcsolatokhoz képest leszakadva.

Azt is megkérdeztük a fiataloktól, hogy szerintük, általában mi kellene az emberek (a többi ember) boldogságához. A választ adó fiatalok saját boldogságának megítéléséhez képest markáns eltérést nem kaptunk – némi különbséget hordozott azonban a környezet, a többi ember anyagi szükségleteinek boldogságára gyakorolt hatásával kapcsolatos megítélés. Vagyis a többieknek inkább anyagiasabbnak ítélték a fiatalok, mint amit önmagukról állítottak. Mindez utalhat arra a talán általános közmegítélésre is, miszerint a pénz igen

jelentős tényező az emberek számára, a fiatalok azonban önnön boldogságuk szempontjából jóval kevésbé tartják a pénzt lényegesnek.

Alapvető összefüggések

A boldogságra vonatkozó megítélések, vélemények jellemzően torzultak a választ adó fiatalok saját tapasztalatai, saját hangoltsága következtében. Azok az emberek, akik önmagukat boldognak tartották, a többiek között a boldogabbak arányát 30, 84%-ra becsülték, míg az önmagukat boldogtalannak ítélik a fiatalok 21, 39%-áról gondolták, hogy boldog. Meglepő, hogy tényleges arányt (46%) mindkét csoport jóval alábecsülte. Talán ehhez a tényhez járul hozzá az, hogy napjainkban a közhangulat egyszerűen nem kedvez az egyéni boldogság kimutatásának. És az sem vitás, hogy nagyon szeretünk panaszkodni.

A fiatalok kevésbé anyagiasak, mint azt ők saját magukról gondolják. Sokkal inkább meghatározó szerintük az egyes emberek életében, boldogságában a kiegyensúlyozott érzelmi élet, a harmonikus családi légkör, a szeretet, a társ kapcsolat. Mivel a fiatalok gondolataiban a jelen világ, a társadalom és annak tagjai jóval anyagiasabbak, mint végül is, amit a kérdőívre adott válaszok megmutatnak, jellemző és talán meghatározó tévedésnek vagyunk tanúi. Alábecsülik a fiatalok a boldogok arányát. Világosnak tűnik, hogy az őket körülvevő társadalmi közeg, a média, a közhangulat felénk egy fogyasztás diktálta, sikerorientáltabb, pénzközpontúbb világképet sugall és közvetít, mint ahogy azt önnön boldogságuk elérése szempontjából lényegesnek tartanak. Ha pedig a közvélemény az emberek boldogságához anyagiasabb attitűdöt tulajdonít, rendel hozzá, mint amilyen az valójában, akkor mások, a többi ember boldogságának a megítélése, legalábbis ebből a szempontból, torz lesz. De talán nem ezek az egyedüli magyarázatok. Mintha a választ adó fiatalok hajlamosabbak lennének az önáltatásra, mintha a felnőtté válás lélektani feltétele lenne az, hogy a fiatalok korosztályukat jóval nagyobb arányban vallják boldognak.

Megdöbbenő azért, még ha tudomásul is kell vennünk, hogy a mai fiatalok az elkövetkező 40-50 év múlva (öregkorukra) várható boldogságszintet még a mainál is sokkal kedvezőtlenebbül ítélik meg. Egyszerűen nem ringatják magukat hosszú távon illúzióban. A kérdésre adott válaszokat úgy is olvashatjuk, hogy a fiatalok a világ folyását rossznak ítélik meg a boldogságra nyíló esélyek szempontjából. Arról az anyagias, fogyasztásban kiteljesedő társadalmi közegről mondanak véleményt, amelyben élünk, amelynek alapján a hozzájuk érkező jelekből prognosztizálva a jövőben élni fognak. Mindenképpen felhasználandó figyelmeztetés, hiszen a civilizáció, a „nyugati” életforma nem ígér a fiatalok számára a mainál jobb esélyt az emberi boldogságra.

Figyelemre méltó konkrétumok

Úgy gondoljuk, hogy érdemes néhány adatot önmagában véve is szemügyre vennünk. A megkérdezettek 48%-a állította azt, hogy már megfordult a fejében az a gondolat, hogy öngyilkosságot kéne elkövetnie, s 11% meg is próbálta már, azaz volt öngyilkossági kísérlete. Tudjuk azt, hogy hazánk élenjár a világon az öngyilkossági mutatójával, mégis az új nemzedékeken belül újra és újra megismétlődve, véleményünk szerint, különösen döbbenetesek ezek az arányok. A felnőtté válás folyamatában sokszor bizonytalanodunk el, sokszor érezhetjük az állapotunkat, élethelyzetünket labilisnak és időnként kilátástalannak. Ezzel az érzéssel könnyen párosulhat a reménytelenség, a kiútatlanság érzése. Úgy tűnik, mindezzel együtt könnyebben fordul meg a fiatalok fejében az öngyilkosság megkísérlése. Az öngyilkossági kísérleteket – a drogokhoz hasonlóan – a fiatalok egyfajta (kifejezetten

rossz) válaszában tekintjük, a-melyet saját élethelyzetükre adnak. A kapott eredményeket kifejezetten ijesztőnek és magasnak tartjuk, az ilyenfajta önpusztító, önsors-rontó „válaszok” senki esetében sem kínálnak valós megoldást. A magunk részéről úgy gondoljuk, a mai fiatalok között ekkora mértékben az öngyilkossággal próbálkozóknak nem feltétlenül kellene előfordulniuk.

Ha nemek szerint vizsgáljuk az öngyilkosság gondolatának előfordulását, érdekes különbségekre bukkanunk. A fiúk 43, 8%-a, a lányok 52, 4%-a gondolt már arra, hogy véget vet az életének. Kérdésként könnyen felmerül bennünk még egy lehetséges következtetés, hogy amíg a fiúk a problémáikra talán hajlamosabbak valamilyen szer használatával válaszolni, addigi a lányok inkább az öngyilkossággal kacérkodnak. A többi válasszal egybevetve úgy tűnik, lehetnek ilyen tendenciák. Egy szélesebb körű kutatás eredményei kellenek azonban ahhoz, hogy erre valóban válaszolni tudjunk. A tényleges öngyilkossági kísérlet – bár az arányok (11%) óriásiak – előfordulása számszerűen oly kevés (33 fő), hogy ez nem teszi lehetővé az alaposabb elemzést. Az előbb említett tendencia itt is felfedezhető – a lányok 12, 4%-a, a fiúk 9, 8%-a próbálkozott már öngyilkossággal – azonban mindebből további következtetés csak egy további kutatás révén állapítható meg.

Optimistának a megkérdezettek 56%-a vallotta magát, pesszimistának 35%, míg a maradék 9% nem tudta eldönteni, hogy ború, vagy derűlátás jellemző magára. Ez önmagában vizsgálva azt a képet sugallná felénk, hogy a fiatalok alapvetően inkább optimisták, mint pesszimisták. Azonban érdemes megnéznünk az emberek jövőbeni – 40-50 év múlva esedékes – boldogságára vonatkozó véleményeket.

Rögtön szembeötlik számunka a néni éppen derűs, egyáltalán nem optimista jövőkép, amely látszólag ellentmond a saját magukról vallott nézeteknek. S itt ennek kapcsán fel kell hívnunk a figyelmet egy érdekes tapasztalatra. Olyan kérdéseket tettünk fel, melyek nagyban érintik és befolyásolják a fiatalok önmagukról alkotott képét. A válaszok nyilvánvalóan idealisztikusak, a saját személyiségük védelmének reakciójaként születtek. „Vannak-e céljaid, melyet megvalósíthatónak tartasz?”. A kérdésre borzasztó nehéz egyértelműen nemmel felelni, hiszen ez az egész életünk értelmét kérdőjelezné meg, és mindenképpen komoly disszonanciaérzést váltana ki. Ennek megfelelően mindössze 7, 7% válaszolt nemmel, 88, 6% pedig igennel. Hasonló jellegű kérdés volt a következő: „Van-e szilárd hited?”. Erre a kérdésre is viszonylag magas százalékban adtak igenlő válaszokat (63%). Mindezen kérdéseknek a sorába tartozik a már említett „optimista-pesszimista” kérdés is. A fenti kérdések abban közösek, hogy mindegyike gyakorlatilag idealisztikus, a saját magunkról alkotott idealizált, általános képére vonatkozik, talán azt is mondhatjuk, hogy az álmairól szól. A konkrétabb kérdések: „El tudod-e képzelni magad, milyen leszel 10 év múlva?” 50, 7% válaszolt nemmel, 44, 6% igennel. A már említett „emberek 40-50 év múlva” kérdés, pedig már nem is a kérdezettre irányul, hanem úgy általában az emberekre, és láthattuk, hogy a vélemények ekkor még inkább megváltoztak. A fiatalok -mikor saját magukról, különösen a saját énképüket befolyásoló kérdésekről nyilatkoztak – teljesen érthető és természetes módon a véleményüket lényegesen megszépítették, de az alapvetően borús tekintetük a világra, a bizonytalanságuk megmutatkozott a konkrét kérdések esetében (öngyilkosság, emberek hány százaléka boldog, emberek 40-50 év múlva). Ezt úgy is felfoghatjuk, mint az álmok, az ideák és a valóság, a realitás közötti szakadékot. A kettő között természetüknél fogva mindig különbség van, és mi úgy gondoljuk, ezek az álmok addig töltik be a funkciójukat, amíg azok önmagunk számára valóban reálisnak tűnnek, amíg úgy érezzük, hogy az álmaink elérhetőek, megvalósíthatóak: Az eredményeink alapján mindössze annyit mondhatunk, a szakadék óriási a fiatalok fejében az álmok és az általuk megélt valóság között.

A boldogsággal kapcsolatos összefüggéseket megnéztük már néhány dimenzióban, érdemes azonban alaposabban is szemügyre venni az adatokat. Eddig azt néztük meg, hogy az „Általában boldog vagy-e?” kérdésre adott válaszok milyen összefüggésben álltak érzelmi stabilitással, optimizmussal, öngyilkossággal stb. Ahhoz azonban, hogy az összefüggések egyértelműbbek és kellően megalapozottak legyenek, a vizsgált boldogságot több dimenzió alapján határoztuk meg. Azokat fogjuk boldognak hívni, akik a következő három kérdésre igennel feleltek: „Általában boldog vagy-e?”, „Elégedett vagy-e az életeddel?” és „Úgy élsz-e, ahogy szeretnél?”. 60 fő válaszolt igennel a három kérdésre, ők lesznek tehát a „boldogok”, 40 fő válaszolt mindhárom kérdésre nemmel, ők lesznek a „boldogtalanok”.

	Boldog 60%	Boldogtalan 40%
Érzelmileg kiegyensúlyozott	68,3	10,0
Van szilárd hite	73,3	47,5
Optimista	70,0	32,5
El tudja magát képzelni 10 év múlva	60,0	50,0
Gondolt már öngyilkosságra	28,3	60,0
Megkísérelte az öngyilkosságot	1,6 (Ifő)	15,0 (6 fő)

Az összefüggések még szembeötlőbbek, mint az előzőekben. Láthatjuk, a legnagyobb különbség az érzelmi stabilitással kapcsolatos, tehát a boldogság érzése elsősorban – az általunk feltett kérdések közül – az érzelmi kiegyensúlyozottságtól függ. Hasonlóan szoros az összefüggés az öngyilkosság gondolatának felmerülése, illetve a tényleges öngyilkossági kísérletek és a boldogság között. Ez talán egyébként is evidenciának tűnhet, nem okozhat különösebb meglepődést. Figyelemre méltó, hogy a boldogok közül mindössze egy fiatal próbált véget vetni az életének, míg a 40 boldogtalan fiatalból 6, azaz 15%-uk.

A tartozni valakihez érzése, a társra, barátokra vágyás, a válaszokat adó fiatalok szerint a boldogság elsődleges kritériuma, amely nagyon szorosan kapcsolódik az érzelmeinkhez, így az érzelmi stabilitáshoz, vagy instabilitáshoz is. Úgy tűnik, a boldogság elsősorban érzelemfüggő a mai fiatalok körében, elsősorban az aktuális érzelmeik határozzák meg azt, hogy boldognak érzik-e magukat vagy nem. Mindez jól láthatóan kihat az öngyilkossági mutatókra is, feltehetően az öngyilkosságok mögött jórészt érzelmi problémák állnak.

A felmérésünk szempontjából a leglényegesebb, legérdekesebb szempont – amint azt a tanulmány elején jeleztük – a boldogság és a szerek használata közötti összefüggés megvizsgálása. Először nézzük meg a „boldogok” és boldogtalanok” érintettségét a különböző szerekekkel összefüggésben (a kritérium ugyanaz, mint az előbbieken):

	Boldog (60 fő) %	boldogtalan (40 fő) %
Rendszeresen cigarettázik	26,7	42,5
Rendszeresen (min, heti egyszer) fogyaszt alkoholt	36,7	50,0

A jelentős aránybeli különbségek egyértelműen mindhárom drognál megmutatkoznak. A cigaretta és az alkohol esetében hasonló mértékű különbségek vannak a két csoport között, 13, illetve 16 százalékpont, a kábítószer kipróbálásánál azonban nagyobb különbséget találunk. A három drog közül a kábítószer az, amelyik leginkább összefügg a lelki komfortérzetünkkel, sőt azt is láthatjuk, hogy a „boldogtalanok” között a kábítószer kipróbálása gyakoribb, mint az alkohol vagy a cigaretta rendszeres fogyasztása. A kábítószer megjelenése – úgy tűnik – a fiatalok számára valójában egy újfajta menekülés lehetősége a problémákból, a csalódottságból. Mivel új, egy új reményt és új tévutat is kínál. Azt azért semmiképp nem állíthatjuk, hogy a szereket kizárólag a magukat boldogtalanoknak érző fiatalok használják. Az életükkel elégedett, magukat boldognak valló fiatalok is jelentős arányban érintettek, kb. minden harmadik-negyedikük. Mindez két dolgot vet fel bennünk. Egyrészt lehetséges, hogy a drogok használata a fiatalok körében annyira elterjedt, amennyire megszokott, hogy számukra teljesen elfogadottá vált, így a szereknek a kiutkeresésen kívül egyéb fontos funkciói is vannak. Az elsődleges tényezők – a szülői minta és a baráti közösség szokásai – hatására intenzív kapcsolatba kerülhetünk akár a cigarettával, akár az alkohollal – ahogy ezt az egyes szerek elemzésénél láttuk. Másrészt pedig – s ezt szintén láthattuk a szerek motivációinál – nagyon fontos szerepet játszik a fiataloknál a kíváncsiság. Ez ahhoz vezet el bennünket, hogy sokan egyszerű kíváncsiságból próbálják ki egyik-másik szert, majd pedig (sokan közülük) a bűvöletükbe esnek, és rendszeres fogyasztókká, függővé válnak. Azt tehát semmiképp nem állítjuk, hogy a lelki komfortérzet az egyedüli lényeges elem a szerfogyasztással összefüggésben, de ahogy azt az adataink elárulják, kétség kívül az egyik meghatározó szempont. Érdeemes megnéznünk azt is, vajon más összefüggései is vannak-e a különféle szerek fogyasztásának, és ha igen, milyenek.

A válaszok szerint a boldogság, és az életünkkel való elégedettség függ össze elsősorban a kábítószer kipróbálásával, majd közvetlen ez után az érzelmi stabilitás, és az anyagiakkal való elégedettség. Azaz ha valaki a kábítószer kipróbálta már, akkor valószínűleg boldogtalanabbnak, elégedetlenebbnek érzi magát, minden bizonnyal érzelmileg kevésbé kiegyensúlyozott, és az anyagi helyzetével is kevésbé elégedett, mint aki még nem próbálta ki. Az öngyilkosság gondolata és az öngyilkossági kísérlet is lényegesen gyakoribb a kábítószer kipróbálók között. Figyelemre méltó, hogy az öngyilkossági kísérlet háromszor gyakrabban fordul elő a rendszeres dohányosok és a kábítószer kipróbálók között, a rendszeres alkoholfogyasztóknál ez az arány még magasabb, közöttük ötször gyakoribb az öngyilkossági kísérlet, mint az alkalmi ivóknál. Jelentős különbség van annak megítélésében, hogy az emberek hány százaléka boldog; akik még nem éltek kábítószerrel, lényegesen magasabbra becsülik a boldogok arányát. Ennek a hátterében az áll, hogy a kábítószer nem próbáló fiatalok általában véve boldogabbnak is érzik magukat, ami a véleményükre is kivetítődik, többre becsülik a boldog emberek arányát. A világot azonban

mindannyian hasonlóképpen borúsan látják, nem függ a kábítószer kipróbálásától az erre vonatkozó véleményük. Szilárd hit dolgában sincs lényeges különbség közöttük, sőt mintha egy árnyalattal a kábítószer-próbálók felé fordulna a mérleg, mintha nekik lenne valamivel nagyobb hitük. Az alkohol és a cigaretta fogyasztásával kapcsolatosan is hasonlóak a tendenciák. Látunk itt-ott egy-egy hangsúlybéli eltolódást, azonban gyakorlatilag mindhárom szer fogyasztása hasonlóképpen függ össze a táblázatban jelzett kérdésekkel.

A kábítószer

A fiatalok kábítószerekkel kapcsolatos viszonyának megismerését kiemelten fontosnak tartjuk, ugyanis -mai ismereteink szerint – elsődlegesen ők a kábítószeres potenciális fogyasztói. A kábítószer viszonylag „új lehetőség” a mesterséges örömforrások között. Amíg egymás egészségére iszunk vagy az idegességünk levezetésére elszívunk egy-egy szál cigarettát, addig a kábítószer még nem épült be a társadalmi szokásaink közé, megjelent közöttünk és igazán nem is nagyon tudjuk, hogyan viszonyuljunk hozzá.

Vizsgálatunk kábítószerekkel kapcsolatos eredményei szerint néhány kérdésben egységes vagy közel egységes vélemény uralkodik a fiatalok között: gyakorlatilag egyértelmű (98, 7%) számukra, hogy a kábítószeres függőséget okozhatnak, és a nagy többség (87, 9%) szerint a következmények súlyosabb betegséggel is járhatnak. Abban is viszonylag egyetértenek, hogy kismértékben fogyasztva is káros az egészségre, 58, 7%-uk állítja ezt. Mindössze 1% gondolja azt, hogy nem okozhat függőséget, és hogy egyáltalán nem káros az egészségre, 4% pedig úgy véli, nem okozhat egyáltalán betegséget.

A többi kérdésre adott válaszok esetében már jobban megoszlanak a vélemények. A fiatalok 35, 2%-a elutasítja a kábítószer használatát, azaz úgy vélekedik, hogy az embereknek egyáltalán ne lehessen kábítószerrel foglalkozniuk. 19, 8% pedig azzal értett egyet, hogy a kábítószereseket mindenféle korlátozás nélkül szabadon lehessen használni. A korlátozással kapcsolatos álláspontok közül mi kettőt emeltünk ki, az egyik azok véleménye, akik a mennyiséget korlátoznák, másik vélemény szerint a meghatározott helyen történő használat lenne inkább elfogadható. Az előbbivel 22, 5%, az utóbbival 15, 4% értett egyet. Összességében tehát jellemzőbb vélemény az elutasítás, de jelentős arányban megjelentek a részben vagy teljes egészében megengedő álláspontok is. Ugyanez vonatkozik annak megítélésére is, hogy bármelyik kábítószer vagy csak bizonyos fajta kábítószer, illetve, hogy a rendszeres használat vagy egykét alkalom ideiglenes függőséget. 22, 5% látja úgy, hogy csak bizonyos fajta kábítószer és csak rendszeres fogyasztás esetén okoznak függőséget, 20, 1% szerint csak bizonyos fajta kábítószer, de már egy-két alkalom után is, 36, 2% szerint bármelyik kábítószer rendszeres fogyasztása és 15, 8% szerint, pedig bármelyik kábítószer már egy-két alkalom után is függőséget okoz. Mindezek alátámasztják azt a feltételezésünket, hogy nincs a fiatalok között egységes, általánosan elfogadott vélemény a kábítószer-fogyasztás megítélésében. A válaszok viszonylag egyenletes megoszlása ugyanakkor kifejezi a társadalom bizonytalan és tisztázatlan viszonyát a kábítószeresekhez és véleményünk szerint jelzi a tájékoztatatlanságot, információhiányt, esetleg az egymásnak ellentétes információk jelenlétét is.

Egyfelől örülhetünk ennek, hiszen mindez azt jelzi, hogy a kábítószeresek valójában nem váltak még a kultúránk részévé, és nem jelennek meg a fiatalok döntő többségének mindennapjaiban sem. Sőt az is kiderül, a korosztály érzékeli a kábítószeresek valamilyen mértékű veszélyét, és jelenlétével tulajdonképpen tisztában van. Elgondolkodtató azonban az a zűrzavar, amely a fogyasztás megítélésénél és kábítószeresekhez való viszonyról jelentkezik. Ez kiderül abból, hogy amíg az általános jellegű kérdésekre – függőség, káros

hatás a szervezetre – egységes a fiatalok válasza, addig a saját gondolataik a szerről rettentő színes, már-már kaotikus képet mutatnak, olyannyira, hogy nemhogy egységes képről, de szinte tendenciákról sem beszélhetünk. A lehető legpozitívabb hozzáállástól a semleges át a legélesebb elítélésig mindenféle válasz nagyszámban előfordul. Sokaknak a mámor, a jókedv, a buli jut eszükbe a kábítószerről, másoknak a veszély, a szorongás, a menekülés. Összesen 157 egyértelműen pozitív asszociáció, és 216 negatív asszociáció fordult elő a válaszok között. A többi több mint 200 válasz kábítószernevek, Hollandia, vagy például a 60-as évek említése. Vizsgálatunk alapján önmagában erről annyit kimondhatunk, hogy a fiatalok körében a kábítószer megítélése inkább negatív, mint pozitív, de azt már semmiképp nem állíthatjuk, hogy a fiatalok hozzáállása elítélő volna.

Már ezekből a válaszokból is kiderül, a fiatalok egyaránt tisztában vannak a kábítószeres kellemes és káros vonatkozásaival. Mivel a sajtóban, és a propagandában szinte kizárólag a káros hatásokról hallhatunk, azt feltételezzük, hogy jelentős arányban kipróbálták már a kábítószeres valamilyen fajtáját vagy a szűkebb környezetben a meglevő tapasztalatok alapján terjednek, ismertek a kellemes hatások is.

Azt gondoljuk, hogy talán semmiképpen nem fordultak volna elő ilyen magas számban pozitív asszociációk, ha nem lenne mögötte valamilyen személyes tapasztalat. Ez különösen olyan válaszokra vonatkozik, melyek kifejezetten a kábítószer konkrét használatával járó érzéseket fejezik ki, mint például repülés, kábulat, álom, lebegés stb. (63 fiatal említett ilyet, azaz a megkérdezettek 21%-a).

Szintén figyelemre méltóak azok a százalékok, melyeket a fiatalok a korosztályuk érintettségére, a kábítószeres kipróbálására és a rendszeres használatra vonatkozóan nyilatkoznak. Véleményük szerint a 15-24 év közöttiek 43, 4%-a kipróbálta már a kábítószer valamilyen fajtáját, 17, 4% pedig rendszeres fogyasztó. A kipróbálás motivációját elsősorban a kíváncsiságban és a személyes, lelki problémákban látják, de fontos hangsúlyt kap még a társaság, a barátok, ismerősök hatása is. A fiatalok több mint fele (52, 3) megemlítette a kíváncsiságot, és pontosan minden második a személyes problémákat. A kíváncsiság említése kifejezi a kábítószer újszerűségét, ami önmagában is vonzó lehet sokak számára, a problémák nagy arányú jelenléte a válaszok között, pedig arra világít rá, hogy a korosztály szerint a kábítószeresnek elsődlegesen egy problémamegoldó, a fájdalmakra, sebekre gyógyírt ajánló funkciója van. Emögött ott rejlik az is, hogy a problémás élethelyzetek megnövelik a veszélyeztetettséget, sőt egyenesen ez az egyik alapvető feltétele annak, hogy kipróbálják a kábítószeres.

A fiatalok 41, 9%-a állította azt, hogy próbálta már valamilyen kábítószerfajtát. S bár láttuk azt, hogy a kábítószer nem vált a mindennapok részévé, nem vált általánosan elfogadottá, láthattuk azt is, hogy jelentős mértékben megjelent a fiatalok között az asszociációk tendenciái, a saját feltételezésük (43, 4%) és a saját állításuk is mind ez irányba mutatnak. Így reálisnak tartjuk kijelenteni, hogy 40-50% közöttre tehető a kábítószeres már ki-próbálók aránya a 15-24 évesek között. Külön is hangsúlyoznunk kell azonban, úgy látjuk, hogy ez az arány napról napra növekszik, és a vizsgálatunk mindössze egy pillanatfelvételnak tekinthető. A Diáksziget óta eltelt néhány hónap alatt az arány valószínűleg megközelítette az 50%-ot.

A kábítószerfajták között magasan kiemelkedik a marihuána, ezt követi a hasis, és számottevőnek tekinthetjük még az LSD-t és a tripet. A kipróbált szerek között megemlézték néhány esetben a heroint, a kokaint, az amfetamint, a morfiót, az ópiumot és a máktea. Ezek előfordulása arányaiban jelentéktelen, azonban figyelemre méltó, hogy a legintenzívebb hatású szerekről is vannak saját tapasztalataik, és ma már nem

elérhetetlen hozzájutni akár a heroinhoz, akár a kokainhoz. Választék tehát bőségesen van, a többi már csak pénz és kapcsolatok kérdése.

Fontosnak tartottuk megnézni, hogy az alapadatok összefüggéseiben kikre jellemző inkább a kábítószer kipróbálása. Egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a fiúk sokkal érintettebbek, mint a lányok (20%-kal felülreprezentáltak). Ugyanakkor a községek lényegesen (22%-kal) alulreprezentáltak, így a fővárosiak és a városiak aránya magasabb, mint a populáció egészében. Ez különösen a városiakra jellemző, 16%-os a felülreprezentáltságuk.

Ki kell emelnünk a 20-24 éves városi fiúkat, akik 75%-a próbálta már a kábítószerrel. Az átlaghoz képest kiemelkedik még a 20-24 éves budapesti lányok érintettsége, náluk ugyanez az arány 65%. Az idősebb községi lányoknál a legkisebb arányú a kábítószer kipróbálás (25%) és az átlaghoz képest jóval alacsonyabb mutatók vannak még az idősebb városi lányok és a fiatalabb községi lányok esetében. Azt mondhatjuk, hogy a községekben még viszonylag kevésbé jelent meg a drog, és különösen a lányok azok, akik nem élnek a kábítószerrel. Természetesnek gondoljuk, hogy a kínálati piac először a fővárosban összpontosul, de láthatjuk azt is, hogy ezen az első stádiumon túl vagyunk, hiszen a vidéki városokat hasonló mértékben elárasztotta a kábítószer. Úgy tűnik, igény, kereslet mindenütt van rá, és látva a folyamatot az az érzésünk, hogy rövid időn belül a községekben is intenzívebben meg fog jelenni.

Óriási különbségek mutatkoznak abban, hogy valaki jár-e iskolába vagy sem, együtt él-e a szüleivel vagy sem, illetve, hogy a szülei együtt élnek-e vagy nem. A kábítószer kipróbálók 80%-kal többen nem járnak iskolába, mint a többiek. Ez azt jelenti, hogy közel kétszer annyian nem járnak iskolába közülük. Ugyanakkor több mint kétszer annyian vannak közöttük olyanok, akik már nem élnek együtt a szülőkkel. A többiekhez képest 43%-kal több közöttük az elvált vagy özvegy szülők aránya. A családi háttér mindenképp meghatározó tényező a veszélyeztetettségben, a „csonka” családok, melyek önmagukban is sok problémát hordozhatnak, jelentősen megnövelik annak az esélyét, hogy a gyermek kipróbálja a kábítószerrel. Ugyanígy fontos tényező a szülőktől való leválás, hiszen ez is jelentősen megnöveli a kipróbálás esélyét. Azt feltételezhetnénk, hogy ez összefügg a korral is, de az eredmények azt mutatják, hogy az idősebbek és a fiatalabbak egyaránt ugyanolyan mértékben érintettek. Nem igaz tehát az a feltételezés, hogy a 20-24 év között gyakoribb a kipróbálás, mint a 15-19 év között. Kiemelhetjük még a család és az iskola (mint elsődleges szocializációs intézmények) rendkívül lényeges szerepét. Érdekes összefüggésekre bukkanunk, ha megvizsgáljuk a kábítószerrel már kipróbáltak és a kábítószerrel kapcsolatba nem kerülő többiek asszociációi és véleményei közötti különbségeket. A 157 pozitív asszociációból 102-t olyan fiatalok említették, akiknek személyes tapasztalataik vannak.

	Kábítószerrel	
	próbálók	Nem próbálók
Pozitív asszociációk (157)	102	55
Negatív asszociációk (216)	66	150

Ugyanezek a fiatalok mindössze 66 negatív asszociációt mondtak a 216-ból. Ha figyelembe vesszük, hogy 42% tartozik ide, akkor a 31 %-nyi arányuk a válaszok között 26%-os alul reprezentáltságot mutat. A pozitív asszociációk között viszont a 65%-nyi arányuk 55%-os felülreprezentáltságot jelez. A kábítószerrel próbáltak 55%-kal többször említették pozitív asszociációt, mint negatívát, a nem próbáltak viszont 172%-kal, azaz közel

háromszorosan többször mondtak negatív, mint pozitív gondolatokat. Ebből egyértelműen kiderül, hogy akik személyes tapasztalattal rendelkeznek, jellemzően pozitívak a gondolataik, míg akiknek nincs tapasztalatuk, sokkal negatívabban tüntetik fel a kábítószer. Ha valaki megpróbálja, kialakul benne egy pozitív kép, jó dolognak tartja és háttérbe szorulnak azok a szempontok, amik a kábítószeres veszélyes oldalát jelzik. Ez nem azt jelenti, hogy ezekkel nincsenek tisztában, hiszen korábban láthattuk, hogy a veszélyes oldalt is érzékelik, azonban előtérbe kerülnek a kellemes hatások. A megengedés, illetve a korlátozás szempontjából is jóval megengedőbbek a tapasztalattal rendelkező fiatalok. Hajlanak arra, hogy korlátozás nélkül lehessen kábítószer fogyasztani, míg a többiek alapvetően úgy gondolják, hogy egyáltalán ne lehessen. Ez alátámasztja azt a következtetésünket, hogy aki kipróbálja a kábítószer, annak a szemében a kábítószer már nem egy elvetendő dolog, hanem kifejezetten kellemes, és a kábítószereseket elítélő attitűdök átkerülnek a „ló túloldalára”. Mindez felveti bennünk a kérdést, vajon nem lenne-e célravezetőbb az elrettentés és a rémtörténetek helyett (melyek a „drogos” rendezvényeket jellemzik) a fiatalok[^] objektív, tárgyilagos tájékoztatása a kábítószer-fogyasztás minden velejárójáról. Talán így a kábítószer kipróbálók nem maradnának magukra, nem hárítanak el a szerintük őszintétlen propaganda-fogásokat használó, így e-lőttük kevésbé hiteles szakintézmények segítségét.

Végezetül érdemes megnéznünk az előbbi szempontok szerint (próbálta-e már vagy nem) a kábítószer fogyasztásának motivációiról vallott nézetek közti különbségeket.

Motiváció	próbálók 125	nem próbálók 173	Összesen 298
Személyes problémák	51 (40,8%)	98(6,6%)	149
kíváncsiság	75(60%)	81 (46,8%)	156
társaság	41 (32,8%)	40(23,1%)	81

A három leggyakoribb válasz közül mindhárom esetében lényeges különbségek vannak a vélemények között. Az ő részükről a válaszok pusztán feltételezések, hiszen ők maguk még nem érintettek a kérdésben, de a feltételezésüket mégis komolyan kell venniük, lényeges információt hordoz. Hogy ez mennyiben van így, azt a későbbiekben látni fogjuk, mikor a problémák, az öngyilkosságok és a szerfogyasztások közötti összefüggéseket fogjuk megnézni. A feltételezésünk az, hogy a szerhasználat mögött az egyik jellegzetes tényező a személyes probléma, viszont maguk az érintettek ezt a tényezőt kevésbé említik, háttérbe szorítják ahhoz képest, amit a többiek mondanak a kérdésben. Mindez felveti bennünk azt a gondolatot, hogy ha egy fiatal kipróbálja a kábítószer, hajlamos lesz a problémák jelentőségét háttérbe szorítani, kevésbé fogja fontosnak tartani. Ezt tekinthetjük egyfajta önáltatásnak is, hiszen majd látni fogjuk, hogy a probléma masszív partnere a kábítószer kipróbálásának; vagy felvethetjük azt is, hogy a használat után a kellemes élmények elhomályosítják a motiváció negatív oldalait. A társaság és a kíváncsiság arányai szintén különbségeket mutatnak a két csoport között, itt azonban fordított az eltérés, mint a személyes problémáknál, azaz a nagyobb arányok a ki-próbálóknál találhatók. A társaság vonatkozásában azt mondhatjuk, hogy a baráti közeg nagyon jelentős hangsúlyt kap, hatása meghatározó lehet a kábítószer kipróbálásában, hiszen főként azok említik, akiknek az életében már megfordult a kábítószer. Ugyanez a csoport a kíváncsiságot mondta a leggyakrabban, míg a másik csoport a személyes problémákat. Mindezek a különbségek

azért érdekesek, mert kifejezik, hogy nincs egységes vélemény a motivációk tekintetében a próbálók és a nem próbálók között. Mindez kifejezi azt is, hogy a kábítószer még viszonylag új jelenség – legalábbis ilyen széles körben – és nem alakult ki egységes vélemény a fiatalok között. (Az alkohol és a cigaretta esetében nincs ez a fajta szakadék a motivációkkal kapcsolatban.) De jelentheti ugyanakkor azt is, hogy a kábítószer akár egyszeri fogyasztása is felkeltheti a vele próbálkozók további érdeklődését.

Összefoglalóan mondhatjuk azt, hogy a kábítószer kipróbálásának valószínűségét a megfelelő családi, iskolai háttér hiánya, a személyes problémák és a közvetlen környezetünk, a barátok befolyásoló ereje megnöveli. A vizsgálat eredményeiből a mai fiatalok boldogsága főbb tendenciáinak megállapítására szorítkozhattunk, további, részletesebb összefüggések vizsgálatára és elemzésére nem térhettünk ki. Úgy véljük, alapvető elképzeléseink beigazolódtak, és láthattuk, hogy a mai fiatalok között lényeges összefüggések mutatkoztak a drogok fogyasztása, és a boldogság érzése között. Azt is le kell azonban szögeznünk, hogy a lelki komfortérzet nyilván nem az egyetlen szempont a drogok használatának vizsgálatakor. Azt még sok egyéb tényező is befolyásolja. Hogy mi mégis erre helyeztük a hangsúlyt, az abból adódik, hogy gyakran szeretünk átsiklani a konkrét személyes emberi problémákon. Elég, ha csak a nyilvánosság előtt megjelent „drogvitát” említjük, amelyben a „Konrad-pártiak” és a „másik oldal” látványos, de annál kevésbé tartalmas és színvonalas szópárbajt folytat(ott), amiből vajmi kevés haszna van a szakembereknek és a segítségre szorulóknak. Azt reméljük, ez a rövid tanulmány talán nagyobb segítséget és érdemi támpontokat nyújthat azok számára, akik szakemberekként, vagy önkéntesként komolyan szeretnének segíteni a mai fiatalok helyzetén.

(A tanulmány a Kapocs Ifjúsági Önsegítő Szolgálat önkéntes munkatársai által végzett vizsgálat eredményeinek felhasználásával készült. A vizsgálat ideje: 1994. augusztus-október. Az első rész lapunk 1996/6-os számában jelent meg.)

Írta: Demetrovics Zsolt

A család és a drog

A terhesség, a szülés és a család jellemzőinek hatása a fiatalkori drogfogyasztásra

Jelen írás célja a terhesség és a szülés lefolyásának körülményei, valamint a gyermek későbbi kábítószer fogyasztása között fennálló kapcsolat vizsgálata. A dolgozat két korábbi tanulmányból indul ki, melyek az újszülöttet a szülés alatt ért fizikai és droghatások, illetve a későbbi drogfogyasztás vagy szuicid viselkedés között egyenes kapcsolatot mutattak ki. Jelen tanulmány rámutat arra, hogy az ilyen direkt, lineáris összefüggések csak kellő kritikával szemlélhetőek, és szükséges az eredmények tágabb keretek között való értelmezése. Ebbe a szélesebb összefüggésrendszerbe elengedhetetlen a gyermekvárás, a terhesség egész folyamatának, a család struktúrájának, a szülők elvárásainak bevonása és vizsgálata. Ezt az átfogó szemléletmódot mutatjuk be egy esetelemzésen keresztül.

A függőséget magyarázó főbb megközelítések

Az addiktív drogfogyasztás oki tényezőit számos elmélet a legkülönbözőbb megközelítésekből tárgyalja.

A szociális tanuláselmélet a környezet megerősítő (jutalmazó) és büntető tényezőivel magyaráz, a drogfogyasztást egy közvetlen szocializációs folyamat eredményének tekinti (Rácz 1988). Ilyen megközelítést alkalmaznak, pl. Hawkins és mtai (1992), akik a drogfogyasztással kapcsolatos rizikó- és védőfaktorok feltárására tesznek kísérletet. Ezeket a tényezőket elsősorban a családban és a kortárs csoportban, de mindenképp külső, környezeti hatásokban vélik felfedezni. Olyan tényezőket azonosítanak, mint a drog hozzáférhetősége, családi konfliktusok, drog-használó kortársak jelenléte stb. Hasonló megközelítést alkalmazva Bun és mtai (1994) a drogozás utánzásos jellegét emelik ki, rámutatva a serdülő és a szülő(k) drog, alkohol, vagy dohányzási szokásai között fennálló szórás kapcsolatra.

E megközelítés nagy hiányossága, hogy a személyiséget hajlamos figyelmen kívül hagyni, illetve teljes mértékben külső tényezők termékének tekinteni. A személyiségelméletek ellenkezőleg, a problémának pontosan erre az oldalára koncentrálnak. A vonáselméleti megközelítés többnyire valamely személyiségdimenzió és a drogfogyasztás közötti kapcsolatot igyekszik feltárni. Ezek a kísérletek azonban meglehetősen kevés és ellentmondásos eredménnyel jártak, hiszen ez idáig semmilyen speciális drogos karaktert nem tudtak leírni (Rácz 1988). Jól használható fogalomnak bizonyult azonban a drogpreferencia. Ezen elképzelés szerint nem általánosságban a droghasználat és valamely személyiségdimenzió között keresendő az összefüggés, hanem a preferált drog használatának hátterében rejlő személyiségjegyek feltárására kell fordítani a figyelmet.

A személyiségelméletek közül a legegységelmélet a pszichoanalitikus irányzat szolgáltatója. Ez a megközelítés (elsősorban a tárgykapcsolati elméletekre gondolok itt) – többnyire klinikai adatokra támaszkodva -a korai anya-gyermek kapcsolat sérülését emeli ki mint a drogfogyasztást elősegítő tényezőt (Cserne, évszám nélkül). A szintén analitikus beállítottságú Kati Varga (1993) serdülő drogfogyasztók szüleinek terápiája alapján következtet a drogfogyasztást kiváltó és fenntartó okokra (részletesebb ismertetést ld. később).

Az egészen más megközelítést alkalmazó orvostudomány elsősorban az öröklés problematikáját tanulmányozza örökbefogadásos és ikerkutatások alapján. A vizsgálatok sok esetben mutattak ki genetikai hatást a drogfogyasztó, sőt az antiszociális viselkedésre vonatkozóan is (Gerevich 1993).

Mindezek a megközelítések azonban hajlamosak a problémának csak egy-egy oldalát figyelembe venni, s így módon a vitás pontok a régi test-lélek, öröklés-környezet, determinált-nem determinált stb. dimenziók mentén keletkeznek. Ezeken a kettősségeken való túllépést, illetve a kérdés egészen más környezetbe helyezését a rendszerszemléletű családkutatás megjelenése hozta meg. E dinamikus felfogás a család strukturális hálójának vizsgálatára helyezi a hangsúlyt. A fiatal drogozása ebben a felfogásban a családi egyensúly fenntartásához szükséges (Kállai 1992).

A szülési körülmények – mint oki tényezők

A következőkben Jacobson és mtsai két olyan vizsgálatát ismertetem részletesebben, melyekben szoros kapcsolatot mutattak ki a szülés lefolyása – s így módon a magzatot ért perinatális (születés körüli) hatások–valamint a felnőttkori drog- vagy alkoholfüggőség, illetőleg öngyilkosság között (Jacobson és mtsai 1987 és 1988).

Az első vizsgálatban alkoholisták, drogosok, valamint öngyilkos személyek (összesen 453 személy) születési adatait vizsgálták visszamenőleg és hasonlították össze kontrollszemélyek adataival. (A szülések Stockholm 6 nagyobb kórházában történtek 1940 és 1966 között.) A következő rizikófaktorokat vizsgálták: farfekvéses születés, ikerszülés, fogóval való születés, asphyxia (fulladásos állapot, amit a vér és a szövetek csökkent oxigén- és növekedett szén-dioxid tartalma okoz) és opiát, barbiturát, nitrogén-oxid (kéjgáz) vagy kloroformkezelés. Az eredmények szerint erős kapcsolat volt kimutatható az alkalmazott kezelési mód vagy hatás és a felnőttkorban megjelenő deviancia között. Így módon azok a személyek, akiknél asphyxia lépett fel a születésnél több mint négyszer olyan gyakran vetettek véget az életüknek valamilyen fulladásos halállal (akasztás, vízbefulladás, gázmérgezés), mint a kontrollszemélyek (akiknél nem volt asphyxia) és hasonlóképp az ilyen módon elkövetett öngyilkosság lényegesen gyakoribb volt az asphyxiás eseteknél, mint a többi öngyilkos személynél. Ugyanez a jelenség mutatkozott a mechanikus módon elkövetett öngyilkosságok (akasztás, magasból való leugrás, löfegyverrel elkövetett öngyilkosság) esetében. Náluk a szülés alatti mechanikus trauma (farfekvés esetén, fogóval való beavatkozás stb.) jelenléte volt sokkal gyakoribb, mint a kontrollszemélyeknél. Ezeknél a személyeknél továbbá gyakoribb volt az ikerszületések száma, mint az egyéb öngyilkosoknál. Ezzel kapcsolatban a szerző rámutat, hogy ikerterhesség esetén megint csak a mechanikus ingereltség fokozott jelenléte feltételezhető a méhen belüli élet során. A harmadik kísérleti csoportot vizsgálva azt találták, hogy a később drogossá vagy alkoholistává váló személyek anyja kétszer akkora valószínűséggel kapott opiátot és háromszor akkora valószínűséggel barbiturátot a szülés alatt, mint a kontroll személyek anyja (Jacobson és mtsai 1987).

A második – módszertanilag sokkal alaposabb – vizsgálatban (Jacobson és mtsai 1988.) 200 amfetaminfüggő páciens születési adatait hasonlították össze testvéreik adataival, így módon némileg kiküszöbölve a szocioeconómiai körülmények befolyását. A tizenhárom változóra (kórház, nitrogén-oxid kezelés időtartama, születési év, sebészeti beavatkozás stb.) elvégzett statisztikai analízis alapján kizárólag a nitrogén-oxiddal végzett fájdalomcsillapítás időtartama bizonyult jelentősnek a kontroll és kísérleti személyek elkülönítésében. Tehát a nitrogén-oxiddal hosszabb ideig kezelt anyák gyermekei lényegesen nagyobb

valószínűséggel lettek amfetaminfüggők, mint a rövid ideig vagy egyáltalán nem kezelt anyák gyermekei. Az előző vizsgálatban találtakkal összefüggésben a szerző rámutat a nitrogén-oxid és az amfetamin által kiváltott szubjektív élmények (eufórizáló hatás) hasonlóságára.

Az eredmények alapján Jacobsonék oki összefüggést feltételeznek a szülés alatti gyógyszerelés vagy egyéb beavatkozás, valamint a későbbi önpusztító magatartás minősége között. Az összefüggés magyarázatául az imprinting fogalma szolgál. A szerző feltételezi, hogy a születési trauma alatt egy olyan tudattalan bevésoedés alakul ki az újszülöttnél, mely a felnőtt életben állandó ismétlésre kényszeríti az egyént. Hipotézisét támogatja Kovach (1964) eredménye, aki a catecholaminok (adrenalin, noradrenalin) imprinting kialakulást segítő hatását írta le. Ezt az eredményt egészíti ki annak a kimutatása, hogy az újszülöttnél a születést közvetlenül megelőzően és a születés alatt a vér catecholamin szintje olyan mértéket ér el (kb. 50 nanomol/liter), mint a felnőtt élet során soha többet (Lagercrantz 1986). Jacobson feltételezése szerint ez a magas koncentráció nem csupán életmentő feladatokat lát el a születés során (légzés segítése a szívműködés csökkentése által, életfontos szervek vérellátásának biztosítása stb.), hanem az imprinting mechanizmus kialakulásában is jelentős szerepet játszik.

Ellentmondások a jelenség magyarázatában

A jacobsoni imprinting hipotézis bár rendkívül izgalmas és kétséget kizáróan létező faktorokat tár fel, tartalmaz ellentmondásokat is.

Egyrészt kevésbé kidolgozottak és még kevésbé bizonyítottak az oki összefüggések; úgy gondolom, hogy a lorenzi kiskacsákkal való analógia, mint egyedüli magyarázó elv bevezetése nem lehet elégséges az emberi vonatkozások értelmezésében. Annál is fontosabb ez a kitétel, hiszen a jacobsoni imprinting koncepció nem az anya-gyermek kapcsolat alakulására, hanem a későbbi öndestruktív magatartásra vonatkozik. Bár a két jelenség közötti kapcsolat nyilvánvaló, ez nem bizonyítja egyértelműen az önpusztító magatartás kialakulásának imprinting eredetét.

Másrészt az imprinting mechanizmus értelmezésében a pusztán a magas catecholamin szintre való visszavezetés nem ad elegendő magyarázatot. Ez a felfogás egy tisztán lineáris modellhez vezet, ami két okból is támadható: (1) Mint tudjuk az imprinting viselkedés kialakulásában a kiváltó inger jellegzetességei -jelen esetben az anyai viselkedés- éppolyan döntő fontosságúak, mint maga a veleszületett tendencia. Ily módon a felnőttkori magatartás vizsgálatakor szükséges lenné az anya szülés utáni viselkedésének, mint változónak a használata is (annál is inkább fontos ez, hisz tudjuk, hogy a különböző beavatkozások az anyára, illetőleg az adekvát anyai viselkedésre különböző hatással lehetnek). (2) A catecholamin szint a különböző beavatkozások esetén különböző módon alakulhat, s ez alapjaiban kérdőjelezi meg a hipotézist.

Alternatív értelmezési lehetőség

Jacobson (1987, 1988) hipotézisével kapcsolatban a fentiek alapján tehát a leglényegesebb probléma, hogy összekeveredik benne az anya-gyermek kapcsolat alakulásának értelmezése a születés alatti trauma kérdésével. Míg a vizsgálat az utóbbi, a magyarázat inkább az előbbi problémával foglalkozik. E szempontból fontosnak tartom a két jelenség különválasztását és az imprinting kifejezés használatát kizárólag a postnatális (szülés utáni) anya-gyermek kapcsolat viszonyában használni.

Ez utóbbi jelenségre vonatkozó adatok valóban egyértelműek. Akár Harlow majomkísérleteire, akár Lorenz kiskacsákon végzett megfigyeléseire gondolunk, láthatjuk, hogy a korai anya-gyermek kapcsolat megbontása (az anyától való elválasztás, illetve Lorenz kísérleteiben az anya helyettesítése emberrel, vagy élettelen modellel) jelentős torzulást okoz az utód későbbi (felnőttkori) szociális viselkedésére, szexuális és anyai magatartására nézve (Kimball 1967).

Embereken tett megfigyelések hasonló módon döntő jelentőségűnek találták az anya és gyermeke születés utáni azonnali együttlétét, a gyermek mellre tételét. A kutatók néhány óras szenzitív szakaszt feltételeznek anyánál és gyereknél egyaránt, ami elősegíti az újszülött és az anya között kialakuló kötődést. Kennel és mtsai (1975) vizsgálatai bizonyítják, hogy a szülés utáni azonnali együttlét esetén az anya lényegesen több gondozó viselkedést, figyelmet, törődést mutat a gyermek iránt, mint a kontrollcsoport anyái, akik a szokásos kórházi eljárásnak megfelelően, csak a szülés után 6-8 órával kapják meg gyermeküket. Ez a különbség a gyermek 1 hónapos, 1 éves és 2 éves korában is bizonyítottan megmarad. Kimutatták továbbá, hogy a szülés után mellre tett gyerekek gyorsabban gyarapodnak és tovább szopnak. Koraszülötteknél, az anya és gyermeke gyakori és folyamatos együttlétének biztosítása 14 pontos IQ többletet eredményezett a gyermek 42 hónapos korában a kontrollcsoportéhoz képest, ahol a kettejük közötti első találkozás csak a szülést követő harmadik héten jött létre (Kennel és mtsai 1975).

Ezeket az eredményeket támogatja Lagercrantz (1986) egy további megfigyelése is. A catecholamin (adrenalin, noradrenalin) szint ugyanis a születés után csak mintegy két órával csökken le normális szintre, s így módon az adrenalin olyan ismert hatásai, mint a pupilla tágítása, az éberség fokozása szintén segíthet az anya-gyermek kötődés alakulásában. Klaus és mtsai (1975) kimutatták, hogy amennyiben az anya rögtön szülés után megkapja gyermekét, a köztük lévő szemkontaktus már az első 3 percben az összes idő 10%-át teszi ki, s a kilencedik percre ez az arány 23%-ra nő. Ugyanakkor koraszülött gyermekek esetében – amikor az anya és gyermeke között a találkozás csak a szülést követő 1-3 napon belül történhet meg – az első találkozás folyamán a szemkontaktus az idő mindössze 1%-át teszi ki, s a harmadik találkozásra is csak 4%-ra nő.

Mindezek az adatok azonban a postnatális időszakra vonatkoznak, míg a szülés alatti különböző beavatkozások hatásaiban, mint láttuk kevésbé bizonyított, hogy imprinting jelenségről lenne szó, már csak azért sem, mert nehezen elképzelhető, hogy genetikusan beépített szenzitív szakasszal rendelkezne az ember arra vonatkozólag, hogy milyen fajta öndestruktív tendenciát sajátítson el a születése folyamán. Erre a jelenségre sokkal inkább illik a trauma, vagy az általános születési traumától megkülönböztetendő, a speciális születési trauma kifejezés. Annál is megfelelőbb a trauma szó használata, hiszen a kifejezés pszichoanalitikus analógiákat juttat eszébe az embernek, melyek valóban hasznosak is lehetnek a jelenség értelmezésében. Hisz valóban nem másról van itt szó – mint ahogy azt Jacobson (1987) is megfogalmazza -, mint hogy egy speciális trauma tudattalan ismétlésre kényszeríti a személyt, aki az eredetihez hasonló, helyzeteket és cselekvéseket kénytelen újra és újra megvalósítani. Ez a gondolat rendkívül hasonló az eredeti freudi koncepcióhoz (Freud 1994), a különbség pusztán abban rejlik, hogy a traumatizáció időpontja jelen esetben a születés időszakára is eshet.

A két jelenség különválasztása természetesen nem jelenti azt, hogy ezek ne függenének szorosan össze. Nyilvánvaló, hogy a születés alatti beavatkozások hatással vannak az imprinting mechanizmus alakulására, mind biológiai, mind pszichológiai szinten.

A másik pont, ahol az értelmezés revíziója szükséges, az elképzelés linearitása. Az ezzel kapcsolatos problémák feloldása csak úgy lehetséges, ha a jelenség magyarázatára tágabb

keretek között teszünk kísérletet és a különböző tényezők között kölcsönös, vagy cirkuláris okságot feltételezünk.

Ehhez mindenképp szükségesnek látszik a családstruktúra, mint tényező bevonása a vizsgálódásba. Erre okot ad egyrészt, hogy családkutatások számos esetben mutattak összefüggést a család különböző jellemzői és a fiatal drogozása között (Kállai 1992, Stanton 1979, Rácz 1988), másrészt, hogy ugyanezek a tényezők jelentős szerepet játszhatnak a terhesség és a szülés alakulásában. Itt tartom szükségesnek megjegyezni, hogy Jacobson (1988) azon módszertani megfontolása, hogy testvérpárokat hasonlítson össze a szocio-económiai hatások kiküszöbölése végett, e szempont bevezetése alapján nem feltétlenül eredményezett megbízhatóbb eredményeket. Mint tudjuk, a család sohasem viszonyul ugyanolyan módon a gyerekekhez, a szülőknek a legkülönbözőbb elvárásai lehetnek a különböző gyerekekkel való terhesség során (nem beszélve arról, hogy a szocio-económiai státusz is megváltozhat az újabb gyermek varasakor).

A terhességet és a gyerekvárást tehát semmiképp nem szabad a családtól, elsősorban a szűk családi körtől és az azt érő külső hatásoktól függetlenül vizsgálni. Mint már említettem, a drog-addikció kialakulásában és fennmaradásában közrejátszó családstruktúra jellegzetességek viszonylag a-laposan feltártak.

Az egyik leggyakrabban leírt jelenség az egyik vagy mindkét szülő hiánya, különösen az apák „jelen nem léte” (absent-father) (Rácz 1988, Stanton 1979).

Cserne (évszám nélkül) 30 alkohol-, illetve drogfüggő személy anamnézisének anyagából gyűjtött ki tárgykapcsolati hiányállapotok és pszichotraumák létét igazoló direkt és indirekt jeleket. A traumákat a szülő-gyermek kapcsolat fejlődéslélektani fázisai szerint rendszerezve, minden fázisban sikerült kimutatnia a szülő-gyermek (többnyire anya-gyermek) kapcsolat megbomlásának traumatizáló hatását.

Kati Varga (1993) serdülő drogfogyasztók szüleinek terápiája alapján a szülő megoldatlan emocionális problémáit látja a gyermek deviáns viselkedésének hátterében.

Stanton (1979) összefoglaló munkájában a kábítószerhasználat jellege szerint csoportosítja a szülők tulajdonságait. Heroinisták apját többnyire durvának, inkonzisztensen fegyelmezőnek, negatív emóciókkal telinek írják le. Megjegyzi azonban, hogy több tanulmány ellenkezőleg, a férj másodlagos, szubmisszív szerepét hangsúlyozza az anya mellett. Az anyákat illetően szignifikánsan magasabb szimbiotikus szükségletről számol be drogos anyák esetében, mint amit skizofrének, vagy normál személyek anyjánál tapasztaltak. Rácz (1988) szintén a túlgondoskodó anyát találta az egyik jellegzetes típusnak. Stimuláns- és hallucinogén használóknál szintén az agresszív, ellenséges, uralkodó apa a jellegzetes típus (Stanton 1979), de a negatív érzelmek elsősorban a fiúgyermek iránt nyilvánulnak meg.

Kállai (1992) összefoglalóan így ír a drogos családról: „...ezeknél a családoknál rigid, anakronisztikus és infantilizáló interakciós és kommunikációs minták figyelhetők meg; továbbá szintén rigid, bálványozott és megkérdőjelezhetetlen hierarchiaviszonyok...”

Nem gondolhatjuk azonban, hogy az ilyen jellegű, családstruktúra csak a szülés után kezd hatni, ezek a tényezők kétségtelenül nagy befolyással vannak a terhesség lefolyás sara és a szülés alakulására is. Az apa jelen nem léte például az anyára hárít minden felelősséget, aki ily módon – különösen a szülőkkel fennálló rossz viszony esetén -magára marad gyakorlati és emocionális problémáival egyaránt. Mivel azonban ilyen jellegű kutatási eredmények nem állnak rendelkezésre egy olyan vizsgálatot ismertetnék, ahol hasonló hatások és a koraszülés közötti pszichoszomatikus kapcsolatot mutatta ki a szerző. Ezután egy drogos lány édesanyjával készített interjú alapján mutatom be, hogy hogyan értelmezhető az addiktív drogfogyasztás jelensége egy olyan többtényezős

összefüggésrendszerben, melyben a tényezők (családstruktúra, születési körülmények, szülők elvárásai, szülők szerepei) egymással kölcsönös interakcióban felelősek a deviancia kialakulásáért és fennmaradásáért.

Ruth Wermelinger (1995) a „munka-anyaság ambivalencia” problémájával foglalkozik. Fejtegetéseiben rámutat a koraszülés és az anya által vállalt munka összefüggéseire. Azok az anyák, akik magasan képzettek és nagy felelőséggel járó pozícióban dolgoznak választás elé kerülnek terhességük idején. A terhesség teljes megélése egyfajta regresz-szív állapothoz vezetne, melyben az anya egocentrikussá válik, elöntik őt korábbi emlékei és minden terhességen kívüli dolog másodlagos helyre szorul életében. Ez természetesen összeegyeztethetetlennek tűnik a nagy felelőséggel járó munkával. Wermelinger az ilyen helyzetű anyáknál találta a leggyakoribbnak az idő előtti kontrakciók megjelenését, a korai kórházi felvétel szükségességét és a koraszülést. Wermelinger elégtelen érzelmi befektetéssel magyarázza a jelenséget, de felmerülhet egy olyan értelmezési lehetőség is, mely szerint a koraszülés az ambivalencia mielőbbi feloldására való törekvés eredménye.

Egy eset bemutatása

Zsuzsa 61 éves, jelenleg egyedül él, egyetemi végzettsége van, egy kereskedelmi cégnél dolgozik. Későn alapított családot, s egy katonatiszthez ment feleségül, akinek akkor már két iskoláskorú gyermeke volt. Zsuzsa ekkor még esti egyetemre járt és az egyetem elvégzése után szeretett volna gyereket szülni. A férj ezt messzemenőleg ellenezte, szerinte a már meglévő két gyerek pont elég gondot okozott már, s most, hogy lassan felnőttek, semmiképp néni akarta újra a gyereknevelés gondját magára vállalni. Zsuzsa végül egyedül döntött, és terhes lett. „Úgy gondoltam, hogy nekem ehhez jogom van, hogy legyen gyerek. „A férj dühös volt és bár beletörődött a helyzetbe, a gyereket nem együtt várták, a férj teljesen kivonta magát a gyermekvárából. A gyermek 2 héttel a kiírás után született, de a szülés spontán történt, komplikációk nélkül. Zsuzsa elmondása szerint az apa ekkor már örült a gyereknek, de a gyereknevelésben jelentős részt nem vállalt. A második gyerek születési körülményei nagyon hasonlóak, a férj kitartó ellenállása után Zsuzsa ismét egyedül döntött. A terhesség ekkor is komoly dühöt váltott ki az apából. A férj a terhesség teljes ideje alatt szexuálisan elutasította feleségét, ahogy Zsuzsa mondta „nem kívánt terhes feleséget”. A gyermekvárás ismét teljesen egyedül zajlott Zsuzsa számára, „nem volt ez az együtt izgulni, meg együtt örülni, meg végül is teljesen egyedül intéztem a dolgokat”. Zsuzsa teljes mértékben tudomásul vette a helyzetet, hogy a férj nem óhajt részt venni a gyermekvárában, fizikailag jól viselte a terhességet, s érzelmi problémáit is úgy gondolta, egyedül kell kezelnie. Környezetében nem volt olyan személy, akivel megoszthatta volna gondjait. Ági, a második lány szintén nem született meg időre, s a három hét várakozási idő letelte után indított szüléssel jött a világra. Zsuzsa elmondása szerint ez a három hét minden különösebb izgalom nélkül telt el.

A család további sorsának alakulásáról annyit, hogy az apa továbbra sem vett részt különösebben a gyermeknevelésben. Az elsőszülött lány impulzív, erőszakos temperamentumú volt, míg Ági inkább visszahúzódó, félénk, magába zárkozó, bár anyjával erős érzelmi életet élt. Tizenhat-tizenhét évesen kezdett drogozni, döntően opiátszármazékokat fogyaszt. Jelenleg kb. 4 éve opiátfüggő, több sikertelen elvonási kísérellet a háta mögött.

Úgy gondolom, a család történetének még ily vázlatos ismertetése is kiindulópontként szolgálhat néhány alapvető következtetés levonására témánkkal kapcsolatban. A leglényegesebb épp a gyerek funkciója az anya, illetve a család életében. Mint láttuk, az apa

számára a gyerekvárás teher volt, ez azonban nem riasztotta el Zsuzsát, sőt a helyzetet meglepően jól viselte. Úgy tűnik, mintha szinte maga választott volna magának olyan férjet, aki mellett nyugodtan és tőle függetlenül lehet terhes, szülhet és nevelheti gyermekét, nem kell tartania attól, hogy az apa beleavatkozik az ő és gyermeke közötti kapcsolatba (megjegyzem, hasonló jellegű, teljes mértékben polarizálódott családmoddeltt írt le Zsuzsa saját szüleiére vonatkozóan is). A terhességet, lefolyását és a szülés késését ebben a kontextusban nem lehet máshogy felfogni, mint ennek a teljes családi rendszernek megnyilvánulását. A gyereket Zsuzsa teljesen egyedül nevelte méhében és igyekezett ott is tartani lehetőleg minél tovább, hiszen ez az az állapot, amikor a gyermek a legteljesebb egységben él anyjával. Amíg nem szülte meg Ágit, biztos lehetett benne, hogy a gyerek csak az övé, míg a szüléssel mindenképp felmerül, hogy „elvesztheti” Ágit, hogy akár a férj, akár maga a gyermek viselkedése révén ez a szimbiotikus állapot felbomlik, mint ahogy az első gyermek esetében fel is bomlott. Ágival azonban más volt a helyzet, ővele valóban fennmaradt ez a szimbiózis, ami a serdülőkor idején döntő tényezőként játszott közre a drogfogyasztás kialakulásában. Ekkor ugyanis a drogfogyasztás jelképesen azt a lázadást, látszólagos elszakadást testesíti meg, ami a serdülőkor szükségszerű velejárója, valójában azonban konzerválja a kölcsönösen dependens anyagyerek kapcsolatát. A drogosnak szüksége van ugyanis az anyai segítségre (akár a droghoz való pénz megszerzéséhez, akár a rosszulletek kezelésekor, akár a leállási kísérletek esetén), s az anya „örömmel” vállalja ezeket a feladatokat, hisz, amíg gyermeke drogfüggő, szó sem lehet az elszakadásról, a leválásról.

Érdekes a gyermek részéről is megvizsgálni a jelenséget, annál is inkább, hiszen kiindulópontunk, Jacobson (1987, 1988) vizsgálatai is ezzel az oldalával foglalkoztak a problémának. Az analógia a születési körülmények és a felnőttkori magatartás között itt is fellelhető, ha nem is olyan mechanisztikus módon, mint azt Jacobson elképzei. A gyerek számára kommunikált információ a terhesség alatt az volt, hogy „nem szabad megszületni, nem szabad a világra jönni, mert akkor elveszíthetjük egymást”. Ezt a sémát valósította meg Ági a terhesség alatt és ez a séma az alapja zárkózottságának, magába húzódottságának is (anyja elmondása szerint Ági legszívesebben a szobájába zárkózott gyermekkorában és ott egyedül elfoglalta magát). Hasonlóképp ez a séma tökéletesen ráillik jelenbeli drogozására is. A drogozás (opiát származékokról lévén szó), mint az álom, a tudattalan világ felé fordulás szimbóluma analóg a méhen belüli tudattalan léttel. És hasonlóképp az opiátok hatását gyakran egy olyan tökéletes, kellemes állapotnak írják le a használók, mely tulajdonképp a méhen belüli élethez hasonlónak tűnik

Következtetések

Hogy miként adódnak át ezek a sémák a terhesség ideje alatt és milyen pszichoszomatikus jelenségek felelősek a mechanizmusokért, erről jelenleg nem sokat tudunk. Érdekes azonban megemlíteni egy nagyon hasonló gondolatot, az Eric Berne által a 60-as évek táján kidolgozott sorskönyv elméletet (Stewart és Joines 1994); A sorskönyv nem más, mint egy nem tudatos életterv, mely Berné szerint a korai gyermekkorban készül, melyben a szülői hatások nagymértékben érvényesülnek, s melyet a későbbi események igazolnak. A sorskönyv döntés jellegű, vagyis Berné szerint a gyermek dönt egyfajta életterv mellett, mely nagy részben a szülői verbális és non-verbális üzenetek hatására jön létre. Ez a döntés természetesen nem tudatos jellegű, hisz a legkorábbi elhatározások – melyek Berne szerint tulajdonképpen a születéstől kezdve épülnek be a személyiségbe -érzésekből alakulnak ki. Ez a koncepció teljes mértékben képes magyarázni a fentiekben tárgyaltakat,

csupán azzal kell kiegészítenünk, hogy az üzenetek küldése a gyermek felé már a magzati élet során megkezdődik, s így módon a méhen belüli élet és a születés eseményei éppúgy részét képezik a gyermek sorskönyvének, mint a születés utáni hatások.

IRODALOM

- Bun, C.J.E., Stolwijk, A.M., Raat, H. (1994) Voorbeeld doet het volgen?, Tijdschrift voor Alcohol, Drugs en andere Psychotrope Stoffen, 20, 2:78-88.
- Cserne I. (évszám nélkül) Korai kapcsolati zavarok és ezek jelentősége drog- és alkoholfüggő betegek kórtörténetében, Kézirat, Klapka utcai Drogambulancia (ma Jász utca)
- Freud, S. (1994) Bevezetés a pszichoanalízisbe, Gondolat-Talentum, Budapest, 212-235., XVII.éa.: A tünetek értelme, XVIII.éa. A traumához való rögződés. A tudattalan,
- Gerevich J. (1993) Egyre közelebb a drogfogyasztás tudományos megértéséhez (A legújabb kutatási eredmények áttekintése), Magyar Tudomány, 5:267-276.
- Hawkins, J.D., Catalano, R.F. and Miller J.Y. (1992) Risk and Protective Factors for Alcohol and Other Drug Problems in Adolescence and Early Adulthood: Implication for Substance Abuse Prevention, Psychological Bulletin, 112,1:64-195.
- Jacobson, B., Eklund, G., Hamberger, L., Linnarsson, D., Sedvall, G. and Valverius, M. (1987) Perinatal origin of adult self-destructive behavior, Acta Psychiatrica Scandinavica, 76, 4:364-371.
- Jacobson, B., Nyberg, K., Eklund, G., Bygdeman, M. and Rydberg, U. (1988) Obstetric pain medication and eventual adult amphetamine addiction in offspring, Acta Obstetrics et Gynecology Scandinavica, (57):677-682.
- Kállai T. (1992) A drog és a család, in: Gerevich J., Veér A. (szerk.) A kábítószer kihívása, Gondolat, Budapest, 58-75.
- Kennel, J.H., Trause, M.A. and Klaus, M.H. (1975) Evidence for a sensitive period in the human mother, in: Parent-Infant Interaction, Ciba Foundation Symposium 33, Associated Scientific Publishers, Amsterdam, 87-103.
- Kimball, Ch.D. (1967) Ethology in clinical obstetrics, American Journal of Obstetrics and Gynecology, 98, 5:616-623.
- Klaus, M.H., Trause, M.A. and Kennel, J.H. (1975) Does human maternal behaviour after delivery show a characteristic pattern?, in: Parent-Infant Interaction, Ciba Foundation Symposium 33, Associated Scientific Publishers, Amsterdam, 69-87.
- Kovach, J.K. (1964) Effects of automatic drugs on imprinting, Journal of Comparative Physiological Psychology, 57,2:183-187.
- Lagercrantz, H. and Slotkin, T.A. (1986) The „Stress” of Being Born, Scientific American, 254, 4:92-104.
- Rácz J. (1988) A drogfogyasztó magatartás, Medicina, Budapest
- Stanton, M.D. (1979) Drugs and the Family, Marriage and Family Review, 2,1:1-10.
- Stewart, I and Joines, V. (1994) A TA-MA, Bevezetés a korszerű tranzakcióanalízisbe, Xénia Könyvkiadó, Budapest
- Varga, K. (1993) Érzelmi zsarolás, Szenvédélybetegségek, 1, 2:100-105.
- Varga, K. (1993) Adolescents toxikomániások szülei, Szenvédélybetegségek, 1, 5:186-193.
- Wermelinger, R.P.E. (1995) Early mother-child relationship – multidisciplinary approach, Psychosomatic Obstetrics, Pregnancy, childbirth and postpartum as a bio-psycho-social continuum, Expert Symposium, Basel, 24 May 1995.

Hírek, események

Csöndes ünnep

Ádám Zsigmond hajdúhadházi Gyermekvárosa

A kisváros, Hajdúhadház vendégeket várt. No, nem afféle előkelőségeket, akiknek érkezését, ott létét óramű pontossággal szervezik, s ha a tervezett programjaik gond nélkül megvalósultak, megkönnyebbült sóhajjal lehet útra bocsátani őket. Akik ezen az augusztusvégi napon ide érkeztek, barátként, ismerősként jöttek. Találkozni, emlékeket felidézni és továbbadni, megölelni a régen látott sorstársakat, barátokat. Azokat, akikkel 50 évvel ezelőtt, 1946 nyarán itt Hajdúhadházán az első magyar Gyermekváros alapítói és polgárai lettek. S nem utolsó sorban: fejet hajtani jöttek a hajdúhadházi Gyermekvárost megalapító és igazgató tanárember, Ádám Zsigmond emlékezte előtt.

Az ünneplés és emlékezés Tiszadobon, a Gyermekvárosban kezdődött a Hajdúhadházi Gyermekváros Baráti Körének találkozójaival és programjaival. Hosszasan lehetne a Baráti Kör tagjairól is beszélni, hiszen ők azok, akik több évtizede hagyományok és értékek őrzői, feltárói, a sosem fáradó, mindig utolérhető barátok. A gyermekvárosok történetét ismerőknek azt sem szükséges megmagyarázni, miért éppen Tiszadobon került sor a találkozóra. Ők pontosan tudják, hogy a tiszadobi Gyermekváros lett a hajdúhadházi Gyermekváros 1950. évi megszüntetése után annak jogutódja. De ne szaladjunk ennyire előre a történettel! Maradjunk az ünneplőkkel Tiszadobon, akik az első közös estén egy hajdani tiszadobi gyermekvárosi polgár, a költővé lett, költőként ismert Ratkó József „Segítsd a királyt” című-drámáját nézhették végig a Kassai Thália Színház előadásában. Az előadás utáni beszélgetés és vita során ki-ki eltűnődhetett: mennyien voltak a gyermekvárosiak között a Ratkóhoz hasonló tehetségek, kinek adatott meg a kitörés lehetősége, kinek sikerült polgárrá lenni a befogadó-felnövelő gyermekváros falain kívül is.

Efféle számvetésre kínált alkalmat az évforduló tiszteletére megjelentetett gyermekvárosi újságszám, az „Egy kenyéren” is. A választott cím Ratkó József legismertebb verseskötetének címét idézte. Vajon miről adhattak számot egymásnak fél évszázad múltán azok, akiket alapvetően a sorsközösség, de túl mindezen másféle közösségélmények is összekötöttek?

*„egy földön, egy hazában
égve egyforma lázban,
hidegben nyári lángban,
egyforma szó a szánkban”*

A számvetés ott volt a jelenlétben s abban a gesztusban, hogy az egybegyűltek többsége családtagjait is magukkal hozta: feleséget vagy férjet és gyermekeket. Bizonyítandó önmaguk és a világ előtt, hogy emberré lettek, hogy életre szóló muníciót adott a hajdúhadházi Gyermekváros, az ott megélt polgári lét, a társak, a közösség, nevelőik s nem utolsó sorban a feledhetetlen igazgató-tanító-nevelő: Ádám Zsigmond.

Róla és róluk szólt a megemlékezés második napja Hajdúhadházán. A hajdani gyermekvárosiakat két busz hozta át a tiszadobi Gyermekvárosból. A város polgármestere várta Ádám Zsigmond családját, az ünneplőket, s a gyermekvédelem, a „szakma” érdeklődő

megjelentjeit. Bizony, nem igen tolongtak ez utóbbiak, bár nélkülük is zsúfolásig megtelt a Városháza díszterme, mely egyúttal kiállítási helyként is szolgált: fotók, újságcikkek, személyes tárgyi emlékek idézték a hajdúhadházi Gyermekváros történetét.

A kiállítással történelemmé emelkedett a gyermekvárosi múlt, de újra és újra személyessé vált a tárlatnézés körüli zsongásban az egymásra ismerésekkel. A meghívóból úgy tűnt, lesz a programok sorában olyan megemlékezés is, amelyik töprengéseiben túllép a megszépítő emlékezéseken, s a gyermekvédelem mai helyzetéből is visszatekintve értelmezi-elemzi a gyermekváros problematikát. Ilyennek reméltem legalábbis D. Tóth László emlékező beszédét. Hogy efféle számvetéssel készült-e D. Tóth László, nem derülhetett ki, mert a rendelkezésére álló szűk időkeret nagyobbik részét átengedte filmvetítésre. A bemutatott filmet 1948-ban készítette „Gyermekváros” címmel a MAFIRT. Készítői játékfilmnek szánták, melyben az egyik főszerepet (a gyermekváros polgármesterének szerepét) a tragikus sorsú Sós Imre játszotta. Rajta kívül egy fiúcska volt csupán „nem igazi” gyermekvárosi. A többiek -bár nem is a saját nevükön – önmagukat játszották. Ezért is érezhette a mai néző inkább dokumentumfilmnek a látottakat. Különleges hangulatú vetítés részesei lehettünk. A jelenlévők élénk kommentárral kísérték a látottakat, azonosították társaikat vagy önmagukat. Nemcsak a gyermekváros akkori első gyermek polgármestere volt jelen, de tucatnyian az akkori „szereplők” közül. A „Valahol Európában” arcai, figurái és sorsai köszöntek vissza a vásznonról, még ha nem is olyan katartikusan tragikus cselekmények kapcsán, mint Radványi Géza filmjében. Nem szeretném megbántani az érintettek érzékenységet, sem emlékeiket felkavarni. Hiszen igaz volt minden sors és minden kép! Mégis itt inkább a „minden jóra fordul a dolgozó nép államában” illuzionista optimizmusa sütött át a képeken.

Az is érezhető volt, hogy a többnapos rendezvény ünnepi eseményeit videón rögzítő forgatócsoport „írja” az aktuális forgatókönyvet, mert hűen szeretné dokumentálni az 50. évforduló minden fontosabb mozzanatát, történéseit. Csakhogy más a technika logikája, s megint más az eseményekben, érzelmeiben mélyen érintett résztvevőé! A hirtelen, váratlan reakciókat nem lehet(ne) újra rendezni, lejátszatni. Csak sejteni lehet, az érzelmek milyen mélységeit érinthette a film, amikor a vetítés utáni csendben az egykori várospolgár, Gergely Erzsi felállt, s azt javasolta, hogy Zsiga bácsi emlékezetére énekeljék el a gyermekváros indulóját. Már elő is állt az alkalmi kis kórus. Annak, aki először hallgatta a szöveget és a dalt, a filmhez korhű stílust idézett. A megcsukló hang, s a feltörő, s már nem is restellt könnyek a „mégis itt vagyunk, mégis lett belőlünk ember” fájdalmas tanúságtételei, a bizonyítás, az örömké, de a sérelmeké is és persze a hiányé. Az elkallódottak hiánya, az idejekorán eltávozottaké, így Ádám Zsigmondé -is.

Nem tudom, a jelenlévők érezték-e, mennyire kevés az az ismeret, ami akár a köztudatba, akár a gyermekvédelmi szakmába beszivárgott Ádám Zsigmond pedagógiai munkásságáról. Akiiket valaha is megérintettek elméleti munkái s a talán ennél ismertebb gyakorlati tevékenysége, hatása alá kerültek. Nem lehet véletlen az sem, hogy közeli munkatársai, tanítványai, barátai tettek legtöbbet e szellemi hagyaték feltárásáért és ismertetéért. A Debrecenben 1981-ben, majd 1990-ben kiadott emlékkötetek megismertetik az olvasót a tragikus életpálya fordulóival, Ádám Zsigmond életében kiadatlan írásainak főbb gondolataival, s eddig megjelent pedagógiai munkáival, írásaival. Csak köszönet illeti a szerkesztőket, Fehérváry Gyulát, Illés Károlyt, Kelemen Lajost, s nem utolsósorban a hagyaték feltárásában, ismertetésében oroszlánrészt vállaló D. Tóth Lászlót, aki a Magyar Pedagógiai Társaság Gyermek- és Ifjúságvédelmi szakosztályának társelnökéként is mindent megtett és megtesz, hogy ne hulljon méltatlanul a feledésbe ez az életmű. Csak remélni lehet, hogy a kis példányszám ellenére is eljutottak e kötetek legalább a

gyermekvédelemmel foglalkozók, a szakemberek, a pedagógusok kezébe. S ha felkeltette érdeklődésüket Ádám Zsigmond személyisége, gondolkodásmódja, tevékenysége, lesz olyan köztük, aki tovább kutat majd a könyvtárakban, irattárakban, hogy újabb és újabb rétegeit fejthesse fel a ma kevésbé ismert pályának.

Ma sem lehet ugyanis érdektelenül olvasni legismertebb, 1942-ben kiadott könyvét, „A problematikus gyermek”-et. Nemcsak az a kérdés foglalkoztatta, hogy kit tarthatunk problémás gyermeknek, milyen jellemző tünetekkel, fogalmakkal írható le a jelenség, hanem az a kérdés is: hogyan lett ilyenné a gyermek, s hogyan orvosolhatóak e bajok. Mit lehetne tenni, hogy megelőzzük a problémák súlyossá válását, a be nem illeszkedő, alkalmazkodni nem tudó gyermekek „tömegeinek kitermelődését”. Könyvében elemi, polgári és középiskolás tanulóknál, valamint gyermeklélektani intézetekbe utalt vagy javítóintézetbe került gyermekek körében vizsgálta a növendékek teljesítménye, magaviselete és otthoni körülményei közötti kapcsolatot. Ma is aktuálisak (sajnos) e munkájának megállapításai a harmonikus családi élet megbomlásáról, zavarairól (válás, a szülők elfoglaltsága, munkanélküliség, ideges, részeges szülő, betegség), a családi élet és nevelés hiányosságairól. Nemcsak a családban, de ugyanígy az iskolákban, a nevelési intézményekben is tetten érte a „helytelen nevelői gondolkodást”, vagy a „nevelők készületlenségét”. Azok az összefüggések, amelyeket kimutatott a nem megfelelő családi élet, családi háttér és nevelés, valamint a gyermek problematikusává válása közt bizonyították, hogy az esetek nagy részében mindezek megelőzhetőek lennének. A helyzet megváltoztatását és orvoslását azokon a színtereken javasolta elkezdni, ahol azok létrejöttek: a családi életben, s a nevelőintézményekben. „...az olvasás, írás és számolás alapelemeinek megtanulása mellett mindenkinek el kellene sajátítania a nevelési alapismereteket is, hiszen élete folyamán valamilyen formában a legtöbb ember kapcsolatba kerül a neveléssel.”

Az általa megfogalmazott általános nevelési alapelvek későbbi, gyermekotthoni-gyermekvárosi nevelői, pedagógiai tevékenységének alapkövei lettek. Nevelési alapelvei közt első helyre került a nevelői gondolkodás fejlesztése, „a nevelők folytonos önnevelése.” A gyakorlatban bizonyította, hogy az „általános elveket a mindenkori helyzethez kell alkalmazni nevelőmunkánkban, tehát a tapasztalásból, tanulásból és megfontolásból fakadó általános elveknek a különféle helyzetekhez és egyénekhez való folytonos, változatos alkalmazásával érhetünk célt.”

Elméleti felkészültségéről tanúskodik, hogy „A problematikus gyermek” megírásakor a kortárs pedagógia, pszichológia, orvostudomány kiváló hazai és külföldi szakértőinek munkáira alapozott. Adler, Ch. Bühler, Clapared, Freud, H. Hanselmann, Jung, nevei mellett ott találjuk Bálint Alice, Ferenczi Sándor, György Júlia, Imre Sándor, Nagy László, Nemesné Müller Márta, Ranschburg Pál, Pikler Emmi, Szondi Lipót, Várkonyi Hildebrand, Vértes O. József, Weszely Ödön nevét.

E munkája azért is figyelemre méltó, mert itt fogalmazódott meg a fentebb leírt bajok orvoslására a gyermekfoglalkoztató otthonok létrehozásának gondolata. „Családias, derűs gyermekotthonok létesítését tartjuk szükségesnek, ahol igazi nevelői lelkületű, pályájukra alaposan felkészült nevelők, a család bizonyos mértékű bevonásával vezetnék a gyermeket a kibontakozás útján.”

Arról, hogy milyenné vált a Hajdúhadház határában, az orosz katonai ló-kórház helyén 50 évvel ezelőtt létrehozott Gyermekváros, cikkei, írásai tanúskodtak. Hírt adtak arról, hogyan vált gyakorlattá a jól felkészült elméleti szakember szinte emberfeletti tempójú munkája nyomán az elmélet, hogyan találtak otthonra, közösségre, értelmes távlatokra a kallódó gyermekek, hogyan lett önigazgató-önkormányzó a gyermekváros közössége,

hogyan vált életük részévé a munka. Szólnak a küzdelmekről is, a nehézségekről, a segítő nevelőtársakról, a gyermekekért megmozgatott széleskörű társadalmi /nemzetközi kapcsolatokról. Hírt adtak ezek az írások hazai és nemzetközi összefogásról és segítségről, elkötelezett társakról (olykor a vesszőfutásokról is, ám erről korántsem olyan mértékben, mint az a későbbi eseményekből visszakövetkeztethető).

Sikerekről olvashatunk a korabeli tudósítók krónikaiban, s erről szólnak később a gyermekváros hajdani polgárainak felnőtt visszaemlékezései. No, meg arról az átütő erejű egyéniségről, akivel önmagukat egyenrangúnak érezték (akit önmagukkal egyenrangúnak érezték) minden helyzetben.

Itt, Hajdúhadháza, az első Gyermekváros létrejöttének 50. évfordulóján is ezek a gondolatok köszöntek vissza újra és újra. Néha egy-egy elejtett szó Ádám Zsigmond iránti meg nem értésről, a gáncsoskodásokról.

Arról, hogy mindössze 3 évig élhetett itt, Hajdúhadháza a Gyermekváros. Arról, hogy akkor is fontosabb érv volt a katonai-politikai érv, s menniük kellett Tiszadobra, Arról, hogy itt ugyancsak voltak jó nevelők, volt jó igazgatójuk, de ide már Zsiga bácsi nélkül kellett jönniük. Szóltak Fótról és hosszasan Soponyáról, ahol ismét gyermekvárost teremthetett Ádám Zsigmond. Az emlékezőknek gyermekként nehéz lehetett átlátniuk micsoda erők pörgethették újabb és újabb helyszínekre Zsiga bácsit. Nem láthattak az események mögé, de mégis átélhették valamilyen módon visszaszorítását, mert szavaikból újra és újra feltör a méltatlankodás.

Volt olyan növendéke, aki megpróbálkozott azzal, hogy kibogozza e számukra láthatatlan események szálait, de alig-alig fért adatokhoz. Így ma is több a sejtés, mint a feltárt tény: miért kellett bekövetkeznie a tragikusan korai végnek? Milyen erők taszították a visszafordíthatatlan felé? Azt gondolom, valakinek, valamikor felelnie kellene ezekre az akkor ki nem mondott gyermeki kérdésekre. És felelnie kellene a szakmának is: ki volt valójában Ádám Zsigmond, a gyermekvédő pedagógus? Jó lenne felelni a kortárs pedagógus és nevelő kérdéseire is, aki alig karnyújtásnyira Hajdúhadháztól ugyanekkor egy másik kis menedéket, a Fiúkfalva menedékét hozta létre hasonló sorsú, kallódó, csavargó gyermekeknek, s akiknek maroknyi seregét a hivatal elrendelésére éppen a hajdúhadházi Gyermekváros szippantotta be, morzsolta fel. Vajon az ő emlékeikben mit idéz a gyermekváros szó? Vagy azokéban, akik a gyermekgyár méretű gyermekvárosok lakói voltak? Ezeket a kérdéseket is meg kell válaszolni egyszer.

Azt hiszem, ezeket a válaszokat nem a volt gyermekvárosiaknak, hanem a szakma képviselőinek kell(ene) megadniuk. Így talán remény lenne arra, hogy a maga teljességében, s értékén kerülhetne végre szakmai helyére Ádám Zsigmond pedagógia tevékenysége.

Hajdúhadháza városa, városának polgármestere megtette az első lépéseket, amikor felajánlotta, hogy az eddig összegyűjtött relikviákból emlékszobát rendeznek be Ádám Zsigmond és a hajdúhadházi Gyermekváros emlékére a városi emlékházban. A további lépések a szakmára, a kutatókra várnak.

Szép volt ez a csendes ünnep az emlékezésekkel, Tiszadob és Hajdúhadháza városok tisztelgő gesztusaival, a hajdani Gyermekvárosban tett látogatással, az odatelepített páncélos dandár kiskatonáinak, tisztjeinek, tábornokának vendégszeretetével, közvetlenségével. Ám mégis túl csendes volt a kerek évfordulóhoz képest, s közös dolgaink rendezetlenségéhez képest.

A szakma adós még néhány válasszal.

Makai Éva

A nonprofit szervezetek és a szociális szektor

A nonprofit szervezetek jövője a szociális szektorban címmel rendezett konferenciát 1996. december 13-14-én Salgótarjánban a Szociális Munkások Magyarországi Egyesülete, a Népjóléti Képzési Központ és a Hálózat a Demokráciáért Program.

A plenáris előadások bemutatták a hazai civil szektor kezdeményezéseit, e kezdeményezések szerepét a jelen és vélhetően a jövő szociálpolitikájában, az 1990 óta vajúdo nonprofit törvénytervezet állását.

Az előadások közül ki kell emelnem Kúti Évát (KSH), aki szűkebb témája mellett – Civil szektor Magyarországon a statisztika tükrében – a kérdéskör jelentősebb dilemmáit is értelmezte, nem tekintve magától értetődőnek azt a napjainkban általános vélekedést, hogy minden csak jobb lehet, ha nonprofit alapon működik és silány minőségű a szolgáltatás, ha állami, önkormányzati szervezet a szolgáltató.

Kúti Éva szerint semmi sem bizonyítja, hogy a civil szektor hatékonyabb tud lenni a forprofitnál vagy az államinál. A nonprofit szektor hátránya lehet továbbá, hogy mivel nem törekszik profitra, nem lehet kellőképpen motivált. Számos területen költségkímélőnek, olcsóbbnak sem bizonyul. (Leszámítva persze az önkéntes munkát.)

Nyilván e megállapítások érvényességi köre azért szűkebb és ellátási területe válogatja, hogy mennyi belőle az igaz, de felhívja figyelmünket arra, hogy a civil szektor előnyei sem kizárólagosak.

A kritikai megközelítés azért hatott „üdítően”, mert ellensúlyozta azt a nem teljesen indokolt mámort, ami manapság övezi a témát.

(Kritikai megközelítéssel találkozhatunk még Krémer Balázs: az NGO kultuszáról című tanulmányában -Esély 1996/2. szám.)

A szekciókban három nagyobb területnek – a gyermekvédelemnek, a felnőttkori ellátásnak és a fogyatékkal élőknek – a nonprofit szférában történő alternatív megoldásaira születtek problémafeltáró, szükségletmegfogalmazó javaslatok, hangoztak el kritikai észrevételek.

A szekciók munkáját segitendő néhány orientáló kérdéssel kívánták az előadók előmozdítani a gondolkodást.

A kérdések közül az egyik így hangzott: „mit érdemes a nonprofit szektornak vállalni?”

A felvetés pregnáns volt arra nézve, hogy milyen érdekek mentén alakult a szervezők és a jórészt civil szervezeteket képviselő résztvevők beállítódása.

Úgy gondolom – többünk véleményének hangot adva -, hogy az végtelen egyoldalú így, mert csupán az egyének, mint állampolgárok és szervezeteik (nonprofit) vállalkozáshoz az Alkotmányban garantált jogát hivatott kifejezni.

A résztvevők között elenyészően kevesen voltak, akiknek némi kompetenciájuk volt megfogalmazni két másik érdeket (de legalábbis nézőpontot) is.

Először is egy szakmait: a szociális ellátásban melyek azok a szeletek vagy akár az ellátás nagyobbik része, amelyek jobb színvonalú gondoskodást, társadalmi hatékonyságot és kontrollt, esetleg költségkímélést eredményezhetnek, ha a civil szféra a szociális közfeladat ellátója, s azok, ahol szakmailag indokoltabb az állami/önkormányzati feladatellátás?

A másik érdek (szándék) megfogalmazásával az állam tűnik adósnak. Nevezetesen, tisztázatlan az állami szerepvállalás, a visszavonulni akarás mértéke, az egyes tevékenységek közhasznúságának elismerése (besorolása).

A szakmai protokollok hiánya miatt aztán senki nem tudja megmondani, hogy igazából mit vár a másik féltől.

Így nagyon érdekes lesz, hogy 1997-től a közigazgatási hivatalok a formális feltételeken túl vajon milyen alapon engedélyezik, vagy utasítják el a civil szervezetek és magánszemélyek közfeladat-ellátás iránti kérelmét.

A zavart csak fokozza, hogy az ellátások döntő részét az önkormányzatok feladatai között találjuk ugyan, de kompetenciájuk mindössze arra terjed ki, hogy az állami normatíva és a tényleges intézményi bekerülési költség közötti támogatás mértékéről dönthetnek.

Ez nagyjából az alaphelyzet, ami kiszámíthatatlanná teszi a szereplők magatartását és lehetetlenné egy megnyugtató szerződéses rendszer létrejöttét.

A valódi, többféle érdeket, leginkább a kliensekét is megjelenítő vitának arról kellene szólnia, hogy az állami és a nem állami szektorok előnyeit miként lehet maximalizálni, hátrányaikat minimalizálni. Enélkül olyan közös érdekeltségű vegyes rendszer, amely a kliensek, az állam, a nonprofit szektor és a piac érdekegyeztetésein alapszik, nem fog létrejönni.

(molnár)

Szakmai Fórum Balatonlelle, 1996

A Népjóléti Minisztérium, a Magyar Gyermekek és Ifjúságvédelmi Szövetség (MAGYISZ) és a Szociális Tanács 1996. szeptember 26-28-án nagyszabású szakmai rendezvényt tartottak a szociális, a család-, gyermek- és ifjúságvédelemben érdekelt részére.

A rendezvény célja volt a különféle munkakörökben dolgozó szociális és gyámügyi ügyintézőkkel, szociális munkásokkal, pedagógusokkal, nevelőszülőkkel, családgondozókkal, pártfogókkal, gazdasági szakemberekkel megismertetni a hazai és külföldi szakmai reformtörekvéseket, a közigazgatás korszerűsítését, az önkormányzati és intézményi gazdálkodás várható változásait. További célként fogalmazták meg a szervezők az egységes joggyakorlat kialakítását is.

Kezdetben úgy tűnt, a munka és tűzvédelem kivételével szinte minden fontos és járulékos terület képviselője biztosított.

A gyermekvédelem szerteágazó feladatait, a működtetés igazgatási és gazdálkodási környezetét is föl vállaló rendezvény a teljességre törekvés jegyében – s talán éppen ezért – nem lehetett teljes.

A családsegítés, a családsegítők tematikailag kimaradtak, részvételük hiányával gyengítették a teljesség látszatát.

A tudósító és a résztvevők jelentős hányada vélekedett úgy, hogy a kevesebb több lett volna.

A kiemelkedő nagyságrendű szervező munkáért méltatás illeti dr. Orbán István urat, a MAGYISZ elnökét.

Az előadók sorában színvonalában kimagasló volt dr. Kovács Pál országgyűlési képviselő, ex miniszter előadása a szociális kirekesztődésről. A hallgatóság nem titkolta, hogy személyében szívesen látott volna hosszabb távon népjóléti minisztert.

A családtámogatási rendszerben várható változásokról, a gondoskodás kiterjesztéséről Forgó Györgyné, az NM főosztályvezetője tartott előadást.

Dr. Pulay Gyula, a Munkaügyi Minisztérium közigazgatási államtitkára a tárca új munkahelyteremtési programjairól, a képzés és átképzés rendszeréről és 1997-ben várható változásairól beszélt.

Gáspár Károly, az NM főosztályvezetője a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvénytervezetet ismertette, újból reményt ébresztve arra, hogy a törvényjavaslatot belátható időn belül tárgyalni fogja a parlament.

Salamon Eszter, az MKM főosztályvezetője a módosított közoktatási törvénynek az iskolai gyermekvédelmet előmozdító változásait ismertette.

A gyermek- és ifjúkori bűnözéssel, a megelőzéssel, a reszocializáció kérdéseivel foglalkozott előadásában dr. Dégi Endre, Somogy megye főkapitány-helyettese.

Dr. Rókusfalvy Pál professzor szuggesztív, mély emberi tartalmakat érintő előadásában a szociálpedagógia jelentőségéről beszélt.

A területi közigazgatás korszerűsítéséről dr. Balázs István, a közigazgatási korszerűsítési kormánybiztos helyettese, míg a gyermekvédelmi intézményrendszer privatizációjának (mérsékelt) lehetőségeiről dr. Suchman Tamás miniszter adtak tájékoztatást.

A nonprofit szervezetekről, a nonprofit törvény tervezetéről Szabó Miklós, a Társadalmi Unió elnöke beszélt, majd Filló Pál országgyűlési képviselő vezetett fórumot a civil szervezetekről, az együttműködés segítéséről.

Dr. Válfalvy István, a PM főosztályvezetője ismertette az önkormányzati és intézményi gazdálkodás várható reformjait.

A nevelőszülők képzésének módszertani kérdéseiről és a képzési követelményrendszerről Borbély Zsuzsa, az NM főmunkatársa tartott előadást.

A külföldi előadók közül Eric Murphy, a Word of Life (USA) igazgatója a homegroup rendszerről, a közösségi szociális munkáról, míg Kai Aaen, az Adoption Center igazgatója (Dánia) a dániai örökbefogadási gyakorlatról beszélt.

A többségében jó előadásokat rövid konzultációs lehetőség követte. A plenáris jelleg mérséklésére és a műhely jelleg fokozására (workshop) a jövőben célszerű volna – a résztvevők közkívánataira – nagyobb hangsúlyt fektetni.

A konferencia szüneteiben az informális beszélgetések szakmai feltöltődést jelentettek valamennyiünk számára.

Molnár László

Bemutatkozik a Grund Színház Stúdió

A Grund Színház Stúdió elsősorban állami gondoskodásban felnőtt gyerekek és fiatalok mentálhigiénés problémáinak megoldásához kíván segítséget nyújtani, reformpedagógia, művészet-terápiás programok működtetésével.

Teamünk – drámapedagógus, művészetterapeuta, színházi és gyermekvédelmi szakember- egy éve dolgozik együtt a Grund Színház Drámajáték Stúdió keretei között, mely 1995-ben a Phare Szociálpolitikai Fejlesztési Program Újítási Alap pályázatán elnyert összegből a Fővárosi Gyermek-és Ifjúságvédő Intézet kötelékébe tartozó 14-26 éves fiataloknak (3 csoportban), heti 2x3 órában tartott térítésmentes személyiségfejlesztő színházi tréningeket.

Az 1996-os tanévtől kezdődően önállósodva, alapítványi formában kívánunk tovább működni, Szemlélet Alapítvány néven.

Ez az egy éves munka és a fiataljainknál tapasztalható fejlődés a mi szellemi tőkénk, amivel most keressük a továbblépés lehetőségeit, mert bár a fenti pályázat csak egy évadnyi működésnek biztosított alapot, munkánkat a fát ültető ember attitűdjével kezdtük el.

A példa kedvéért lássunk most néhány konkrét esetet, mely jól mutatja tevékenységünk gyakorlati jelentőségét.

26 éves, volt intézeti nevelt fiú: Több mindennel próbálkozott önmagát megtalálni, sport, rajz, tanulás, munka. A legszívesebben rajzolt. Témái eddig főleg tájképek voltak, illetve eredetiek másolása.

A színházi munka hatása leglátványosabban a képein következő nyomon. A próbák élményei alapján készült tusrajzok – melyek egy kialakulóban lévő egyéni stílus jegyeit mutatják – fogalmazzák meg önmagáról, társairól, a világról alakuló új képét. Első önálló kiállítására ez év novemberében kerül sor. Az 1996/97-es tanévtől rajzkörbe jár, tehetségét is megmozgató munkahely után kutat.

19 éves, volt intézeti nevelt fiú: Tehetséges, önmagát megtalálni kívánó csoporttag, Zene, videózás, költészet önkifejezésének területei. E-lőtérben a zene áll. Eddig megelégedett ismert zeneművek betanulásával, jó minőségű lejátzásával.

A színházi munka hatására szabadon improvizál mind a zenében, mind a mozgásban. Korábbi kommunikációs problémái lassan oldódnak. Családi traumáit játssza, így dolgozza fel az őt ért sérelmeket. Ezzel párhuzamosan alakulnak személyes kapcsolatai is, korábbi szeparáltsága, kreativitása segítségével kezd fellazulni, a kontaktusteremtés számára már nem lehetetlen feladat. Korábban elérhetetlennek tűnt a vágya, hogy operatőr legyen. Aktívan tanul az érettségi megszerzéséért, a továbbtanulás érdekében.

18 éves, intézeti nevelt leány: Tehetséges, rengeteg patológiásnak minősíthető problémával. A közös színházi munkánk hatására korábbi kóros önbizalomhiánya kezd helyreállni. A színházban az önkifejezés olyan csatornájára lelt, melyben hullámozó érzélemvilágának tere van, azt mederben tartani, alkotó energiával alakítani tanulja.

Állandó konfliktusoktól kísért középfokú tanulmányait befejezte, sőt továbbtanulásra is vállalkozott. Az intézetből kikerülve önállóan szerzett lakást.

Joó Katalin
Radoszav Miklós

Új lehetőség a gyermekek napközbeni ellátásában Családi napközi Kiskunhalason

A világ számos országában a gyermeknevelést segítő – a mi bölcsődéinkhez, óvodáinkhoz, iskolai napközinkhez hasonló – intézmények mellett kis, családias jellegű, a különböző igényekhez igazodó szolgáltatások segítik a kisgyermekes családokat. Magyarországon az utóbbi években jelent meg egy jelentősebb társadalmi igény az intézményi ellátás mellett másfajta gyermekellátási formák iránt. Ez legsürgetőbben a legkisebbek korosztályában jelentkezett.

A gondok megoldásában segíthet az ún. „családi napközi”, egy új, nálunk még nem elterjedt szolgáltatás, melyhez hasonló ellátási lehetőség a nyugati országokban több évtizede működik, igen népszerű forma. A családi napközi 3. év alatti korosztály elhelyezési lehetőségeit kívánja bővíteni, hiszen ott is kialakítható, ahol nincs bölcsőde, de enyhítheti az óvodai zsúfoltság és az iskolai napközik problémáit is. Kiszámú és változó igény kielégítésére is alkalmas, és a szülők is hozzájárulhatnak anyagilag az ellátáshoz. Az előnyök között fontos szempont, hogy munkalehetőséget jelent a bölcsődei férőhelycsökkentések miatt a kisgyermekellátásból kiszorulóknak és a kisgyermekgondozás-nevelést hivatásul választó fiatal szakembereknek.

Mi a családi napközi?

Egy alkalmas személy a saját otthonában, vagy a célnak megfelelő lakásban vállalja olyan gyermekek gondozását, felügyeletét, akiknek szülei -különböző okok miatt – a nap bizonyos részében másra kívánják bízni gyermekeiket.

A családi napköziben a szülői gondoskodást helyettesíthetik, a gyermekek korának és egyéni sajátosságainak megfelelő ellátását biztosítják. Nem alternatívája a bölcsődéknek, hiszen nem feltétele a működtetésnek a kisgyermekgondozás-neveléssel kapcsolatos bármilyen szakképesítés, ezért nem biztos, hogy azonnal a bölcsődei gondozás színvonalát garantálja, nem vállalhatja fel az óvoda oktatással kapcsolatos funkcióit, az iskolai korrepetálást, a szakköri foglalkozást. Tehát nem helyettesítheti egyik intézményt sem, szerepe kiegészítő jellegű.

Előnye más alkalmi megoldásokkal szemben, hogy kritériumok és elvárások szerint működik és szakmailag ellenőrzött.

A családi napközibe bármely korú gyermek járhat, a csecsemőkortól az óvodás- és iskoláskorig (0 évestől 14 éves korig). Az ellátható, gyermekszám (beleértve a saját gyermeket is): 5 fő,

- három ötéves kor alatti (közülük egy lehet csecsemő) és két iskolás,
- öt ötévesnél idősebb gyermek, vagy
- egy fogyatékos gyermek és két ötévesnél fiatalabb, nem fogyatékos,
- két fogyatékos gyermek.

A családi napközi modell-kísérletként elsőként Kiskunhalason került bevezetésre. Eddig megvalósított elveit és gyakorlatát több kiadvány ismerteti.

Kiskunhalason 6 családi napközi működik 30-35 férőhellyel.

A családi napközik fogadtatása jó, sokan érdeklődnek iránta, lassan megismert színtöltja a város gyermekellátásának.

Eddigi tapasztalat, hogy aki bölcsődéskorú gyermekénél megtapasztalta a családi napközi rugalmasságát,

megbízhatóságát, családi jellegét -az óvodáskorban is ragaszkodni kíván ehhez az ellátási formához.

A családi napköziket működtető vállalkozók mindegyike a feladatvállalásra érett, kiegyensúlyozott, nyugodt személyiség, akik a rájuk bízott gyermekek mindennapi ellátását felelősséggel végzik.

A családi napközik kényelmes, kertes családi házakban, a város különböző pontjain helyezkednek el.

Az önkormányzat, mint hiánypótló ellátást vezetett be a családi napköziket, ezzel kiváltva 30-35 bölcsődei férőhelyet, s az eddigi tapasztalatok ismeretében az önkormányzat számolt azzal, hogy ezzel az ellátási formával csökkenthető az óvodai zsúfoltság, átvállalva gyermekek gondozásának egy részét abban a korosztályban, amelyben még nem kötelező az óvodai ellátás igénybevétele. Az iskolák mellett pedig a tanítás utáni gyermekfelügyelet egy részét vállalhatja át a családi napközi, s mindezekkel az önkormányzat választható lehetőséget biztosít a szülőknek.

További felvilágosításért a munkacsoport képviselőjében Dr. Mátay Katalinhoz és Korintus Mihálynéhoz lehet fordulni.

(Bölcsődék Országos Módszertani Intézete; 1134 Budapest, Tüzér u. 33-35. Tel: 140-9165, illetve Piegelné Dr. Csényi Magdolna Cím: Polgármesteri Hivatal Családvédelmi Osztálya Kiskunhalas, Hősök tere 1. Tel: 77/423-396)

Piegelné Dr. Csényi Magdolna

Nők jogegyenlősége a jogi szabályozásban és a gyakorlatban

A fenti címet viselte az a szeminárium, melyet 1996. november 27-28-án tartottak a Munkaügyi Minisztériumban, a Nőpolitikái Titkárság és az Európa Tanács rendezésében.

A konferenciára meghívott külföldi és hazai gyakorló szakemberek a jog oldaláról vizsgálták a nők elleni diszkriminációt. Az elhangzott előadások – egyebek mellett – a következő nagyobb témaköröket érintették:

- A nők helyzete a munkaerőpiacon és a háztartásban.
- A nők helyzete a családjogi perek tükrében és azok hátterében.
- Terror a családban; a nők elleni erőszak és a büntetőjog.
- A diszkrimináció tilalma az országgyűlési biztosok gyakorlatában.

A külföldi előadók – francia, finn és lengyel, akik az Európa Tanács szakértői – az Európa Tanács tevékenységéről, ezen belül is a nők egyenjogúságáért végzett munkájáról számoltak be. Tájékoztatójukból megismerhettük a finn, francia és lengyel tapasztalatokat is. Az Európa Tanácsnak Magyarország 1990 óta tagja. A nemzeti parlamentekből delegált képviselők a legkiterjedtebb politikai fórumot alkotják Európában. A nők egyenjogúságáért végzett munkájuk az egyenlőség elérésére való törekvés a demokrácia elmélyítését jelenti. Az Európa Tanács ajánlásokat tesz a kormánynak a nemek szerinti megkülönböztetés kiküszöbölésére és a nők és férfiak közötti egyenlőség előmozdítására, továbbá tanulmányokat jelentet meg olyan témákról, mint a nők és férfiak egyenlő részvétele a politikai és közéletben, a nők elleni erőszak, a nőkkel való kereskedelem, az erőszakos prostitúció, kulturális sokszínűség, kivándorlás stb. Magyarországnak is van képviselője a Tanácsnak a Nők és Férfiak Egyenlőségét Ellenőrző Bizottságában.

A három külföldi előadó közül a finn számoltatott be a legkedvezőbb tapasztalatokról. Finnországban a nők helyzete jónak mondható. Magasan kvalifikáltak, pl. az 50 évnél fiatalabb nők képzettebbek, mint az ugyanilyen korú férfiak. A nők inkább teljes munkaidőben szeretnének dolgozni, 10%-uk dolgozik részmunkaidőben. Jelenleg a munkanélküliség Finnországban 15%-os. 1986-ban fogadták el az Egyenlőségi Törvényt, melynek végrehajtását, a törvényesség betartását az ombudsman felügyeli. Minden legalább 30 munkavállalót foglalkoztató munkaadó köteles egyenlőségi tervet készíteni. A parlamentben 34%-os a nők részvétele, 7 női miniszterük van, s mind a 9 parlamenti pártnak saját nőszervezete van.

Az előadások után a résztvevők 3 munkacsoportban folytatták a munkát, ahol a jogegyenlőség kérdését a gyakorlat oldaláról feszegették. A workshopok az alábbi elnevezéseket viselték:

1. Esélyegyenlőség a munkahelyeken
2. Esélyegyenlőség az otthonokban
3. Esélyegyenlőség a közéletben

A munkacsoportokat a Nőpolitikái Titkárság munkatársai vezették.

A Nőpolitikái Titkárság az 1996. év elején jött létre, a kormányzat által létrehozott szervezetként, tudtuk meg dr. Lévai Katalintól a Titkárság vezetőjétől. Fő feladatuk, hogy a kormányzaton belül és általában a közvéleményben elősegítsék a nők és férfiak egyenjogúságának és esélyegyenlőségének érvényesülését a politikai és társadalmi-gazdasági átmenet körülményei között is, illetve kormányzati intézményi keretet teremteni az ezzel összefüggő problémák kezeléséhez.

A Titkárság arra törekszik, hogy politikájával elősegítse a nők általános körülményeinek a javítását, munkájuk jobb elismerését. A munkájukhoz szükséges feltételek létrehozásához

és további működéséhez keretet teremt a Nők IV. Világkonferenciáján elfogadott Cselekvési Program, amely több konkrét területen is megjelöli a tennivalókat nemzetközi és nemzeti szinten egyaránt.

A Nőpolitikai Titkárság munkáját segíti az Európa Tanács által 5 évvel ezelőtt – Közép- és Kelet-Európa más országaihoz hasonlóan Magyarországon is – Budapesten létrehozott Információs és Dokumentációs Központ, mely az Országgyűlési Könyvtár mellett működik. Fő feladata a naprakész tájékoztatás az Európa Tanács célkitűzéseiről, tevékenységéről, eredményeiről. Kiadványai közül egyre több megtalálható itt magyar nyelven, és minden érdeklődő számára ingyenesen hozzáférhető.

E konferencia megrendezésének is egyik célja az Európa Tanács tevékenységének megismertetése, a nőpolitika-esélyegyenlőség politika számára nagyobb nyilvánosság biztosítása volt.

A konferencia során elhangzott előadások, hozzászólások, s a műhelymunkák során megfogalmazott elvek is azt tükrözték, hogy senkinek sem célja a társadalom kettéosztása nőkre és férfiakra, csupán egyenlő esélyek biztosítása a cél mindkét nem számára. A Magyar Alkotmány 70/A paragrafusa a nemzetközi normáknak megfelelően tilalmaz mindenfajta diszkriminációt, nevesítve ezen belül is a faj, a szín, a nem, a nyelv, a vallás, politika vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtételt.

Nem hagyhatunk ezért semmiképpen figyelmen kívül olyan tényeket, melyek e tanácskozáson is felmerültek”, például:

- A Munkaügyi Minisztérium felmérése szerint ma még Magyarországon a hasonlóan tekinthető munkakörökben dolgozó nők keresetének elmaradása a férfiakétól több mint 10%-os. A vállalkozási szférában némileg nagyobb, 11%-os, a közszférában pedig 9,5%-os. Ez az eltérés hosszú idő óta meglehetősen állandóságot mutat. Ezek a tények azt bizonyítják, hogy bár a tételes jogszabályok a legmagasabb szinten tiltják az egyenlő munkáért egyenlő bért elvének bárminemű megsértését, a gyakorlatban ez a jog egyáltalán nem érvényesül.

- A résztvevők közül többen is szóvá tették a 40 éven felüli és a kisgyermekes nők diszkriminációját a munkaerőpiacon.

- Nagyon nehéz a helyzete a cigány nőknek is, hisz körükben jellemző a korai házasság, sok gyerek és az alacsony iskolázottság, s ez elég ok ahhoz, hogy teljesen kiszoruljanak a munkaerőpiacról.

- A műhelymunka során felvetették a résztvevők a részmunkaidős foglalkoztatás lehetőségének a kérdését is. A nők terheinek csökkentése (és egyben a munkanélküliek számának csökkentése) érdekében több nyugati országban és néhány évvel ezelőtt nálunk is szélesebb körben alkalmazták ezt a foglalkoztatási formát. Ma azonban a foglalkoztatás rendkívül magas költségei; amelyek a részmunkaidőben foglalkoztatott munkavállalók esetében sem csökkennek, nem ösztönzik a munkaadókat ennek az eszköznek az igénybevitelére.

- Már vannak adatok a családon belüli erőszakról is. A COLPI (Alkotmány és Jogpolitikai Intézet) Női Jogok és a Családon Belüli Erőszak projektje keretében folytatott kutatás szerint a „családon belül” meggyilkolt nők száma Magyarországon 1995-ben 40 körül volt. Ez azt jelenti, hogy ebben az évben körülbelül 9 naponta meggyilkolt egy nőt a hozzá formálisan legközelebb álló, vagy állott férfi. S ami rendkívül fontos: a terrornak, a bántalmazásnak a családban élő gyermek is – csaknem mindig – tanúja vagy elszenvedője.

Ezen tények tanulmányozása során is felmerült az az elfogadhatatlan gyakorlat, mely szerint a családon belüli bántalmazás, terror, agresszió esetén nem az agresszió forrását emelik ki az illetékes hatóságok a családból, hanem a gyereket, vagy gyerekeket.

- A konferencia egyik résztvevője – szülész nőgyógyász – hozzászólásában egy szerinte rendkívül fontos, jogilag szabályozatlan, vagy véleménye szerint nem megfelelően szabályozott kérdésre hívta fel a résztvevők figyelmét. Kiskorú lány esetében csak akkor végezhetnek el terhesség-megszakítást, ha a törvényes képviselője hozzájárul. Ezzel szemben ugyanez a kiskorú hozzájáruló nyilatkozat nélkül megtarthatja terhességét, megszülíheti gyermekét, hátrányos, esetleg teljében lehetetlen helyzetbe hozva ezzel önmagát és gyermekét is.

- A nők helyzetét az otthonokban vizsgáló munkacsoportban megfogalmazásra került, hogy mentálhigiénés ellátásra lenne szükség pl. a következő problémák könnyebb megoldására: GYES ideje alatti neurózis kezelésére, abortuszon átesettek számára, egyedülálló anyáknak, bántalmazott, megerőszakolt nőknek, sikertelen párválasztás feldolgozására. Konfliktuskezelési tréningekre lenne szükség – már egészen kis kortól -, megelőzendő, hogy hibás konfliktuskezelési technikák ne ismétlődjenek generációkon át.

A munkacsoport javasolta egy kiadvány megjelentetését, mely ismerteti a különböző női civilszervezetek munkáját, elősegítve ezzel hogy a hasonló tevékenységet végző szervezetek egymásra találjanak.

A nők közéletben betöltött helyével, szerepével, esélyegyenlőségével foglalkozó munkacsoport résztvevői élénk – a napi politikai, ideológiai elemektől, érzelmektől sem mentes beszélgetés során a nők közéleti szerepvállalásával összefüggő problémák igen széles körét vitatták meg. Véleményük szerint, amikor a nők közéleti szerepvállalásáról beszélünk, nem pusztán a parlamenti, önkormányzati képviselői számarányok számontartására, a statisztikák történelmi, nemzetközi összehasonlítására kell szorítkozni. A közélet szót a lehető legtágabb értelmében kell használni, ideértve a legkülönbözőbb civil társadalmi kezdeményezésekben, helyi szervezetekben, állampolgári csoportokban való részvételt is, így a nők részvételének problémái is más megvilágításba kerülhetnek.

- A munkacsoport résztvevői _ alacsonynak érezték a közéletben szerepet vállaló nők arányát, még akkor is, ha nem a nők összlakosságon belüli statisztikai arányát tekintjük kiindulópontnak. (A nők aránya a magyar parlamentben 11,1%-os. Forrás: Társadalomtudományi Szemle) Nem a számarányok javítására, vagy a nők érdekérvényesítésére koncentráltak, hanem inkább arra, hogy milyen előnyök származnának abból, ha több nő venne részt a döntések meghozatalában: a nők magatartásmintái, értékei olyan elemeket vinnének a közéletbe, amelyek kedvező -változásokat eredményezhetnének. Ezzel összefüggésben a résztvevők fontosnak tartották kiemelni, hogy a nőknek a politika világába nem a férfi-modellek követésével kellene bekerülniük, hanem éppen az említett női magatartásminták révén kellene sikert elérniük. Ehhez azonban olyan közvélemény-formálásra lenne szükség, amely jobban elfogadja a nők közéleti részvételét és támogatja a nőket abban, hogy vállaljanak ilyen feladatokat.

A konferencia során a problémák felvetésén kívül kedvező változásokat bemutató statisztikai adatokat is megismerhettünk dr. Frey Máriától a Munkaügyi Kutatóintézet tudományos főmunkatársától.

Az utóbbi években végzett kutatások pozitív irányba történő elmozdulásról számolnak be, pl. a következő területeken: a nők aránya a vezető

posztokon a kilencvenes évek első felében 33%-ról 37%-ra emelkedett. Amíg a vállalkozóknak csupán egyharmada volt nő a nyolcvanas évek végén, addig az 1990-től alapított vállalkozásokban 40% fölé emelkedett az arányuk.

Az 1996. évi eddigi adatok szerint a nők között kevesebb a munkanélküli: a nők munkanélküliségi rátája 9,2%-os, míg a férfiaké 10,5%-os. Ennek az adatnak a vizsgálatakor

azonban azt is figyelembe kell venni, hogy az utóbbi időben éppen a nőket foglalkoztató munkahelyeken kezdődtek létszámleépítések (pl. a közszolgálatban, pénzügyi területen).

Ezeket a kedvező változásokat azonban negatív hatások is kísérhetik, főleg a családok életében. A nők nagyobb lehetőségeket kaptak arra vonatkozóan hogy megmutassák tehetségüket, perspektíva nyílt előttük, többen tölthetnek be vezető állásokat, vállalkozásokba kezdhetnek, de ez a hagyományos családmódel felbomlásával járhat. Ugyanis ehhez nem áll rendelkezésre megfelelő infrastruktúra (pl. a bölcsődék 1/3-a megszűnt), s ennek következményei a házasságban jelenthetnek konfliktust.

Az előzőekben leírtak is alátámasztják azt a tényt, hogy a nők helyzetének változása változást eredményez a gyerekek, férfiak, az egész család helyzetében is, ezek szoros kölcsönhatásban vannak egymással, ezért csak komplex módon vizsgálhatók.

Az Európai Közösség Bizottságának és Tanácsának dokumentumai is azt a fejlődési irányt jelzik, mely lehetővé teszi hogy a nőket védő különleges intézkedéseket – ha már nem indokoltak – vissza kell vonni. Alapgondolata az, hogy a nők helyzetbe hozása érdekében nem lehet a férfiakkal szemben diszkriminációt alkalmazni. Az esélyegyenlőséget kell megteremteni a nők számára, az egyenlőség akadályait felszámolni, s így eljutni az egyenlőség eredményéhez, nem pedig a nőknek biztosított feltétlen előnyökön alapuló kvóta-rendszerrel, adminisztratív intézkedéssel pótolni a valódi esélyegyenlőséget.

Ennek az alapgondolatnak a jegyében tervezi a nemrég megalakult Nő-politikai Titkárság is nevének megváltoztatását Egyenlő Esélyek Titkárságára.

Ahhoz azonban hogy mind a Nőpolitikai Titkárság és egyéb, ezzel a kérdéssel foglalkozó szervezet, a kormány munkája az egyenlő esélyek elérése érdekében eredményes legyen, szükséges nemcsak a nők, hanem a férfiak részvétele is. Nagyon fontos a párbeszéd, az ilyen és ehhez hasonló tanácskozások rendezése, hogy é törekvés még nagyobb nyilvánosságot kapjon. Szükséges azonban hogy még szélesebb rétegek bevonásával, a férfiak véleményének megkérdezésével, segítségével történjen a követendő út meghatározása. A tudósító véleménye szerint e tanácskozás értékét kissé csökkentette, hogy a résztvevők csaknem 100%-a nő volt.

E helyen nincs arra lehetőségünk hogy a két napos konferencia összes (14) előadását, az elhangzott összes felszólalást és a műhelymunkák során felvetett valamennyi problémát, javaslatot ismertessük. Csupán arra vállalkozhattunk hogy ízelítőt adjunk a szeminárium elhangzottakból, s tájékoztassunk egy új kezdeményezésről, egy új szervezet, a Nőpolitikai Titkárság létrejöttéről, s az érdeklődők számára lehetőséget mutassunk az itt folyó munkába való bekapcsolódásra.

(Munkaügyi Minisztérium 1051 Bp., Roosevelt tér 7-8., Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központ, 1055 Bp., Kossuth tér 1-3.)

Kisgécziné Szabó Ilona

Háború után...

A daytoni békeszerződés nyomán a közeljövőben körülbelül 500 ezer menekült és kitelepített fog hazatérni Horvátországba és Boszniába. A következő egy-másfél évben több, mint egy millió ember újra letelepedése várható. Az új határok miatt sokan nem tudnak majd régi lakóhelyükre visszatérni, újra kell szervezni az iskolákat is; a családok, a gyerekek, a nők, fiatalok és öregek itt még nagyobb segítségre szorulnak, mint a háború által nem dült tájakon. A normál mindennapi élet helyreállítása ezekben az országokban óriási feladat elé állítja az egyéneket és közösségeket. Jó, hogy nincsenek egyedül: a horvátországi SUNCOKRET elnevezésű non-profit szervezet már akkor elkezdte segítő-segélyező, újrászervező munkáját, amikor még zajlott a háború, és az eltelt négy év alatt egyre többen kapcsolódtak hozzájuk a világ számos tájáról. A SUNCOKRET központi irodája Zágrábban van, itt adják ki negyedévenként azonos című angol nyelvű újságjukat. A lap eddig ötször, számonként ezer példányban jelent meg, idén szeptembertől pedig nagyobb példányszámra lesz lehetőségük. Az újságban a baráti beszélgetés hangvételével számolnak be a szervezet összejöveteleiről, táborairól, a segítségükkel megvalósult csoportmunkákról. A gyermekeknek szervezett „gyógyító mese-műhelyek”, kiállítási beszámolók, megújult és új iskolák projektjeinek leírásai és számos más hír mellett beszélnek a kábítószeres veszélyeiről, az AIDS-ről, mindenről, ami élő probléma vagy megoldásra váró feladat. Visszaemlékeznek a kezdetek nehézségeire, amikor tapasztalatok nélkül, csekély szakértelemmel, de annál nagyobb tenni akarással indultak el. Azóta rengeteget tanultak, de a hozzáértés növekedésével szerencsére a barátság, bajtársiasság érzete is nőtt bennük. Az írások legalábbis erről árulkodnak, sőt tréfálkozni sem felejtettek el.

A SUNCOKRET első önkéntesei, támogatói és barátai között egy hálózatot szeretnének kialakítani, ezért elhatározták egy SUNCOKRET Baráti Társaság (Suncokret Friends Association) megalapítását is. Egyének és szervezetek jelentkezését várják, akik így módon aktívan részt vehetnek munkájuk támogatásában.

A csatlakozókat, baráti leveleket a következő címre várják: SUNCOKRET-Center za humanitarni rad, seferova 10, 10000 Zagreb, Croatia.

(sara)

Könyvespolc

Jogszabályok a gyermekvédelemben

A gyermekvédelemben alkalmazható nemzetközi vonatkozású jogszabályok, egyéb normák és irányadó dokumentumok címet viseli a Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat Magyar Egyesülete gondozásában készült kötet, melyet dr. Vilusz Antónia szerkesztett.

Az igényes küllemű könyv a kék sorozat első darabja.

A Magyarországon is érvényes nemzetközi jogszabályok és normák mellett az ún. „lágý” jogot alkotó deklarációk is bekerültek az anyagba.

Ezeknek a kötelező erővel nem bíró alapelveknek az ismerete a kíváncsú irányba fejlesztheti gondolkodásunkat a polgári és politikai jogokról és nyilván jó eséllyel várhatjuk, hogy a deklarációk a közeljövő jogalkotására is befolyással bírnak majd.

A gyermekek számára meghatározó joganyag jogforrási hierarchia szerint szerkesztve kerül bemutatásra.

Ismerteti többek között a törvénnyel kihirdetett nemzetközi egyezmények közül: az 1993. évi XXXI. törvényt az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló Rómában 1950. nov. 4-én kelt egyezményről, az 1991. évi XIV. törvényt a Gyermek Jogairól szóló, New Yorkban 1989. nov. 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről, az 1949. május 5-én Londonban aláírt az Európa Tanács Alapszabályának kihirdetéséről szóló, 1991. évi LXXI. törvényt, az 1994. évi LXXXVI. törvényt az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában 1950. nov. 4-én kelt egyezmény kilencedik jegyzőkönyvének kihirdetéséről.

Törvényeink közül kivonatosan a Magyar Köztársaság Alkotmányát (1949. évi XX. törvény), az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló törvényt (1993. évi LXX. törvény), a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvényt (1993. LXXVII. törvény).

Az országgyűlési határozatok, törvényerejű rendeletek, kormányrendeletek és miniszteri rendeletek között találjuk a hágai Nemzetközi Bíróság kötelező joghatóságának elismeréséről szóló határozatokat, a Gyermekek Jogellenes Külföldre Vitelének Polgári Jogi Vonatkozásáról szóló hágai szerződés kihirdetését törvényerejű rendeletben, a tartásdíj külföldön való behajtásáról szóló New-Yorki egyezmény végrehajtását szabályozó miniszteri rendeletet.

A kötelező erővel nem bíró dokumentumok között kerül bemutatásra az ENSZ Deklaráció a Gyermekek Védelmére és Jólétére vonatkozó Elvekről, különös tekintettel a nevelőotthonban (nevelőszülőknél) való elhelyezésre, valamint a nemzeti és nemzetközi örökbefogadásra, az A/40/881.40/33, sz. ENSZ Minimum-Követelmény szabályait a fiatalok igazságszolgáltatási rendszeréről („Pekingi Szabályok”), a Malmö-i Nyilatkozat (1986), a Világ-nyilatkozat a gyermekek túlélésével, védelmével és fejlődésével kapcsolatban (1990) és az Európai Szociális Charta kivonata.

A kötet végére került két esetismertetés a Strasbourgi Emberi Jogi Bíróságnak az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok védelméről szóló Egyezménye megsértésének tárgyában hozott határozataiból.

Az esetek jól értelmezhetőek hazai viszonyaink között is, különösen a hatóságoknak szolgálhat tanulságokkal a családi élethez való jog tiszteletben tartása terén.

A kötet jól segítheti a hatóságok és intézmények család és gyermekvédelmi munkáját, de a gyermekekkel foglalkozó számos szakembernek, a pedagógusoknak is ajánlható.

Érdeklődéssel várjuk a sorozat piros könyveit is, melyek a gyermekekhez szólva dolgozzák fel az őket érintő témákat.

Molnár László

Írta: Kenyeressy Rózsa

„Megszoktam, hogy mindenki ellenem volt”

„Egyszerűen megszoktam, hogy mindenki ellenem volt.” így summázza egy 17 éves lány, nagyrészt az állami gondoskodás nevelési színterein töltött eddigi életének alapérzését. Sorsának jellegzetes előrehaladása a megoldatlan problémák és csődök halmozódásának története – egyéni élete és a megsegítésére hivatott gyermekvédelmi rendszer szempontjából is.

B. Mari 1978. október 27-én született egy valószínűleg nem minden problémától mentes életű család közösségébe. A szülők válására hamarosan sor került. Az apa helyébe valaki más lépett, az anya újabb kislányt szült. Hogy az események sűrű egymásutánjában mennyi idő és kedv maradt a Marival való foglalkozásra, kérdéses. Adat csupán beszédfejlődéséről van - ami az anya-gyermek közti intenzív személyes kapcsolaton alapulva bontakozhat ki: az ő esetében ennek logopédiai beavatkozás során való mesterséges indítására volt szükség.

Ez már a gyermekvédelmi intézményrendszer keretein belül történt. Ideiglenes beutalását az indokolta, hogy anyját büntetés-végrehajtási intézménybe szállították. Mari és kishúga ellátásáról nem tudott gondoskodni a család – a beutalást az anyai nagyszülő kérte. Mari ekkor 3 éves volt, a személyiségfejlődés azon időszakában járt, mikor különösen is fokozott az érzelmi megrázkódtatások hatóereje. Ilyen esetben a valódi segítségnyújtás elsődleges feladata az, hogy megtalálja vagy megteremtse az érzelmi stabilitás kialakításának lehetőségét a gyermek életében.

Mari ideiglenes beutalása egy fővárosi óvoda nevelőotthonba szolt, testvére, pedig egy csecsemőotthonba került. Az apa egy ideje már nem része az életüknek, az anya börtönben. Egy atomjaira szakadt család. Nagy kihívás egy családgondozónak, esetünkben felvállalhatatlanul nagy, megfelelő eszközök, fizikai, időbeli, anyagi lehetőségek híján. Nyilván ennek következménye, hogy a család egységként kezelése, a szülők feladatuk betöltéséhez való hozzásegítése kezdettől nincs jelen a gyermek problémájának megoldására tett – legalábbis az e téren dokumentált – kísérletekben. A családtagokra vonatkozó feljegyzések statikusak és utalásszerűek; az időszakos környezettanulmányok a gyermek életére nézve sosem járnak következményekkel. Az óvodásotthonba került kislánnyal édesapja rendszertelenül bár, de felveszi és tartja a kapcsolatot, az otthon azonban alkalmatlannak találja őt (sűrűn váltott nőismerősei- miatt) a gyermek nevelésére.

Az eddig átélt traumák feldolgozása és a harmonikus személyiségfejlődés biztosítása érdekében – a család bevonhatatlannak ítéltése után- fontos lett volna az óvodásotthon keretei között találni egy alkalmas személyt, aki felvállalja az állandó, erős, biztonságot és az identifikációhoz¹ jó alapot teremtő szeretetkapcsolat kialakítását a gyermekkel. Egy ilyen igény szintén hatalmas kihívás – ezáltal az óvodásotthon egész kollektívája számára –, s a legtöbb esetben sajnos szintén fölállalhatatlan, a magas csoportlétszámok, s az emiatt gyakran uniformizáló pedagógiai gyakorlat miatt. Marival kapcsolatban, úgy tűnik, valóban

¹ identifikáció: belső azonosulás egy modellt jelentő személyhez. Ezáltal azonosulhat a gyermek az illető által képviselt értékekkel, normákkal, attitűdökkel, viselkedésmintákkal, sajátíthatja el a problémakezelő stratégiákat.

nem próbálkoztak ilyesmivel. Patronáló, nevelőszülő-jelölt sokáig nem bukkant föl a kislány életében, pedig pár hónappal az otthonba kerülése után intézeti nevelt lett.

Egy teljes év telt el anélkül, hogy a neveléséért felelősök megörökítésre érdemes dologról adhattak volna számot. Mari bizonyára „elvolt” valahogy a kívül egyhangúan, belül kinyomozhatatlan módon egymást követő események folyamatában. 1983-ban Mari testvére, akivel már másfél éve nem látták egymást, átkerül az óvodásotthonba. Az ezt említő feljegyzés – jellemzően a gyerekek múltjáról számon tartott ismeretek mélységére – még hozzáteszi: „Itt ismerték meg egymást.”

Ez a történet mintha kicsit megmozdítaná az egész családot. Egy rendőrségi jelentés arról tudósít, hogy az anya elvitte gyermekeit az apa lakásáról, s mivel nem tért vissza velük az otthonba, a hatóságnak kellett a kiskorúakat beszállítania. Az esemény motivációiról, érzelmi hőfokáról nem lehet fogalmunk – az otthon mindenestre továbbra sem látott fantáziát a családi kapcsolatok erősítésében.

Ellenben felbukkannak az első patronálók – először a kistestvér, majd Mari életében is. E kapcsolatok átgondolt alakítása némileg megkérdőjelezhető, hiszen a külön patronálás természetesen vonja maga után a legalább egymáshoz kötődő testvérek újbóli szétválasztását. Amikor Mari testvérkéjét nevelőszülőként vállalja és veszi magához a korábbi patronáló, akkor kap csak észbe a nevelőszülői felügyelet: „szerettük volna, ha B. M. is a családba kerül, mivel az idegileg gyenge kislány nem tudta volna elviselni testvére hiányát.” Marinak újból át kell élnie az elszakadást, testvérétől, majd az őt nevelőszülőként nem vállaló patronálótól is. Emlékeiben így jelennek meg ezek az ellentmondásos történetek: „Én úgy voltam vele, hogy ha nem az anyámhoz tesznek, akkor senkihez se.”

Talán a nevelőszülői felügyelő friss-büntudata az, ami ekkor mozgásban tartja az eseményeket. Új patronáló jelentkezik, s szinte azonnal vállalja a nevelőszülőiséget. Egy hónap múlva – 1984 márciusában – már ki is helyezik hozzá Marit. A döntés ijesztően gyors volt, de elképzelhető, hogy ez esetben mégsem elhamarkodott- talán ilyen az, amikor egy beavatkozás jól időzített és megfelelően alkalmazott. Mari szívesen emlékszik vissza erre a családra, amely a feljegyzések szerint nyugalommal, türelemmel és sok-sok szeretettel szoktatta a kislányt otthonába. A döntést alátámasztotta az is, hogy a két nevelőszülői család feltett szándéka volt a testvérek összehozása hétvégeken.

Nyilván nem írható a gyermekvédelmi rendszer számlájára, hogy ez az idill mindössze egy hónapig tartott. A nevelőszülőt ugyanis súlyos infarktus érte, s nem tudta tovább vállalni Mari nevelését. Ő így emlékszik erre: „a néni meghalt.”

Ez időtájt az anya kéri meg az állami gondoskodás megszüntetését – a gyámhatóság azonban nem találja megfelelőnek a körülményeket. Ez a kevésbé kifejtett indok csak egyvalamit tükröz biztosan: a rendszer számára a gyermek sorsa már teljesen elidegenített a családtól.

A patronálókkal való próbálkozások tehát nem jártak sikerrel – legfőljebb annyival, hogy az otthon jelentésében leírhatta: „patronálókkal próbálkoztak többször, sikertelenül” –, s bizonyára e gyorsan egymást követő kudarcok tartották vissza a nevelőszülői felügyeletet az újabb kísérletezéstől. Arról nincs híradás, hogy a testvérrel való kapcsolattartást” lehetővé tették-e a továbbiakban – ha igen, akkor is hamar leépülhetett, Marinak nincsenek emlékei róla. Érthető ez a testvér nevelőcsaládja szempontjából, amely bizonyára elég feladatnak tartotta a maga számára egy gyermek föl vállallását is. Ebben a helyzetben Mari életében kapaszkodót az jelenthetett volna, ha az óvoda otthonon belül akad olyan nevelő, aki megkülönböztetett figyelemmel, szeretettel fordul az igazán sok traumán keresztülment, s

valószínűleg egyre markánsabb fejlődési rendellenességeket és lemaradást mutató gyermek felé. Erről azonban sajnos sem feljegyzés, sem pozitív utóhatás nem tanúskodik.

Egy újabb év fel nem jegyzett eseményei után Mari tankötelessé vált. Ez alkalommal egy alapos és jó szemű pedagógiai megfigyelést rögzítettek írásban a gyermek komplex fejlődési retardációt² és neurotikus jellegű pszichogén funkciózavarokat³ pregnánsan ötvöző kis személyiségéről. Néhány megállapítás e jellemzésből: „Éjszaka gyakran bepisil, sokszor panaszkodik fejfájásra. Ha valami bánat éri, ütemesen himbálja magát, nyugtalanul alszik* fáradékony. Mozgása összerendezetlen, bizonytalan, ügyetlen. Játékmódja felületes, kapkodó, emlékezete megbízhatatlan – verbális téren különösen.” Érzelmi életét a túlérzékenység és a dac jellemzi. „Társaival szemben agresszív, követelőző, önző. A többieket terrorizálja, hangulata rendkívül változékony.” „Szeretetigénye határtalan, az egyéni törődésért mindent kipróbál. Barátjához görcsösen ragaszkodik.”. Jelenlegi „önkéntes” (nem hivatalból kinevezett, hanem sorsát komolyan figyelemmel kísérő) családgondozója ugyanígy elmondhatta volna róla akkor, mint ma: „Szeressetek, szeressetek-szindrómában szenved.”

Az óvodai jellemzést készítő pedagógus nemcsak érzékeny megfigyelő, de jó diagnosztika is lehetett, s az észlelt tanulási problémákat a gyermek érzelmi kiegyensúlyozatlanságának tulajdonította. Ezt az összegző személyiség-leírást egy olyan dokumentumnak lehet tekinteni, mely valóban hozzájárulhatott volna az elhelyezés hatékony orientálásához, a nevelés eszközeinek és szervezeteinek differenciált megválasztásához. Nyilvánvaló volt: a gyermeknek már nem csupán pedagógiai, de komoly terápiás jellegű – a lelki traumák feldolgozására és a magatartási korrekcióra irányuló - beavatkozásra lenne sürgősen szüksége. Felmérhető lett volna, hogy ilyen aktuális pszichés állapotban legkevésbé jó megoldás a beiskolázás, amely további összetett traumaforrást jelent a megszokott környezetből való kiszakadás és új közösségbe, normarendszerbe illeszkedés, valamint a fokozott elvárásoknak való megfelelés igénye miatt. A késleltetett iskolakezdést az értelmi funkcióknak az általános retardáció következtében való elmaradása is aláátaszthatta volna.

A szakmai döntés azonban egy vidéki iskolásotthon korrekciós első osztályába helyezés volt. A vidéki intézmény mellett természetesen nem valami rosszul értelmezett terápiás meggondolás szólt, hanem egyszerűen a befogadóképesség statisztikai adatai. Az, hogy az apa ebben az időszakban szörványosan még látogatta a lányát, úgy látszik, ennél jelentéktelenebb szempont volt a döntéshozatalban.

Az otthon jelentése és Mari visszaemlékezése az ott töltött időről meglehetősen egybecseng. „A közösséget nehezen viseli el. Mindig sértődött, rosszkedvű, konfliktusokba keveredik, vagy provokál. Csavarog.” „A felnőttekkel próbál kapcsolatot teremteni, rájuk szinte tapad. Bizalommal van irántuk, segítséget vár.” „Rossz voltam. Nem akartam tanulni, ha valami nem sikerült, nem akartam rossz jegyet kapni. Mindig kiszöktem a barátnőmmel, mentünk szülőket keresni. Az első házban, ahová becsöngettünk, egy rendőr nyitott ajtót... Nem tudom, miért kerültem ide. Vissza akartam kerülni Pestre, hogy közel legyenek apámhoz.”

Mari súlyos magatartási és tanulási problémáival itt sem tudtak mit kezdeni. A probléma megoldását tovább tolták az intézményesített – tehát a legegyszerűbb – módon kezelhető tünetet: – a nagy valószínűséggel következményes mentális, tanulási akadályozottságot – ragadva ki a Mariról kialakított összképből. A következő tanévben újrajárta az első osztályt

² retardáció: lemaradás; az adott életkorban elvárttól elmaradó fejlettségi szint

³ 'pszichogén funkciózavar: olyan zavar vagy rendellenesség az emberi vegetatív illetve szervi működésében (pl. alvászavar, fejfájás, ágybavizelés), amelyek kialakulása a lelki élet sérülésére, érzelmi kiegyensúlyozatlanságra vezethető vissza.

egy új intézmény – a fővárosi kiségitő iskolás nevelőotthon – falai között. Ide-kerüléséhez nyilván szükséges volt egy enyhe értelmi fogyatékoságot alátámasztó diagnózis, aminek létezésében, eredményeinek a debilitás⁴ övezetébe sorolható voltában nincs okunk kételkedni - bár a dokumentációból hiányzik az ilyen vonatkozású szakvélemény. Az is valószínű azonban, hogy az aktuális értelmi teljesítményt a személyiségfejlődés sok mindent más megvilágításba helyező összefüggéseiből kiragadva értelmezték. Ezt a feltevést igazolja egy 12,7 évesen felvett intelligenciateszt eredménye: VQ=82, PQ=98, IQ=89, s egy 1992-ben született kórházi zárójelentés⁵ is. „Több zárójelentésben szerepel a debilitás diagnózis, amellyel nem értünk egyet. A gyermeket pszichológusunk is többször vizsgálta, aki 105 IQ-t állapított meg nála, s véleménye szerint, ha nem került volna kiségitő iskolába, akkor lényegesen kevesebb probléma lett volna vele.”

Az új otthon előnye lehetett, hogy Mari újra a fővárosba került, noha ez önmagában nemigen ellensúlyozta azt a megpróbáltatást, ami elé az újbóli környezetváltozás állíhatta a hét éves gyermeket. A kiségitő iskolai első osztály alacsonyabb követelményszintjére rövidtávú feszültségoldást jelenthetett az iskolával, tanulással szembeni negatív, szorongásos beállítódásban; azonban a társadalmi beilleszkedés távlati esélyeinek - továbbtanulás, munkavállalás – megtizedelődését vonta maga után.

„Kiségitő iskola volt, nem általános iskola, pedig ha az lett volna, most nem kéne ennyit szenvednem.”

„Ott is rossz voltam, csak rájöttem, hogy tanulni kell.” Ez a felismerés Mari számára is igen hasznosnak bizonyul, elég húzóerőt jelent ahhoz, hogy valódi képességeinek inkább megfelelő eredménnyel haladjon iskolai pályafutása. „Értelmi képességei jók... Kitartó figyelem hiányában gyakran téveszt. A közösség legproblémásabb tagja” – írja róla nevelője. Az első és második osztályban kitűnő tanuló, ezért a második év után a negyedik osztályba léptetés mellett határoznak tanítói. Ez a döntés valójában annak burkolt beismerése, hogy Marinak nem erre az értelmi deficit korrekcióját célzó speciális pedagógiára van szüksége, mert problémái alapvetően más természetűek. A helyzetfelismerést azonban most sem a megfelelő lépés követi, az osztályugratás inkább egy látszatsmegoldás, amely szintén nem mentes negatív következményektől. Újból ismeretlen közösségbe csöppen a kislány. „Az új környezetbe nehezen illeszkedtem be” - emlékszik vissza. Ezt a beilleszkedést még inkább nehezítő tényező volt az apjánál töltött nyári szünet során átélt sorozatos traumatizáció is.

„Apám bejött értem és kivitt nyárra. Vert, mert a mostohaanyám mindent rám kent.” A feszültség, a zavart, rossz közérzet állandósul az életében. „A családom miatt ideges voltam. Sokat balhéztam és verekedtem, ezért nyugtatókat adtak. A nyugtató miatt nem tudtam tanulni és állandóan aludtam.” Komoly, neurotikus jellegű tünetei – enuresis nocturna⁶, fejfájás, magatartászavar, agresszivitás, hangulati-indulati labilitás – elkerülhetetlenné teszik, hogy mentálhigiénés gondozásba kerüljön. Erős gyógyszeres kezelése - mely elvileg a terápiás hozzáférhetőséget hivatott megerősíteni, bár az nem tisztázott, hogy pszichoterápia kapcsolódott-e hozzá – az általa is említett aluszékonyságon és tanulásképtelenségen kívül nem sok változást eredményez.

⁴ debilitás: enyhe fokú értelmi sérülés, tanulási akadályozottság

⁵ VQ: verbális quotiens; PQ: performációs quotiens; IQ: intelligencia quotiens – a Wechsler-féle intelligenciavizsgálat teljesítmény mutatói. Az esettanulmányban közölt eredmények nem támasztanak alá értelmi fogyatékoságot.

⁶ enuresis nocturna: éjszakai ágybavizelés

Általános iskolás évei alatt apjának egy volt élettársa patronálja, ez a kapcsolat azonban valószínűleg nem jelent igazi érzelmi kötődést egyik részről sem. „Az a nő nem felelt meg arra, hogy patronáljon” – mondja róla Mari; az asszony, pedig nem vállalja föl a nevelőszülőséget azok után sem, hogy Mari örökbefogadhatóvá válik. Erre 12 éves korában kerül sor, amikor már mindkét szülőjével megszakadt a kapcsolata, s ők – a gondozási díjhátralék elengedése érdekében, illetve szociális körülményeik miatt – lemondanak szülői felügyeleti jogukról. „Nyilatkozatukat a gyámhatóság jóváhagyta, annak ellenére, hogy a gyermek ekkor 10 (1978-1989) éves volt, örökbefogadásra nem látszott esély, szüleit ismerte” – írja egy hivatalos okirat.

„Azt diktáltam magamban, hogy utálok a szüleimet, utálok a szüleimet.”

A felső tagozat évei – akárcsak Mari akkoriban gyógyszerekkel tompított tudata – homályba merülnek. Rendszeresen jár ideggondozóba, többször tartózkodik kórházban. Egyszer ébredéssel epilepsziát észlelnek nála, ami miatt komoly orvosi konzílium döntését követően évekig szed antiepileptikumot⁷. Rohama sosem volt. Egy zárójelentés megjegyzi: „A pszichiátrián rendelt gyógyszerkezést nem változtattuk, mert ebben nem vagyunk kompetensek, de viselkedése, magatartása teljesen adekvát, problémamentes volt.” Ideg- és elmegyógyászati diagnózisa: a viselkedés szocializáltság hiányából eredő zavara. Ezek is azon megállapítások sorát szaporítják, melyek nem jártak lényegi következményekkel Mari sorsára nézve – minthogy gyógyszerekkel aligha lehet a szocializációt előmozdítani.

Úgy tűnik, Mariban sokkal inkább dolgozott sorsa megváltoztatásának, egy hiteles szeretetkapcsolat kialakításának igénye, mint az ebben való segítségnyújtásra hivatott szakemberekben. Egy intézményi tájékoztatóban ezt olvashatjuk: „A gyermek igen nehezen viselte, hogy semmilyen családi kapcsolata nem volt. Ezért szinte tapadt a patronálókra, ismeretleneket megszólított, vegyék őt magukhoz. Hosszú ideig kereste titokban az édesapját, s az örömtől, hogy megtalálta, szinte kicserélődött.” Ez nyolcadik osztályos korában történt. Apjának új családja volt – feleségével, két közös kiskorú gyermekükkel, s az asszony első házasságából született két nagykorú fiatallal élt együtt. Az apa Mari látogatását követően benyújtja engedélykérelmét a gyermekével való kapcsolattartási jog érdekében. Fogalmazványát így zárja: „végül az a szándékom, hogy a gyermek gondozását megszünttettem, és magamhoz veszem.” Az intézet hozzájárul a kapcsolattartáshoz Mari érzelmi fejlődése és stabilizálódása érdekében. Ezután Mari rendszeresen látogatja a családot. „Az együttlétek nem zökkenőmentesek, hiszen az évek óta intézetben nevelkedő gyermeknek újra hozzá kell szoknia a családdhoz. Beilleszkedése hosszabb folyamatot igényel” – írja a hivatalos jelentés.

Néhány hónap múlva anyját is felkutatja Mari, a vele való kapcsolattartást azonban – mivel az anya ezt nem kérte, s lakáskörülményeit a gyámhatóság nem mérte fel – nem engedélyezik.

Közben elvégzi a 8. osztályt, s pályairányítása a kisegítő iskolás hagyományoknak megfelelően zajlik le. A továbbtanulni vágyó fiatal lány előtt csak iskolájuk befogadó intézményének: egy vidéki speciális szakiskolának kapui nyitottak. Abban a reményben fogadja el ezt, hogy mellette kiegészítő általános iskolai bizonyítványt szerezhet. Erre azonban nincs lehetősége – „ámítottak már megint” – foglalja össze. Olyan szakmát szeretett volna tanulni, aminek nagyobb hasznát veszi, s az idegen környezetből a fővárosba vágyott vissza. A hétvégeken felutazhatott apjához, azonban egyre kevesebb időt töltött a családnál..

⁷ antiepileptikum: epilepsziás roham-mentességet biztosító gyógyszer; gyakori mellékhatása az aluszékonyság

Végül csak „bejelentkezett a szülőnél és idejét csavargással töltötte, nem tért vissza az intézetbe. Cigarettazik, különféle férfiakkal tart kapcsolatot, az apának nincs rá hatása - a kapcsolattartás engedélyezése célját nem érte el. A szülő a felelősséget nem tudja vállalni a gyermekért” – írják a kapcsolattartás megvonásáról szóló határozat indoklásában egy évvel az engedély megadása után. Ez az újabb csőd nyilván soktényezős, s egyik fő oka kétségtelenül Mari beilleszkedésre való képtelensége. Szomorú prognózis sejthető ebből, s kezd úgy tűnni, a társadalom sorra kiejtette kezéből sorsának, személyiségfejlődésének befolyásolását célzó eszközeit.

Mari nevelői jellemzéseinek végigkövetése elszomorító tendenciát mutat. A használt fogalmak így alakulnak az idő előrehaladtával: problematikusság, nehezen nevelhetőség, magatartási konfliktusok, magatartási problémák, komoly személyiségzavar. Ezekkel párhuzamosan a tanulásban való igyekezetről, a közismereti tárgyakban és matematikában nyújtott kiemelkedő teljesítményéről írnak a nevelők. Sajnálatos, hogy a tanulásban való jó beválás ellenére nem vették komolyán Mari többször megfogalmazott továbbtanulási ambícióit.

- A második tanév elején ezt írja: „Az igazgató nénit megkértem, hogy próbálja meg elintézni az áthelyezésemet. Az igazgató néni azt mondta, hogy elintézi. De nem intézett semmit az érdekemben.” Ezek után nincs, ami megtarthatná a belső motiváltság nélkül rákényszerített képzésben Marit. Az első tanítási hét után nem tér vissza a hétvégi kimenőről. „Többször bekísérte a rendőrség az ideiglenes otthonba, ahonnan sem vonattal, sem kocsival nem tudtuk hazahozni. Nem akar visszakérülni az intézetbe, szeretne egy fővárosi otthonba kerülni” - értesít a jelentés. Az ideiglenes szállón egy komoly anyagi kárt és testi sértést okozó rendbontásba keveredik, ezután újra szökik, s hónapokig nem tud róla az intézmény. Hol ismerősöknél húzódik meg – tartósabban nem tud sehol megmaradni, mert „felülvizsgálja a partnereit” (családgondozója szavai) –, hol közterületeken (pad, nyilvános WC) éjszakázik télvíz idején.

Végül februárban beköltözik a GYIVI átmeneti otthonába, ahol ő-szinte érdeklődéssel fordul felé a munkaközösség több tagja. Együttérző pszichológiai vélemény születik róla: „Jelenleg nincs olyan felnőtt kapcsolata, amely reális érzelmi biztonságot és támaszt jelenthetne számára. Ez az állapot egzisztenciális szempontból elbizonytalanítja és félelmi érzést indukál benne. Félelmeit igyekszik kezelni, feldolgozni, elsősorban veszélyeztetett fiataloknak szeretne segíteni utcai szolgálat keretein belül, s ezzel úgy erősíti meg magát, hogy érzi tetteinek hasznosságát és jószívűségének aktualizálását. Másik kompenzációs módját a reális körülményektől való eltávolodásával, színes fantáziavilágba menekülve valósítja meg... Személyisége sokszínű, és jelenleg éli meg az ifjúkori változás nehéz periódusát, sokszor nagy érzelmi és indulati belső vívódások jellemzik, amelyhez szüksége van lelki segítségnyújtásra, vezetésre.” A pszichológus kiemelt pszichopedagógiai foglalkozást javasol számára. Erre – természetesen – nem került sor, de a pszichológus magánvéleménye szerint Mari „mindenkitől minden szinten állandó személyes törődést igényelt, s ezt az igényét sokan igyekeztek kielégíteni időbeli, sőt anyagi áldozatok árán is.”

Valósággal beépült a GYIVI munkaközösségébe, ahogy a családgondozó megfogalmazta: „kereste a hiteles kapcsolatokat”. A kollektíva kísérletet tett helyzetének megoldására, elsősorban azt szem előtt tartva, hogy szociális háttére rendeződjön – munkát szereztek neki, s elhelyezték egy fővárosi nevelőotthonban. Ez a megoldás azonban nem volt tartós – az új intézeti közösség nem fogadta be, munkahelyéről pedig, tapasztalanságát kihasználva, elcsábították egy csak állítólagosnak bizonyult állásajánlattal. Az utóbbi hónapokat hol a GYIVI-ben, hol szökésben töltötte – munkahelyein tartósan megmaradni

képtelen. Több helyen próbálkoztak elhelyezésével, de szinte mindenhol akad valamilyen kizáró tényező (tartós munkaviszony hiánya, agressziójától való félelem...). Megsegítésére nincsenek megfelelő eszközök, s a pszichológusnő szavai szerint: „nincs speciális helye a gyermekvédelemben”.

„Ami a legjobban bánt, az az, hogy megítélnek, mert senki, senki nem ismeri a jó oldalamat.”

Bizonyítani szeretné apja, ismerősei, az egész világ előtt, hogy ő is képes eredményekre. Ehhez egyetlen taktikára tanította meg az intézeti élet: „Sokkal többet elérek, ha hülyének tettetem magam. Mindent el tudok érni, mert rájöttem, hogy bármit csinállok e címszó alatt, az elnézhető, és nincsenek határai annak, hogy provokációval bármit elérjek a felnőttek-tőli.”

A probléma az, hogy nemsokára ő is a felnőttek közé számláltatik. Egy olyan társadalomba kell kilépnie, a-melynek működéséről és szabályairól homályos és irreális kép él benne. Nem rendelkezik sem tájékozódási pontokkal, sem olyan kapcsolatokkal, melyek érzelmi biztonságteremtő erejükkel hozzásegíthetnék az eredményes társadalmi beilleszkedéshez.

Ha az intézményrendszer nem tudott, vajon van-e valaki, aki segíthet neki ebben?

Írta: Sipos Ferencné

Otthonra találni...

Véletlenül szereztem tudomást Zsuzsi problémájáról. Osztályfőnöke említette, hogy van a gimnázium első osztályában egy árva kislány, akinek a mostohaanyja a kirendelt gyámja. A gyám teljesen elhanyagolja a kislányt, a kollégiumi térítési díjat is az iskola fedezi. Kezdeményezték ugyan az állami gondozásba vételét, de nem sikerült, mert a kislány állandó lakhelye a megyén kívül van, a helyi gyámhatóság nem illetékes az intézkedésben. Tanszerekre, ruhákra lenne szüksége a kislánynak, az iskola ennyi terhet nem tud felvállalni.

Bízva sokévi gyermekvédelmi tapasztalatomban és ismeretségi körömben, már másnapra találkozót kértem a kislánytól.

Zsuzsi törekeny természetével, tiszta, ápoltságával hamar megnyerte a szimpátiámat. Nem kért, nem panaszkodott, szűkszavúan csak a tényeket mondta el önmagáról. 4 éves volt, amikor édesanyja meghalt. Gábor, a bátyja, egy évvel idősebb. Nem maradtak sokáig gondozó nélkül, édesapjuk hamarosan megnősült. Gábor és a nevelőanya jól megvoltak egymással. Zsuzsi megpróbált alkalmazkodni, de igazából kölcsönösen nem tudták egymást elfogadni. Valahogy azért megvoltak négyesben egészen 3 évvel ezelőttig, amikor édesapját súlyos baleset érte, aminek következtében végül meghalt.

A mostohaanya most már nyíltan kimutatta érzelmeit. A mindennapos verésekkel állandó rettegésben tartotta Zsuzsit, aki még panaszkodni sem tudott kinek. Elköltöztek a szülői háztól, hol ismerősöknél, hol rokonoknál, hol az aktuális élettársnál húzták meg magukat. A nevelőanya nem dolgozott, a gyerekek utáni árvajáradékból tartotta fenn magát. A gimnázium, a kollégiumi elhelyezés menekülésnek számított a zaklatott háttérből.

Sikerült elintézni, hogy az anyagi veszélyeztetettség miatt a helyi Gyámhatóság soron kívül ideiglenes állami gondozásba utalja a kislányt, iratanyagát egyúttal továbbította B. megyébe, a kislány legutóbbi állandó lakhelyére. Akkor még nem gondoltam, hogy a neheze csak ezután következik.

A pszichológiai vizsgálat során kiderült, hogy két alkalommal is vizsgálták Z. városban Zsuzsit bizonytalan eredetű rosszulletei miatt. A CT, EEG és egyéb vizsgálatok nem mutattak organikus okot, a fejfájást és rosszulleteket pszichoszomatikus eredetűnek diagnosztizálták. Hogy ezzel miért volt elintézve a kérdés, az ma is rejtély számomra. S hány ilyen pszichoszomatikus betegség jut el csak a diagnózisig igazi segítségnyújtás nélkül?

Egyéni pszichoterápia során ismertem meg lassanként Zsuzsi életét, félelmeit, szorongásait. Apjáról mindig nagyon sok szeretettel beszélt. Apja halála után teljesen magára maradt, kiszolgáltatva a nevelőanya kegyetlenkedéseinek. Most tele van rettegéssel és aggodalommal. Retteg attól, hogy a mostoha megjelenik a kollégiumban, vagy az utcán meglesi és megbosszulja, amiért el mert tőle jönni. Ugyanakkor aggódik, mert úgy tudja, hogy bátyja félbehagyta a szakmunkásképzőt, a nevelőanyával együtt csavarog és italozik. Írt, üzent is neki, jöjjön el, ő is kap segítséget. De Gábor nem jelentkezik.

A kollégium vezetője teljes védelmet biztosított Zsuzsi számára, ott legalább a mostoha nem zaklathatta. De jöttek a hétvégék, amikor a kollégiumot el kellett volna hagynia. Mehetett volna az átmeneti otthonba. Ismerve az ott tartózkodó gyerekeket, szerettem volna

éttől megvédeni. Családi háttérrel próbáltam keresni, ahol az akkor 15 éves kislány otthonra talál. Igazán megérdemli, hogy ennyi megpróbáltatás után szeretetet is kapjon.

Legszívesebben hazavittém volna, de időben megszólalt bennem a vészcsengő. Még kezdő koromban ismertem meg egy hasonló sorsú, szintén serdülőkorú gondozottat. GYES miatt tartósan kiestem a munkából, néni tudtam hivatalos formában támogatni. Tudtam, hogy sokat jelentek számára, pótmama szerepet töltöttem be az életében. Azzal nem számoltam, hogy a saját családom ezt nem fogadja el. Amikor többször megjelent védencem a lakásunkon, éles vita alakult ki otthon. Választani kényszerültem: szembekerülök a családommal, vagy betartom a kereteket, s különválasztom a munkámat az otthonomtól. Azzal, hogy a családi békét választottam, s ezt meg kellett beszélnem a védencemmel is, akaratlanul is mély sebet ütöttem a lelkében. Soha többé nem jelentkezett. Ha nem engedem olyan közel magamhoz, hosszú időn keresztül támasza lehettem volna. Azóta nagyon vigyázok a határookra, időben megszólal a vészcsengő. Tudom, hogy én nem lehetek pótmama, de kereshetek olyan személyt, aki felvállalhatja a pótszülő szerepét, s én a háttérben megmaradhatok segítőnek.

Felvettem a kapcsolatot egy házaspárral, akiről tudtam, hogy szeretetteljes otthont tudnak biztosítani Zsuzsi számára. Egyetlen gyermekük 17 éves korában tragikus baleset során meghalt még évekkel korábban. Egy kislányt szerettek volna magukhoz venni. Éreztem, hogy minden szempontból összeillenek a védencemmel, ösztöneim mégis veszélyt jeleztek. Ennél erősebb volt bennem a segíteni akarás vágya. Összeismertettem a házaspárt Zsuzsival. A találkozás túl jól sikerült. Mindkét részről azonnal találkozott az igen erős szeretetvágy, az elképzelt szülő és az elképzelt gyermek rögtön testet öltött. Tanácsomra csak hétvégeken találkoztak egymással, de aztán jött a tavaszi szünet... A teljes szünetet náluk töltötte Zsuzsi.

Most láttam először mosolyogni Zsuzsit. Kivirult, boldog volt, megoldódott a nyelve is. A szülők is kicserélődtek. Lekerült a sötét ruha, az anyuka színesbe öltözve, tele lelkesedéssel jött hozzám a férjével együtt: segítsek. A hivatalos kihelyezésben, magukhoz veszik a kislányt. Megbeszéltük a leendő nevelőszülői felügyelővel, megállapodtunk az időpontban, amikor a kihelyezést lebonyolítják.

Közben azért zajlottak az események a háttérben. A B. megyei Gyámhatóság csak felületesen olvasta el a hozzá küldött iratokat. A mostohaanya törvényes felesége volt az apának, így ugyanazt a nevet viselte, mint Zsuzsi édesanyja. A leánykori név és a születési dátum eltérésére nem figyeltek fel, egyazon személynek gondolták mindkettőt. Intézeti nevelésbe vették Zsuzsit. A beutaló határozatban figyelmeztették a szülőt, hogy gyermekével tartsa a kapcsolatot, életvitelén változtasson a gyermek intézeti nevelésének megszüntetése céljából. Lakhelyül a szülő állandó lakhelyét állapították meg, kötelezve arra, hogy az állandó lakcímének megváltoztatásakor gondoskodjék a kiskorú árjelentéséről.

Kétségbeesve jött Zsuzsi a megkapott határozattal. A gondolattól is megrémült, hogy találkoznia kell a nevelőanyjával. Telefon, fellebbezés a Gyámhatóság felé, s újból várakozás...

Üzenetet kapott a bátyjától, hogy Gábor bánatában iszik, amiért ő eljött otthonról s addig iszik, amíg haza nem megy.

A sok beszélgetés és a patronáló szülőkkel való meleg érzelmi kapcsolat alakulásának hatására Zsuzsi egyre jobban megnyílt. Előjöttek az elfojtott gyerekkori élmények, a sok keserűség, érzelmi és fizikai bántalmazás. Most először tört ki belőle a zokogás: a napokban

van mindkét szülő halálának az évfordulója. Egész eddig tartotta magát, igazán most siratja el őket szíve mélyéből. Aggódik nagyon a bátyja miatt, felelősnek érzi magát a sorsáért. Igaz, hogy ő a fiatalabb, de mindig ő volt a komolyabb, érettebb, apja mindig az ő gondjaira bízta Gábort. Nagyon szeretné felvenni a kapcsolatot édesanyja rokonaival, de nem meri. Attól fél, hogy rajtuk keresztül a mostoha tudomást szerezne a patronáló szülőkkel való kapcsolatáról, s megjelenne náluk.

Eletében először érzi most úgy, hogy valakinek fontos, őszintén szeretik, s ő is őszintén szeret. Közeledett a családhoz való kihelyezés dátuma, mindnyájan örömmel és izgatottan vártuk a napot.

Egy nappal a nevezetes nap előtt megjelent a szobámban a házaspár: mindketten kisírt szemmel, feketébe öltözve. Rosszat sejtve szorult össze a szívem. Az anya könnyek között mondta el, hogy helyet akartak csinálni Zsuzsi holmijának. A fiúk szobája eddig érintetlen volt: a ruhák kimosva, kivasalva feküdtek a szekrényben, készenlétben várva, hogy felvegye a tulajdonos. Ahogy most kézbe vette a régen nem használt ruhákat, úgy érezte, ezzel elárulja a fiát. Tudja, hogy soha nem fog visszatérni, mégis valami megmagyarázhatatlan reményt nyújtott számára a tudat, hogy visszajöhetne, mindent megtalálna...

Most úgy érzi, végleg elveszítette a fiát. Felszakadtak a régi sebek, amikről azt hitte, begyógyultak már. Évek óta nem beszélgettek férjével erről. Mindketten a munkába temetkeztek, erősen tartották magukat a külvilág előtt. De most összedőlt minden. Mindkettőjükből előtört az elfojtott gyász.

Nagyon megszerették Zsuzsit, de most úgy érzik, nem tudnak igazán a szülői lenni. Nem akarják, hogy ezt megérezze a kislány, inkább úgy döntöttek, hogy megszakítják vele a kapcsolatot. Kérnek, beszéljek Zsuzsival, énbennem bízik, magyarázzam meg neki a történeteket.

Zsuzsi rezzenéstelen arccal vette tudomásul a hallottakat. Őszintén sajnálta őket, milyen rossz lehet most nekik, mennyire szenvedhetnek. Megígértem neki, hogy tanév végéig keresek családot, nem kell intézetbe mennie.

Minden nevelőszülői felügyelőt mozgósítottam, hiszen sürgetett az idő. Nem-könnyű egy serdülőt befogadó családot találni, inkább a fiatalabb korosztályt választják a nevelőszülők.

Eközben nyári programot szerveztünk Zsuzsi számára, élménydús, ígéretes üdülésen és balatoni táborozáson vehetett részt. Ekkor mondta el, hogy életében először megy nyaralni. A mostohaanya rendszeresen elszámolt a Gyámhatóság felé mindenféle kirándulást, üdülést, valójában sehová nem engedte el a gyerekeket.

Megérkezett az állami nevelésbe vételről szóló határozat, melyben elszámolásra kötelezik a volt gyámot az árvajáradék felhasználásáról, ingó és ingatlan vagyon leltározásáról. Végre szóba kerül Gábor is, akinek a gyámságáról külön határozatban fognak dönteni. Mire minderre sör került, a mostoha már másodszorra változtatta élettársát, s ezzel együtt állandó lakhelyét is. Akkor még nem tudtuk, hogy az új lakóhelyén senki nem kérte tőle számon, hogyan adhatott túl a gyerekek nevén lévő tanácsi bérlakáson. Elfogadták azt is, hogy az árvajáradékon olyan háztartási eszközöket (mosógépet, TV-t stb.) vásárolt, amiket Zsuzsi magával hozott. Senkiben nem merült fel, ugyan hogy lett volna erre lehetősége, s hol tárolta volna a kollégiumban...

Találtunk egy családot, amelyik vállalta a nyári szünidőre Zsuzsit. Kölcsönös megértés esetén a következő tanévtől bejárás is lehetett volna a gimnáziumba, ezt még függőben hagytuk.

Az ismerkedés, az első hétvége jól sikerült. A nevelőszülők hasonló korú lányával jól kijöttek, a szülők is szeretettel fogadták Zsuzsit, szinte első perctől kezdve családtagnak tekintették. Zsuzsi boldog volt, tervezte a jövőjét, várta a bátyjával való találkozást. Úgy éreztem, sínen van az élete.

Éjszaka a telefon csengése riasztott fel. A kollégiumvezető hívott: Zsuzsi nagy adag gyógyszert vett be, mentővel vitték a kórházba. Az életveszélyen túl van, de a gyógyszerek egy része felszívódott. Alig vártam, hogy reggel legyen, rohantam a kórházba.

A kórházi környezet, a rosszullét, a fizikai elesettség megnyitotta Zsuzsi lelkét. Először belőle az a sok fájdalom, amit hetek óta igyekezett magába legyűrt. A patronáló család elvesztése okozta érzésekről tudtam, de egyéb társas kapcsolatai rejtve maradtak előttem. Hibásnak éreztem magam, hiszen erről nemigen beszélgettünk. A közvetlen környezete sem figyelt fel rá, pedig szorosan tartottam környezetével is a kapcsolatot.

Most mesélte el Zsuzsi, hogy a kollégiumban a közösségi munkájáért jutalomkönyvet kapott. Örült neki, úgy érezte, szeretik a társai, megbecsülik a felnőttek is. S ekkor a szobatársai a fejéhez vágták, hogy talpnyaló, a felnőttek csak azért segítik, mert ilyen szerencsétlen sorsa van, a könyvet is azért kapta. Ők is csak azért barátkoznak vele, mert sajnálják. Az osztályban is úgy érzi, átnéznak felette. A lányok névnap bulikat tartanak, ahová mindenkit meghívtak, csak őt nem. Úgy érzi, nem fogadták be. Eszébe jutott a sok megaláztatás tanév közben, amikor a szemébe mondták, hogy csak a sorsa miatt elnézőek vele a tanárok. Pedig ő tényleg igyekezett, mégsem tud olyan eredményt elérni, amelyet szeretne. Már az önbizalmát is elveszítette. Aggódik a bátyja miatt is, mert tudja, hogy a mostohaanya befolyása alatt áll, úgy sem fog beleegyezni, hogy állami gondozásba vegyék. Gábor mindig is jobban szerette a csavargó, léha életmódot, semmihez nem volt elég kitartása.

Az osztályfőnök azonnal megkeresett, mit tudok Zsuzsiról, miért tette ezt. Meglepődött, amikor elmondtam a hallottakat, nem vett észre semmit. Még aznap beszélt az osztállyal. Amikor délután látogatni mentem a kórházba, Zsuzsi alig látszott ki az ágyból, úgy körülvették az osztálytársai. Másnap, harmadnap is jókedvű nevetés hallatszott a szobájából. Ekkorra már véget ért a tanév.

Nagyon sokat beszélgettem a leendő nevelőszülővel, aki megértőnek mutatkozott, ezek után is vállalta Zsuzsit. Talpraesett, melegszívű nőnek ismertem meg az anyukát, úgy éreztem, nyugodt szívvel rábízhatom Zsuzsit. Szabadságról visszatérve izgatottan vártam az első találkozást.

Zsuzsi azzal a meglepő ötlettel fogadott, hogy abbahagyja a gimnáziumot, átiratkozik a szakmunkásképzőbe szakácsnak. Már el is intézték a formásokat, elsején odamegy a tanévnyitóra. Nagyon meg voltam döbbenve, hiszen tudtam, hogy gyenge tanulmányi eredménye ellenére igen jó képességű. Érettségi után minden esélye megvan rá, hogy továbbtanuljon. Képesnek tartottam arra, hogy rendezett körülmények között tanulmányi eredményén javítson, tiltakoztam a megfutamodás ellen. Egyébként sem lenne alkalmas tartósan a választott szakmára fizikailag, akkor meg mi értelme lenne az egésznek.

Hosszas beszélgetés után derült ki az elhatározás igazi oka. Fél az osztálytársaival való találkozástól – ezt sejtettem, hiszen a kórház óta ez az első találkozás. A családban jól érezte magát, de hamar konfliktusok kezdődtek. Kiderült, hogy a lányok nemcsak okos, szép, jólnevelt, hanem ügyes és magabiztos is, aki szeret irányítani. A szomszédban lakó fiú barátságáért hamar kialakult közöttük a rivalizáció. Ezt még elviselte volna, de azt már kevésbé, hogy tőle is ugyanazokat a viselkedésmódokat várták el a szülők, mint a saját

gyerekeiktől. Csakhogy ők ebben a környezetben nőttek fel, kiskoruktól megszokták a házi munkát, a kertészkedést, Zsuzsi mindezekben ügyetlennek bizonyult. Megkérdőjelezték, ilyen tanulmányi eredménnyel hogyan gondol továbbtanulásra, s ekkor neki is kételyei támadtak. Most már abban sem bízok, hogy egyáltalán le tud érettségizni, jobb, ha idő előtt félre áll.

Sok beszélgetés után megegyeztünk, hogy vállalja az osztálytársakkal való szembenézést, folytatja a gimnáziumot. Marad a kollégiumban, a többi majd alakul valahogy.

Felvette a kapcsolatot a nagynénjével, az ünnepeket, hétvégeket nála töltötte. Találkozott végre a bátyjával. A bátyja is otthagya a mostohát, alkalmi munkákból él, rokonoknál lakik. Nem kíván állami gondozásba kerülni, jó neki így.

Néhány hónap eltelte után azzal a kéréssel fordult hozzám Zsuzsi, segítsék neki patronáló családot keresni. Belátja, hogy nem jó az a rokon környezet, nem szeretne semmibe se belekeveredni. Megint a nevelőszülői felügyelők segítségét kértem. Egy olyan idős házaspárt találtunk, akiknek soha nem volt gyermekük. Meglátogattam a családot s hosszas beszélgetés után úgy éreztem, megpróbálkozhatunk az összeismertetéssel. Szeretettel fogadták a kislányt, de maradtunk egyelőre a néhány órás látogatás mellett a hétvégeken.

A kollégiumot rendezvény miatt ki kellett üríteni, Zsuzsi ekkor az átmeneti otthonban aludt. Itt az egyik felügyelő számon kérte tőle, miért olyan válogatós, hogy egyik nevelőszülő sem jó neki. Felkutattuk a közelben lakó nagybátyját, akiről kiderült, hogy alkoholista, nem jöhet számításba a kapcsolattartás. Közben az idős házaspár sürgetett, szerettek volna több időt együtt tölteni Zsuzsival. Ezt a tavaszi szünetre halasztottuk.

Jól telt a szünet, jól érezte magát a családnál. Ettől kezdve péntek estétől vasárnap estéig együtt voltak. Egyszer felfigyeltem rá, hogy keveset mosolyog, tekintete beletörődő. Csak nehezen árulta el, hogy nagyon rendesek vele a családban, talán túl rendesek. Mégis érzi, hogy igazán nem tudják elfogadni egymást. A szomszédok előtt azt kellett mondania, hogy távoli rokon, nehogy kiderüljön az igazság. Csak ül a szobában, mint egy vendég. Tömik mindenféle finomsággal, pedig anélkül is hajlamos a hízásra, s nem akar hízni. Sértésnek veszik a visszautasítást, a szeretetüket így tudják csak kifejezni. Tulajdonképpen nincs is miről beszélgetniük, annyira más világban élnek. Hiányoznak a társak, de az öregek elvárják, hogy otthon üljön mellettük. Most már nem is tudja, mit csináljon. Tényleg a felügyelőnek lehet igaza, hogy miért válogat...

Leültünk a családdal megbeszélni a tapasztaltakat, az egymással szembeni elvárásokat. Rá kellett jönnöm, hogy tévúton járok. Előttem az unokanagyszülő közötti kapcsolat lebegett, s nem vettem figyelembe, hogy hiányoznak hozzá az előfeltételek. Nincsenek meg a pici kortól közös élmények, az évek során kialakuló megértés, elfogadás. Csak a nemzedékek közötti nagy távolság van, aminek átlépéséhez nem elegendő a sajnálkozás vagy a szeretet utáni vágyakozás. Ezt mindnyájan éreztük, már csak a kimondás maradt hátra.

Elhatároztam, hogy nem adom fel. Ennek a kislánynak család kell, és meg is fogom találni.

A következő próbálkozástól nagyon tartottam, de közbeszólt az idő sürgetése. A nevelőcsaláddal többször beszéltem már Zsuzsiról, amikor egy hétvégi kötelező eltávozás a

kollégiumból kész helyzet elé állított mindnyájunkat. Így került sor felkészítve és mégis hirtelen az első találkozásra, ami rögtön 3 naposra kényszeredett.

A szülők alkalmasságában biztos voltam. Inkább a két felnőtt fiuk és a néhány évvel Zsuzsinál fiatalabb lányuk miatt aggódtam. Szerencsére ezúttal fölöslegesen.

Zsuzsinak tetszett a természetesség, ahogy fogadták. Nem tolakodó szeretettel, nem sajnálkozva, hanem mint aki mindig közöttük élt volna. Csak később árulta el, mennyire irigyelte a kislányt a közvetlenségéért, a kirobbanó jókedvéért, gyerekes viselkedéséért. Most döbbsent rá, hogy ő nem is volt igazán gyerek. Mindig tele volt félelemmel, soha nem merte önmagát adni, igyekezett mindenkihez alkalmazkodni.

Néhány hónap elteltével ez a „gyerekes állapot” is bekövetkezett. Nem lehetett Zsuzsira ráismerni. Olyan igazi kamasszá vált, kirobbanó jókedvvel, máskor meglepően komoly gondolkodással, mély érzésekkel. Volt szófogadatlanság is, megszegte a házi szabályt. Már fel merte vállalni saját érzéseit, véleményét akkor is, ha ez másnak nem tetszett. Ezt csak az tudja értékelni, aki őszintén szereti a kamaszgyerekeket, s nem rémül meg az önállósodási törekvéseiktől.

Azóta évek múltak el, Zsuzsi változatlanul otthon érzi magát a családban. Bennem megmaradt a szép emlék, amikor először hallottam tőle anyunak és apunak nevezni a nevelőszülőket. Készül az érettségre, tervezgeti a továbbtanulást.

Itt be is lehetne fejezni a történetét, ha nem ismertem volna meg közben a bátyját.

Gáborról senki nem mondaná meg ránézésre, hogy már nagykorú. Zsuzsi hozta el hozzám, de azután Zsuzsitól függetlenül is találkoztunk néhányszor. Elmesélte Gábor, hogy valamikor ő is járt pszichológushoz, mert furcsa dolgai voltak. Emlékszik rá, hogy mindig meg kellett a földet érintenie, meg a fejét is rángatta, pedig nem akarta. De aztán valahogy abbamaradt ez az egész pszichológushoz járás.

Már együtt voltak a mostohával, amikor egyszer véletlenül megtudta, hogy a mostohának van egy fia, nála idősebb, s valahol intézetben nevelkedik. Erről nyíltan nem beszéltek, rákérdezni nem mert. Kialakult benne az a meggyőződés, hogy biztosan rossz volt a fiú, azért adta be a mostoha az intézetbe. Ettől kezdve rettegett, hogy ha nem fogja őt szeretni, őt is beadja intézetbe. Mindent megtett, hogy ez ne következzen be. Mindenben alkalmazkodott a mostohaanyjához, hízelgett neki, kedves volt vele.

Minden megváltozott otthon, amikor édesapja kórházba került a baleset után. Hazavitték, de nem tudott többé felkelni az ágyból. A mostoha ápolta, egyre türelmetlenebbül. Sokat veszekedtek, éjszaka gyakran riadt arra, hogy kiabálnak, ütik egymást. Aztán apja egyre gyengébb lett, már a veszekedéshez sem volt ereje. Inni kezdett bánatában, de ivott a mostoha is. A mostoha ekkor már minden haragját Zsuzsi felé fordította. A kislány veréssel kelt, veréssel feküdt, szó nélkül tűrte.

Gábor nehezen viselte el ezt a légkört, sokszor megszökött otthonról. Félt a mostohától – s közben abban reménykedett, hogy amíg Zsuzsit bántja, addig legalább őt nem fogja. Volt olyan is, amikor szándékosan a húga ellen fordította a mostohát. De az is előfordult, hogy tehetetlenségében a saját fejét verte a falba, vagy fel akarta akasztani magát...

Az apa halála után a mostoha nem fizette a lakbért, el kellett jönni a házból az összegyűlt tartozások miatt. Először nem szívesen költözött a mostohával, de nem mert ellentmondani. Azzal zsarolta a mostoha, hogy gyógyszerrel megmérgezi magát, ha elhagyja. Később már mindegy volt az egész. Abbahagyta a tanulást, pedig jó eredményei voltak. Bekapcsolódott az italozásokba. Hétvégén rendszerint részegre leitta magát. Néha érezte, hogy nem kellene, de nem volt ereje, hogy változtasson. Próbálkozott

öngyilkossággal is. Valójában nem meghalni akart, a feszültséget vezette le a kézmetszésekkel.

Végül mégiscsak levált a mostoháról. Rokonoknál, ismerősöknél húzódott meg, alkalmi munkákat vállalt.

Lakása nincs, szakmája nincs, munkahelye nincs. Érzelmileg súlyosan sérült. Barátnőjét öngyilkossági fenyegetőzésekkel és kísérletekkel zsarolja. Kórosan féltékeny rá, kisajátítja magának, de igazi szeretetadásra mégsem képes.

Hová vezet az útja? Mi lehetett volna belőle, ha a Gyámhatóság segítséget nyújt számára? Ha nem engedik a mostohának, hogy elherdálja a gyerekek vagyonát és árvajáradékát? Ha időben kiemelik Gábort a környezetéből, és lehetővé teszik számára a szakiskola befejezését? Megannyi kérdés, amelyek nem hagynak nyugodni. Fáj a tehetetlenség és a felnőttek, a szakemberek nevében szégyellem magam. És tudom: nem ő az egyetlen, akinek a sorsa mások nemtörődömsége miatt kisiklott...

Írta: Székács Eszter

Anya nélkül

Kiscsoportos óvodások heti egyszeri megfigyelése volt az egyik gyakorlati stúdium az Ego Klinika keretében zajló gyerek pszichoterapeuta képzés során. Egy szemeszteren át családban élő, frissen beszoktatott gyerekek csoportja állt a megfigyelés középpontjában. A következő félévben a megfigyelt kiscsoportosok nem családban, hanem állami gondozásban élő óvodások voltak.

Szeretném úgy gondolni, hogy nem érkeztem erőteljesebb, torzítóbb előfeltevésekkel, előzetes fantáziákkal a nevelőotthonba, mint tettem ezt az előző megfigyelések helyszínein. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint azonban megfigyeléseim, élményeim az első óra első perceitől – minden ellenkező szándék dacára – polárisán rendeződtek el bennem. Az egyik pólust az eddigi tapasztalataim képezték, a másik pólus a gyermekotthonbeli hatásokból, megfigyelésekből állt össze. Mitől, miben mások ők, az anya szülte, de nem anya nevelte raj? A nevelőotthonban átéltek, a szemináriumi megbeszélések, és az összegzés megfogalmazás-kísérletei egyaránt a hiányról szólnak. Személyes tapasztalataim, tanultságom – mind a tudós könyvekből merítettek, mind a szépirodalomból gyűjtöttek –, maga a pszichoterapeuta képzés is azt sugalmazza, hogy (elég-jó) anya nélkül nem megy. Hogy függ össze a gyerekek viselkedése, a gondozó személyzet magatartása, a nevelőotthonban átéltek megfigyelőre gyakorolt hatása, az anya, a család hiányával? Ezeknek a kérdéseknek a tisztázásához kerestem adalékokat akkor, amikor az óvodai és a nevelőotthoni megfigyelések alkalmával előttem zajlott jeleneteket, ezeknek bennem és kollégáimban tovagyűrűző érzelmi hatását próbáltam leírni és értelmezni. Megkísérlem fogalmi keretbe rendezni az anya hiányának fejlődést torzító hatását úgy, hogy a szerteágazó megfigyelési anyagból a gyerekek társas kapcsolatait emelem ki.

Az óvodai megfigyelés színtere egy átlagosan felszerelt, kellemes belbudai óvoda kiscsoportja volt. Az újdonsült óvodások éppen túl voltak már a beszoktatás első hónapján, amikor először ültem közéjük. Az óvónő bemutatott. Gyanakvással teli érdeklődéssel fogadtak, ki közelről, ki távolabbról vett szemügyre, egy határozott, szőke kisfiú, a három lépés távolságot megtartva szemembe nézett, és teljes névvel illendően be is mutatkozott. Az első óra folyamán még többen, többször is jöttek megfigyelni a megfigyelőt. A gyerekek – szó szerint – szemrevételeztek, anélkül, hogy bármelyikük is hozzám ért volna. Mindenki a maga módján, különösebb gond nélkül tudomásul vette jelenlétemet. Már a második órán éreztem, hogy megvan a megfigyeléshez szükséges optimális távolság köztem és a kiscsoportosok között. A megfigyelést eleinte leginkább az óvónők szorongása nehezítette, akik csak lassan tudták elfogadni, hogy nem ellenőrizni, hanem tapasztalatokat gyűjteni jöttem. A nevelőotthoni megfigyelés helyszíne egy hatalmas kertben álló, mindenféle toldaléképülettel hajdani eleganciájától megfosztott villa volt. Mind a kertben, mind a házban a személytelen – kurzusonként változó ízlésű és pénztárcájú – kincstári stíl nyomai láthatóak. A tárgyi környezet tűnhetne egyszerűen eklektikusnak, az utóbbi hetven év pusztá lenyomatának. Az első – jelzővé formált – élmény azonban, mégis az, hogy a tér, melyben mozgok, elhanyagolt, gazdátlan, miközben látom, hogy a kert is, a ház is tisztas rendben tartott. (Csak most, az írás, a megformálás hevében jut e-szembe a szó: árva. Árva a kert is, a ház is, ahogy a benne élők is azok. Az ott dolgozókra gondolva az az érzésem, hogy az árvaság mételnyéből mintha rájuk is ragadt volna valami.) Az épület, melyben az első két

alkalommal – annak rendje és módja szerint – eltévedtem, számomra kiismerhetetlen kastély maradt, miközben az félreérthetetlen volt, hogy az ott élő gyerekek jól tájékozódnak és magabiztosan mozognak benne.

A megfigyelés színtere az a kb. 25 nm-es átjáró terület, ami étkezőként, nappaliként, és óvodai foglalkoztató szobaként is funkcionál. Öt ajtó nyílik innen: az egyik a hálóba, ahova napközben csak büntetésből lehet „elkerülni”; a másik a fürdőszobába, ami WC és öltöző is egyben; a harmadik a nagycsoportosok szobájába, akikkel az általam figyelt kiscsoportosok a hálót és a fürdőszobát is megosztják; a negyedik a lépcsőházba; az ötödik az igazgatói irodába. Ebben a szobában van – a megszokott óvodai bútorzaton kívül – minden gyereknek az a fióknyi saját tere, ahova kincseit rejtheti. A kincstár általános elszegényedésének talán egyetlen – a kívülálló számára kellemes következménye, hogy nem futja már egyenruhára. A gyerekek különböző helyekről szerzett ruhákat viselnek a szobában. Hajviseletük is legalább olyan sokféle – sokszor szedett-vedett benyomást keltő -, mint az öltözetük. A látvány, amit első pillantásra nyújtanak ezek a gyerekek nemigen tér el attól, amit egy – a belbudainál szegényebb kerület óvodásai nyújthatnak.

Ezen az első alkalmon egy kolléganővel együtt érkeztünk. Szorongással, mégis minden benyomás befogadására elszántan – egymástól távol – ültünk le. A kép, ami elem tárult: az asztal körül ülő, festő – átlagosan öltöztetett, fésült – gyerekek, az ambiciózus, figyelmes pedagógus látványa megnyugtató – itt is csak megfigyelő vagyok. A gyerekek eleinte oda se figyeltek ránk, nem éreztem magamon azokat a kíváncsi, gyanakvó, az idegent felmérő tekinteteket, melyekben az először látott felnőtt részesül a bölcsődékben, óvodákban. Túl gyakori látvány számukra a semmiből fel- majd eltűnő idegen, ezért van-e a jövevény figyelmen kívül hagyása? Miközben ilyen gondolatok suhannak át rajtam, egy csillagszemű cigányfiú – Zoli – felém fordul, szemembe néz, „szeretsz?” mondja, majd választ sem várva engedi el tekintetemet. A doktor néni megy át a színen, a közvetlenül előttem ülő megtermett, szeme körüli sötét folttól eltorzult arcú lány – Kata – hátra nyújtja a kezét, hogy a doktor nénit megérinthesse, a mozdulat jól kiszámított, elérné célját, ha az orvos – egy rutinos mozdulattal – arrébb nem lépne. Kata érintésre nyújtott keze egy-két másodpercig még tétován a levegőben marad, majd mozdulatával és tekintetével engem céloz meg. Én nem tudok kitérni előle, keze egy pillanatra kezemhez ér. Vajon célba talált a mozdulat, erre vágyott a kislány? Két perc múlva a doktornő újból keresztül megy a szobán, a jelenet megismétlődik azzal a különbséggel, hogy most Kata – doktornőt el nem érő – keze a jóval távolabb ülő kolléganő felé lendül. Kata a viszonzást a kolléganőtől is – integetés formájában – megkapja, majd fest tovább. Erre vágyott? Talán a kolléganőtől inkább azt kapta, amire vágyott, mert kis idő múlva, a foglalkozást elunva feláll, körülnéz, majd elindul felé, és az ölébe fészkel magát. Kísérletet sem teszek arra, hogy kibogozzam, miért őt választotta a kislány, a figyelemreméltó az, hogy ő az, aki választott. Egy magas, szőke, szép arcú fiú, Ádám, aki már egy kis ideje felállt az asztaltól, és céltalanul ténfergett, látva Kata „einstandját”, mellettem terem: „én meg a te öledbe ülök”, és a szót azon nyomban tett követi.

Közvetlenül ennek az összefoglalónak elkészülte előtt tudtam csak meg, hogy a minket megelőző csoport megfigyelői egy-egy kiszemelt gyereket követtek nyomon –értelemszerűen kitüntetett figyelemmel követve e gyermek minden mozdulatát. Ez az információ újabb jelentéssel ruházta fel ennek a két gyereknek a hely(hon)foglalását. Kata és Ádám talán nem akarták kivárni, hogy őket válasszák, választottak ők maguk. Kérdés persze, hogy csak ők ketten érzékelték, tudták-e, hogy megkülönböztetett figyelem tárgyává váltak az előző hetekben. Az is lehet, hogy a kitüntetett figyelem csak nekik jelentett olyan élményt, amelynek a megismétlésére vágyódtak, vagy csak Ők voltak azok, akik át tudták vinni

tapasztalataikat az újonnan érkezettekre, elővételezve azt, hogy az új megfigyelők ugyanazt fogják majd tenni, mint az előttük jártak. Bizonyára a többiek is tettek – ha más módon is – kísérletet valamelyik megfigyelő kiválasztására, lefoglalására. Erre lehet következtetni a kollégák szemináriumi beszámolóiból. Ez a kilenc gyerek – eddigi élettörténetének, vérmérsékletének, intellektusának megfelelően – különbözőképpen reagált az újonnan érkezők heterogén csoportjára. Sokféle viselkedésük azonban egyöntetűen eltér a korábbi – bölcsődei, óvodai – megfigyelések színterein tapasztalttól. Az idegen figyelmen kívül hagyása, az óvatos, méricskélő, gyanakvó kíváncsiság hiánya egyrészt, másrészt az azonnali „használatbavétel”, a megszállás sokkírozó kontrasztja jellemezte a nevelőotthoni gyerekeket az első találkozások alkalmával. A kapcsolatfelvételnél ezt a – két szélsőséget egyszerre magában rejtő – módját láttam ismétlődni minden alkalommal, amikor új ember jelent meg a színen.

Nincs azonban szó arról, hogy a gyerekek ne tudnák megtanulni azt, kit mennyire közelíthetnek meg, kivel szemben mit engedhetnek meg maguknak. E téren nagyon is tanulékonyak tűnnek, csak ők más alapállásból és más indítékokkal látnak hozzá az idegen felméréséhez, mint az óvodában és bölcsődében megfigyelt gyerekek. A személyes terem határait – számomra szokatlanul erőteljes – gesztusokkal kellett kifejeznem, de már a harmadik megfigyelési órán konstatáltam, hogy egy-egy rossz pillanatot leszámítva nem kell a megfigyelői posztomat különösebben védelmeznem.

Több hónapja jártunk már, amikor egy alkalommal ketten érkezünk megfigyelők. A gyerekek már megreggeliztek, csoportokban, csendben tevékenykednek, felnőtt nincs a szobában. Letelepszünk. A gyerekek azonnal a kollégánő körül teremnek, táskájába nyúlnak, szölongatják, testét birtokba veszik. Felhangosodik, megélénkül a szoba: „nekem is!- én is! nekem megígérte!” Fel-felhangzik a kollégánő neve is. Én – szokás szerint – csak ülök a kisszéken térdemre könyökölve, kint az előtérben hagyva minden személyes holmimat.

A velünk szemben tanúsított látványosan eltérő viselkedés döbbszerűen rá arra, hogy az idő múlásával a gyerekek milyen pontosan kiismertek minket, szorongásainkkal, védekezéseinkkel egyetemben. Nem az volt a benyomásom, hogy egyikünket vagy másikunkat jobban szeretnek, hanem az, hogy az általunk – tudattalanul is – megszabott határokat érzékelik, tudomásul veszik, és ehhez alkalmazkodnak. A határok tudomásul vétele az ő szempontjukból egyben azt is jelenti, hogy megtanulják, ők mit szedhetnek, követelhetnek ki a felnőtől. Nem éreztem indulatot magammal szemben, amiért teljes testtel jelzem személyes teremem, nem hagyva magamon szabad felületet. Mint ahogy nem láttam a kollégánőm iránti szeretetnek vagy hálának sem a jeleit, miután táskájába nyúltak, ölébe bújtak.

Daninak, egy ügyefogyott, dörmögő óriásnak a viselkedésében tudtam csak felfedezni – a kielégülés pillanatnyi jóérzésén túlmutató – érzelmeket, melyeket a szeretetmegőrzés és harag/megsemmisítés kontinuumára mentén tartok értelmezhetőnek. Érkezésünkkel Dani a kollégánő körül téblábol, nem látom pontosan, mit csinál, csak mély hangját hallom, ahogy az ő nevét ismételteti – így is birtokba véve őt. Pár perc múlva mellém lép: „hogy hívnak?” „Eszter.” „Eszter, Eszter”, mondogatja, majd visszamegy a kollégánőhöz, az ő nevét ismételteti, hangosan megosztva tudását a többiekkel. Rövid idő múlva közelít felém, „Erzsi” mondja nekem. Az óra folyamán Dani még kétszer jön oda hozzám, rám néz, és mind a kétszer más-más névvel illet, nem a sajátommal. A kollégánőhöz is többször odamegy, nevét mondja – hiba nélkül. A három- ötévesek életkori sajátossága a név és viselőjének – tágabban a jelöltnek és a jelelőlőnek – mágikus azonosítása. A névmágia kitüntetett jelentőségűnek tűnik azoknak a gyerekeknek az életében, személyiségfejlődésében, akiknek nem áll rendelkezésre (elég jó) anya. Anya, aki saját

személyiségén, megtartó erején keresztül segít kiformálni, koherenssé tenni gyermeke énjét. A saját név kapaszkodó, megtartó erő, a név én vagyok, amíg van nevem, én is vagyok. „...Őcsődön nevelőszüleim Pistának hívtak. A szomszédokkal való tanácskozás után a fülem hallatára megállapították, hogy Attila név nincsen. Ez nagyon megdöbbenett, úgy éreztem, hogy a létezésemet vonták kétségbe” – fogalmazta meg felnőtt fejjel József Attila {József Attila: Curriculum vitae).

A kolléganő nevének megjegyzése, és az én nevem felejtése, a név varázsos erején át fejezte ki Dani érzéseit: a kolléganőt megőrizte, engem megsemmisített. A megfigyelési anyag szűkössége miatt hipotézissé sem igen formálható, mégis elgondolkodtató, hogy csak az értelmileg leghátramaradottabbnak tűnő Dani viselkedésében fedeztem fel a „haszontalan” érzelmek munkálkodását.

Az óvodalátogatásokat elemző szemináriumokon – kezdetben – komoly erőfeszítéseket tettünk arra, hogy ne az óvónők, hanem a gyerekek kerüljenek a figyelem középpontjába. Közös munkánk során átértük már azt, hogyan formál a megfigyelői tekintet – a gyerekek vágyával összhangban -anyát, anyapótlékot a gondozókból.

A frissen beszoktatott óvodások viselkedésében jól nyomon lehetett követni, hogy – karakterüknek, otthoni tapasztalataiknak, pillanatnyi állapotuknak megfelelően – hogyan próbálnak vigaszt, támaszt, anyahelyettesítést találni a jelenlévő óvónőben, vagy éppen hogyan próbálják elkerülni őt, lázadni ellene. Ahogy különböztek az óvónők egymástól, úgy különbözött nemcsak a gyerekek hozzájuk való viszonya, hanem a játékok hangulata, minősége, a csoportdinamika, a szoba egész légköre. Érkezésükkor már a zárt ajtók mögül kiszűrődő hangokból sejteni lehetett, hogy melyikük van bent. A gyerekek személyes viszonyban voltak az óvónőjükkel, így annak jelleme összenemtéveszthető hatást gyakorolt rájuk. Olyan evidenciának, a megfigyelést inkább zavaró körülménynek tűnt ez a jelenség, mely csak a nevelőotthonban tett látogatások után kapott továbbgondolkodásra érdemes jelentést.

Az a felettébb naiv és laikus – de csak utólag tudatosult – előfeltevés élt bennem, hogy az anya nélkül élő gyerekek sokkal inkább anyává varázsolják gondozóikat, mint teszik ezt az anyjuktól ideiglenesen elszakított társaik. Hiszen ezek a gyerekek anyjukat születésük óta nélkülözik, nemcsak a pár órás elválás kínjait kell kompenzálniuk, mint az óvodásoknak. Azt vártam talán, hogy ezekre a nevelőotthonban élő gyerekekre – éppen a hiány tartóssága miatt – személyesebb és erőteljesebb hatással lesznek a gondozónők, hiszen ők azok, akik óhatatlanul a hiányzó anya helyét kell/kellene, hogy betöltsék.

Egyre nagyobb hitetlenkedéssel kellett azonban regisztrálnom, hogy nem tapasztalok különbséget a gyerekek viselkedésében attól függően, hogy ki van velük a szobában. A zajokból sohasem tudtam megállapítani, hogy a folyton adakozó, a gyerekekkel sohasem kiabáló Jó Marival, vagy a tűrőképességemet meghaladóan goromba Rossz Nórával találom-e szemben magamat a csoportban. Voltak alkalmak, amikor a gyerekek nyugtalanabbak voltak, többféle hangulatot is átéltem közöttük, de ezek az egész csoportra kiterjedő állapotváltozások nem voltak összefüggésbe hozhatók azzal, hogy melyik gondozónő volt a gyerekekkel.

Ott, ahol az anya helyett csak gondozónők állnak rendelkezésre, magának a gondozónőnek a személyisége nem hagy nyomot a gyerekek viselkedésén? Az összefoglaló készítésekor jutottam el a kardinális kérdésig: átélheti-e az anyahiányt az, aki születésétől nélkülözi az anyát?

„Az nem lehet, hogy ész, erő, És oly szent akarat...” – hallok magamban a klasszikus sorokat. Ez a kétségbeesett berzenkedés, melyet újra és újra átélek ennek a jelenségnek az értelmezése során, hasonlíthat ahhoz az érzéshez, amelyet a kezdő nevelő élhet át ezek

között a kisgyerekek között. Ezek az egymásnak feszülő érzések, az adni akarás és a kifosztottság, valamint a személyes „hatástalanság” folyamatos átélése is szerepet játszhat abban, hogy azok, akik kitartanak ezen a munkahelyen, Tündérré vagy Boszorkánnyá változnak.

Ennek a légkört meghatározó személyes viszonyoknak a hiánya azonban nem azt jelenti, hogy a gyerekek ne mérnék fel pontosan, hogy gondozóik közül, kivel szemben mit engedhetnek meg maguknak, kitől, mit kaphatnak. Ez a kapcsolati mód nem sokban különbözik attól, ahogy az újonnan jöttékhez viszonyulnak a nevelőotthoni óvodások. A gyerekek tudják, hogy Mari az, aki folyamatosan ad, Nóráról pedig nem számíthatnak másra, csak durvaságra.

Mintha a behaviorista emberkép elevenedne meg szemem előtt: aki jutalmat ad, azt a gyerekek megközelítik – amíg van jutalom, aki büntet, azt, pedig elkerülik – amíg tartani lehet a büntetéstől. Ezekből az inger-válasz együttesekből – közelítésekből, távolításokból – azonban nem születik valami más, csak az emberre jellemző minőség: nem lesz belőle személyhez kötött szeretet, bizalom, vagy éppen ellenkezőleg utálat. A gyerekek nem az intimitást, a hálát tanulják meg, hanem azt, hogy adott pillanatban kitől, mit várhatnak. Ennek a fajta tanulási folyamatnak lehet a következménye az, hogy nevelők és neveltjeik viszonyából szívszorítóan hiányzik az intimitás, a „haszontalan” érzélem, éppen az, ami az érzelmi gyarapodást szolgálná. A legszeretettelibb, legérzelemtelibb gesztus sem válik táplálójává további érzelmeknek, még ha azonnali kielégülést nyújt is a gyerekeknek. Az Első Mozgató – az anya – hiánya elszorvasztja azt a csírákat, amit táplálhatna az a nem kevés gesztus, közeledés, amiből a nevelőotthoni gyerekeknek is jut. Az elég-jó-anya/anyapótlék hiányának pusztító következménye lenne tehát a tabula rasa, mely a behaviorista emberkép kiindulópontja?

A nevelőotthoni körülmények között nem sok remény van arra, hogy a születésük óta itt élők személyisége kiteljesedjék, érzelmeik felépüljenek és differenciálódjanak. A gyerekek beszéde, viselkedése, testi önállósága, ügyessége, társas viszonyai azonban mind azt mutatják, hogy bizonyos részképességek és én-funkciók gyarapodásához elegendő az a szűkös talaj, melyet a nevelőotthon jelent. Az állami gondozottak például maguk szedtek le az étkezés után és hajtogatták össze a – testméretükhöz képest – hatalmas abroszokat, önállóbbak voltak óvoda társaiknál. Sok olyan jelenetet láttam, amikor nem tudtam, hogy azon ámuljak-e, hogy egyes gyerekek életkorukat jóval meghaladóan ügyesek és önállóak, vagy azon essek kétségbe, hogy mennyire nem tudnak segítséget kérni. Egyszerre volt jellemző – egyrészt – a teljes tehetetlenség, a folytonos – a gondozónő nevét ismételtető – panaszos siránkozás, másrészt a felnőtt számára sem egyszerű helyzetek, feladatok megoldása. A teljes önfeladás és a teljes magárautaltságból fakadó önállóság szélsősége közt csak – a feladat bonyolultságának megfelelő -adekvát segítségkérésre nem láttam példát.

Az óvodai és a nevelőotthoni szerepjátékok tükrében is megmutatkozott a gyerekeknek a környezetük meghatározó személyeihez fűződő viszonya. Az óvodában anyukák és apukák sütöttek, főztek, vásároltak, olvastak, fodrászhoz mentek, perlekedtek, és vigasztalták, ringatták kicsi gyermekeiket, síró-rívó csecsemők – labdából varázsolt – ciciből szoptak finom tejcskét. Néha kutya- és macskafalkák négykézláb, ugatva és nyávogva vonultak fel s le a teremben. Nem volt olyan alkalom, amikor ne láttam volna rövidebb-hosszabb ideig tartó, több-kevesebb gyereket mozgósító (családi) életképet megelevenedni.

A nevelőotthonban, ahol sokkal kevesebb ilyen fajta játékot láttam, minden alkalommal egyetlen dramaturgia érvényesült: az alá- és fölérendeltség variációit játszották el a gyerekek. Függetlenül a játék menetétől, szereplőitől, kidolgozottságától mindig volt egy főnök (gazdi), aki maga köré gyűjtött több-kevesebb alárendeltet (kiskutyát, kismacskát). A

főnököt mindig az a két-három gyerek játszotta, akit – tevékenységei, beszéde, mozgása alapján – a legjobb képességűnek láttam. Az ő szájukból gyakran hangzottak fel mind a Jó, mind a Rossz gondozónő mondatai. Ők voltak azok, akik talán adottságaik révén képesek voltak egy olyan területet találni, ahol úrrá tudtak lenni kiszolgáltatottságukon, és ideiglenesen – ha nem is az anyai, de – a főnöki szereppel tudtak azonosulni.

Sokszor voltam tanúja annak, ahogy a gyerekek egy-egy apróbb baleset, vagy társuk rosszkedve miatt vigasztalták, segítették egymást. Az óvodában mindig akadt valaki, aki kísérletet tett a vigasztalásra, leggyakrabban „anyai” simogatásokkal, vagy a vigasztaló saját hasonló helyzetben átélt élményeinek megosztásával. Ezek a helyzetek többször intim mamás-babás játékká alakultak át.

A nevelőotthonban a gyerekek sokkal inkább gyakorlati, és nem szimbolikus – vigaszt nyújtó -r segítséget adtak társaiknak.

Érkezésemkor Nóra, a szomszédos nagycsoport óvónője dülva-fúlva jön ki a hálóból, és-magának, a gyerekeknek, nekem, vagy csak a vakvilágnak – mondja: „Már megint a Pisti. Hát, ez nem igaz: dehogynem képes megcsinálni!” Benézek a hálóba, ahol egy 5-6 éves kisfiú maga elé meredve ül a földön egy halom ágynemű előtt. A gyerek viselkedése az elkövetkezendő ötven percben minden – általam érzékelhető – külső történéstől függetlenül változik. Hol mozdulatlanul, némán, kiürült tekintettel ül a földön. Hol monoton hangon jól hallhatóan ismételteti: „nem megy”. Hol magát hintáztatva elnyújtott, lamentáló hangon - mintegy magának – mondogatja: „Nóra; Nóra”, úgy, hogy a hangsúlyból nem érződik valódi hívás, segítségkérés. Hol térden állva, guggolva vagy állva próbálja a paplant a huzatba rakni. Egyszer csapja csak- egy sikertelen kísérlet után – földhöz az ágyneműt, a haragnak ezen kívül nem látom más jelét. A néma megadás, a tehetetlen, reményvesztett-siránkozás, és a hatalmas feladat megoldására tett kísérletek váltakoznak anélkül, hogy a kisfiú kísérletet tenne a helyzetből való kimenekülésre, a szobából való kimenésre.

Társai be-benéznek hozzá, de Nóra az első öt percben üvöltve kergeti el őket. Később már nem vesz tudomást a Pistivel foglalkozókról, akik bemennek, és jó tanácsokkal szolgálnak, egy-egy segítő mozdulatot tesznek. Éva – szintén nagycsoportos – egy kemény leszidás után ténfereg, majd bemegy Pistihez. Eleinte ötleteket ad, a kisfiú azonban éppen apatikusan ül, nem reagál. Éva letérdepel, és most ő birkózik a mesebelien lehetetlen feladattal. Pisti kis idő múlva mellé telepszik, együtt küzdenek, de hiába minden, nem megy. Éva feláll és kimegy a szobából, Pisti fel se néz, folytatja. Se örömet – a segítségért, se haragot – a kudarcért nem tudok a fiú arcáról leolvasni. Már háromnegyed órája kínlódik Pisti, amikor Niki, a leszedést és az abroszhajtogatást elvégezve tétlenül lődörög és megakad a szeme a fiún. Átmegy a hálóba, térül-fordul a tehetetlenül földön fekvő kisfiú mellett, élénk mozdulatokkal mutatja, hogy is kéne a paplant felhúzni. Pisti felül, a kislány káprázatos ügyességgel belevarázsolja a paplant a huzatba. Amikor elkészült a munka, Pisti is feláll, együtt összehajtogatják, és az ágyra teszik a paplant. Kijönnek a hálóból. Nóra pár perc után veszi csak észre, hogy Pisti már a csoportszobában van. „Kész?” – kérdezi, Pisti bólint.

Én úgy érzem, drámát láttam. Tele vagyok hálával Niki iránt, hogy kimentette Pistit, felháborodom az óvónő magatartásán, minden tehetetlen haragomat rázúdítva. Keresem a tekintetemmel a két gyereket, várom a folytatást, a „jó tett helyébe jót várj”-t, azt, hogy a kapott segítségből hála születik. Pisti és Niki azonban egymástól függetlenül ténferegnek, mintha mi se történt volna. Ebből sem lett történet, valami, ami a múltban történt, a jövőre vonatkozik, és amiből tanulni lehet.

Az anya nélkül felnővők számára nincs múlt, és nincs jövő, a nevelőotthonban csak az adott pillanatban zajló inger-válasz, a jelen létezik. Ami van, széthull – alig értelmezhető –

darabokra, anélkül, hogy a gyerekek a múlt bokrába kapaszkodhatnának, és a jövő virágában reménykedhetnének.